

A tatai múzeum története

A tatai múzeum története
(1912–2002)

Tata 2002.

Szerkesztő:
Fülöp Éva–Kisné Cseh Julianna

Készült a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
Nemzeti Kulturális Alapprogram,
Tata Város Önkormányzata
támogatásával

Fotó:
Mohainé Varga Edit

Kiadja:
Kuny Domokos Múzeum, Tata

Felelős kiadó:
Fülöp Éva

A borítón:
Georg Houfnagel metszete, 1617.

ISBN 963 7110 37 2

Készült:
Alfadat-Press Nyomdaipari Kft., Tatabánya

Felelős vezető:
W. Csoma Éva

Készült 500 példányban

Tartalomjegyzék

Előszó	5
A tatai múzeum története	9
Az első múzeum Tatán: a Tatai Piarista Múzeum	17
Köszöntők	
Kedves Vendégeink! (Bíró Endre)	21
Adalékok a tatai múzeum történetéhez (1964–1989)	26
Tisztelt Hölgyeim és Uraim! (Fatuska János)	30
A paleobotanikai gyűjtemény (Fatuska János előadása)	43
A természettudományi gyűjtemény kialakulása, gyarapodása	46
A régészeti gyűjtemény	55
A néprajzi gyűjtemény	79
A helytörténeti gyűjtemény	97
A képzőművészeti gyűjtemény	105
Az iparművészeti gyűjtemény	115
A restaurálás fejlődése a Kuny Domokos Múzeumban	123
A Kuny Domokos Múzeum könyvtárának története	133

Fogadják hálás köszönetünket mindazok, akik a munkában velünk voltak és hallják meg hívó szavunkat, akik ezt a munkát még hideg szívvel nézik.

Tatatóváros, 1938. évi június hó 10.

Magyary Zoltán *előszava*
a Piarista Múzeum 1938-as katalógusában

Előszó

A 20-21. század fordulóját jeles évfordulók sora kísérte a magyar történelemben: 1996-ban a millezcentenáriumi rendezvényekkel a honfoglalás 1100. évét, 2000-ben a magyar keresztény állam 1000 éves fennállását ünnepeltük. 2002-ben a magyar múzeumügy 200 éves történetét vehetjük számba – tisztelettel és hálával felidézve a gyűjteményeit nemzetünk javára felajánló, s így a Magyar Nemzeti Múzeum alapjait megvető gróf Széchényi Ferenc emlékét. A közgyűjtemények létrejötte természetesen annak a folyamatnak egyik megnyilvánulása volt, amely Európában a modern polgári nemzetállamok megszületését jelzi. Hazánk az „európai műveltségű magyar arisztokrata” Széchényi 1802. évi felajánlása révén, amelynek nyomán 1862-ben megnyílt nemzeti múzeumunk, igen korán csatlakozott az Európában első nemzeti közgyűjteményeket létrehozó államok sorához (a British Museum alapításának éve 1753, a királyi gyűjtemények megnyitásával pedig a Louvre alapjainak megteremtése 1793-ban történt meg). Tudjuk azt is, hogy a gróf felesége, gróf Festetics Julianna Keszthelyen a Georgikont, Európa első felsőfokú mezőgazdasági oktatási intézményét megalapító, s a helikoni ünnepségeket megszervező Festetics családból származott. A Helikon a Múzsák lakóhelye: a kilenc istennő a dal, a költészet, a művészetek és tudományok védnökei, Zeusz és Mnemoszüné, az emlékezet istennőjének gyermekei. A közgyűjtemények sorában a múzeumot, avagy a Múzsák kertjét, amint azt címében az Országos Széchényi Könyvtárban rendezett, a 19. században létesült magyarországi múzeumokat felvonultató kiállítás is aposztrofálta, elődeink jó emlékezerete őrzőhelyeként tarthatjuk számon, mindenkori erkölcsi-kulturális-tudományos szempontú, oktató-nevelő-ismeretterjesztő feladatuk mellett.

E honi múzeumügyünk szempontjából jeles jubileumi évben, a tatai közgyűjtemények kialakulása történetét tekintve, a mérőöldkönek számító 1912. évre emlékezünk. 90 éve, hogy Tátán, az Esterházy család ifjabb fraknói grófi ága tataszteszi uradalma gazdasági-igazgatási központjában, a piarista rend támogatásával, az addigi főként didaktikai célokat szolgáló gyűjteményből létrejött a Tatai Múzeum, a város legrégebbi alapítású közgyűjteménye. Az itt őrzött műtárgyak leírókartonjainak megőrződött példánya szerint a múzeum pecsétje a két város címerét ábrázolta, s az intézmény a Tata-Tóvárosi Múzeum nevet viselte. Ez a gyűjtemény jelentette azután az 1950-ben létrehozott városi állami múzeum, a Kuny Domokos Múzeum gyűjteménye alapjait. A gyűjtemény ugyanis szerencsés módon átvészelte a II. világháború hadieseményeit is. A háborút követően, a közgyűjtemények országos főfelügyelője 1947 februárjában részletes jelentést állított össze a közgyűjtemények, elsősorban a vidéki múzeumok állapotáról. A Magyar Országos levéltárban őrzött jelentés – amely a Magyar Nemzeti Múzeum Elnöksége számára készült – adatokat tartalmaz a közgyűjtemények háború alatti pusz-

tulásáról is. A sok és jelentős veszteség mellett megállapíthatta, hogy „...a Tatai Múzeum károsodása azonban minimális.”

A tatai múzeum 2002-ben a múzeum történetére emlékező rendezvény-sorozatot szervezett. Az év időszaki kiállításainak sorában elsőként a Képzőművészeti Gyűjtemény anyagából nyílt tárlat *50 év képzőművészete* címmel, amely a múzeum gyűjtőterületének megfelelően, összefoglaló jelleggel, a megye kortárs képzőművészetének kiemelkedő alkotásait mutatta be. A Kuny Domokos Múzeum ugyanis, mint megyei múzeum, megalakulása óta egyik alapfeladatának tekintette a megyei képzőművészek alkotásainak gyűjtését. Az év időszaki kiállításai sorát záró, nagy sikerű centenáriumi tárlat, Dobroszláv Lajos (1902-1986) festőművészre emlékezve egyben főhajtás volt a Kuny Domokos Múzeum első igazgatója előtt is.

A múzeumi rendezvények sorában, az év időszaki kiállításai között második-ként, a múzeum történetét bemutató tárlat nyílt meg. A kiállítás a múzeum és az egyes gyűjtemények történetét dolgozta fel, s a gyűjtőmunka és a kiállítási koncepciók változásait is elemezte. Az időszaki kiállításához konferencia kapcsolódott, amelyen az egykori piarista gyűjteményből kiépülő városi intézmény történetének fázisait ismertették az előadók – a piarista rend és a muzeológiai szakterület jeles képviselői foglalták össze az oktatás és tudománytörténet kapcsolatának eredményeit, továbbá a Kuny Domokos Múzeum volt igazgatói és jelenlegi munkatársai szóltak az intézményben folyó munkáról. Jelen kötet ezeket az előadásokat és a gyűjtemények történetét tárja az olvasók elé, a múzeumtörténet gazdag fotódokumentációjából választott és a gyűjtemény reprezentatív műtárgyait bemutató fényképek segítségével.

A múzeumtörténeti konferencián köszöntötte a résztvevőket Bodó Sándor, a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatója, a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület vezetőségi tagja, aki nagy részt vállalt az országos múzeumtörténeti rendezvények megszervezésében is. Mint a magyar múzeumtörténet jeles művelője, áttekintést adott az európai és honi múzeumügy fejlődéséről. Kiemelte, hogy az 1867. évi kiegyezés politikai konszolidációja, a polgári fejlődés kibontakozása lehetőségeit megteremtő 1848. évi áprilisi törvények alapján, esélyt adott az új gazdasági-társadalmi formáció megteremtésére. A magyarországi polgári fejlődés jeleként, civil szerveződések (kaszinók, társaskörök, helyi lapok stb.) jöttek létre, köztük a helyi múzeumi egyletek: *„Mindenütt létrejöttek a múzeumok mögé, mellé azok a régészeti, történeti, közművelődési társulatok és egyletek, amelyek a legfontosabb támogatói, segítői voltak ezeknek a múzeumoknak. Köré tudták gyűjteni a múzeumoknak az intelligenciának azt a részét, amely képes volt segíteni a gyűjtőmunkát, a látogatók szervezését és mindazt a szakmai munkát, ami az elindulásnál múlhatatlanul szükséges volt.”* Megyénkben a Komárom Vármegyei és Városi Múzeumi Egylet alakult meg elsőként, 1886-ban.

Bodó Sándor a megye, s azon belül is Tata múzeumtörténetét érintve, kiemelte, hogy *„...Tatának és Tóvárosnak – megértve, hogy vannak dolgok, melyek még nem kellőképp kutattak – irodalmi ismereteim szerint volt az 1910-es években néhány olyan kulturá-*

lis intézménye, ahol könyvtár és gyűjtemények működtek. A kegyes tanító rend házi könyvtára már 1770 körül létrejött és állománya 1914 táján már megközelítette a 8500 kötetet. A gimnáziumi gyűjtemény tanári könyvtárában kb. háromezer kötet volt és volt egy komoly régiség-tára, amely 1900-ban keletkezett. Ennek állománya abban az időben 39 db római kori régiségből és 140 éremből állott, egy szekrényben elhelyezve. A gyűjtemény őre Fürster Jenő volt. A természetrajzi gyűjtemény 1860 körül keletkezett. Állománya 16 emlős, 18 madár, 10 hulló, 4 hal, 300 növény, 500 ásvány, 85 kőzet és 54 kőület (zömmel mammutcsont). E gyűjtemény őre szintén Fürster Jenő. S még egyet szeretnék megemlíteni. A tatai és tóvárosi Polgári Olvasó-körnek szintén működött egy könyvtára, amelyet 1872-ben hoztak létre, s bár ennek nem volt, csak ezret megközelítő állománya, de volt könyvtárosa Gróf Ferenc kaptafakészítő iparos polgár személyében.” E gondolatokhoz kapcsolódva idézhetjük Révhelyi Elemér összefoglalóját *A piarista rendház és múzeuma* című gyűjteményi katalógus előszavából, amely a Tatai Múzeum 1938. június 26-i megnyitására jelent meg: „A csonkaságra ítelt Komárom vármegye elvesztette területének nagy részét, székhelyét s vele együtt a megye régi múzeumát, a gazdag Komáromi Múzeumot. A veszteség fokozottabb mértékben keltette fel csonka vármegyénk lakosságának érdeklődését és ragaszkodását, fennmaradt történeti, művészeti továbbá művelődési emlékei iránt s ezért nemcsak óhaj, hanem kulturális követelmény volt egy olyan múzeum alapítása, melyben a még megmentett emlékek összegyűjthetők, megőrizhetők. A megyétől elszakadt múzeumot helyettesítő újabb múzeum elhelyezésére Tata városa kínálkozott, a csonka vármegye mindenkori központja, e vidék művelődésének legfontosabb állomása. Tata vezető szerepet játszott a múltban s művészi élete, kultúrája nemcsak a környező vidék, hanem a megye határain túl, a Dunántúl nagy részében, sőt még távolabbi területek számára is valóságos gócpontot jelentett. S ha már a múltban innen áradt ki a kultúra áldásos fénye, csak természetes, hogy ennek az elpusztult kultúrának még megmenthető emlékei, romdarabjai, töredékei ide kerüljenek vissza, e természettől megáldott s régi művészeti emlékekben még ma is gazdag, történeti múltú városba.” Révhelyi hangsúlyozta a piarista rend mindenkori támogató szerepét a tatai közgyűjtemény gondozásában: „A múzeumi anyag elhelyezésének kérdésében viszont a helybeli piarista rend nyújtott segítséget s e kultúrhumánitást betöltő intézményt a rend országos főnöke, Sebes Ferenc felsőházi tag és a tatai rendház főnöke, Papp Elemér igazgató, megértéssel karolták fel.”

Bodó Sándor szolt egy, intézménytörténeti kutatásokból eddig kevésbé ismert szervezet létrejöttéről is, figyelmeztetve a múzeumok állami támogatásának szükségességére: „Létrejött 1897-ben egy mindmáig nem eléggé számon tartott és különösebben nem kutatott alakulat, amit az állam hozott létre, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége. Ez a néhány évtizeden át működött intézmény komoly summával, évente hatvan-nyolcvan múzeumnak adott 1897 és az I. világháború közötti időszakban ún. állami segílyt. Ezeknek az államsegélyeknek a révén épületeket tudtak emelni, mint pl. Balassagyarmaton, ahol a genealógiai munkájáról híres, névvel fogalomná vált Nagy Iván hozta létre a gyűjteményt (végrendeletével anyagilag is támogatta a múzeumot). A városban mind a mai napig abban az 1914/15-re elkészült épületben működik a múzeum, amelynek felépítését a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége anyagi támogatása tette lehetővé.”

A közgyűjtemények hármassága – gyűjtő, megőrző, feldolgozó (nyilvántartás, kutatók rendelkezésére bocsátás, kiállítás, publikálás, előadás, egyéb szakmai ren-

dezvények) – feladatát vállalva és azoknak a korszerű szakmai igényekhez méltó módon történő megvalósításában a múzeumügy iránt elkötelezett barátaink, támogatóink további közreműködését kérve, ajánljuk e kötetet. Hisszük, hogy amint a tatai kegyes-tanítórend 1937/38-as értesítőjében (*Értesítő az 1937/38. iskolai évről* című, gimnáziumi értesítőben) megjelent, A Tatatóvárosi Múzeum című beszámoló szerzője megfogalmazta, „...az érdeklődés ugyanazt a szeretetet fogja kiváltani a látogatók részéről Tatatóváros és környékének múltja iránt, mint amilyen szeretet ezt a múzeumot létrehozta.”

Fülöp Éva
igazgató

A tatai múzeum története (1912-2002)

Bevezetés

A tatai múzeum a városban a 18. század óta jelen lévő piarista rend saját, házi gyűjteményéből bontakozott ki. A piaristák széleskörű, gyakorlatias oktatási rendszere folyamatosan alakította ki a diákság számára azt a történeti-helytörténeti, szemléltető célú gyűjteményt, amely a diákok, volt diákok és tudós tanárok, valamint a lakosság ajándékozásai révén fokozatosan alkalmassá vált egy városi múzeum kialakítására. A múzeum alapítása Dornyay Béla nevéhez fűződik, aki maga is tatai diák, majd piarista szerzetes és tudós tanár lévén, elkötelezettséget érzett a gyűjtemény iránt. A piaristák gyűjteménye az ő koncepciója, gyarapításai és nyilvántartása folytán kezdett 1912-től igazi városi múzeummá válni. A múzeum fenntartója természetesen továbbra is a piarista rendház, amely nemcsak otthona, hanem – Pintér Elek igazgató-házfőnöknek köszönhetően – gazdája is a múzeumnak.

A trianoni döntés következményeként a Komárom Vármegyei és Városi Múzeumi Egylet (amely gazdag gyűjteményével az akkori megyei múzeum volt) a határon kívülre került, s ezzel együtt a csonka vármegye területén a tudományos gyűjtésnek és érdeklődésnek semmiféle fóruma nem volt. Ez a hiány eredményezte a tatai városi múzeum szerepkörének kibővülését, regionális gyűjtőkörű múzeummá válását. Az 1930-as években a tatai születésű Magyar Zoltán, mint minisztériumi osztályvezető, mindent megtett azért, hogy Tata-Tóváros virágzó, önállóan boldogulni tudó kisváros legyen. Mindezt nemcsak a maga területén, a közigazgatásban, hanem a városkép, a kultúra, oktatás területein is támogatta. Neki köszönhető a Tatai Múzeum korszerű kialakítása, új kiállítása, és az 1938-as katalógus megjelentetése is. Ezzel a tatai múzeum története során 1938-ban a hazai muzeológiában is kivételesnek számító tudományos eredmény született: egy olyan gyűjteményi katalógus, amely rövid és egzakt leírásokkal 228 tételt tüntet fel (festményeket, metszeteket, szobrokat, fajansz és egyéb kerámia tárgyakat, céhtörténeti emlékeket, bútorokat), bevezető tanulmányaiban pedig a gyűjtemény jelentőségére hívja fel a figyelmet. A katalógus szerzői az akkor még fiatal tudósnek számító, kiváló kutatók, Balogh Jolán és Révhelyi Elemér. A bevezető hívja fel a figyelmet a Tatai Múzeum megszületését és fejlődését alapvetően befolyásoló körülményekre. Magyar Zoltán személyes adományaival, vásárlásaival is szép számmal gyarapította a gyűjteményt, de ennél is jelentősebb maga a tény: a múzeumügy fontosságának a kifejeződése, például a katalógus kiadása által. Magyar valóságos mozgalmat indított el: az 1938-as katalógus 228 tárgyat közül, 1944-re a tárgyak száma 600 fölé emelkedik!

A gyűjtemény anyaga ládákba csomagolva, viszonylag épen vészelte át a második világháborút. A gyűjtemény államosításakor, majd a rendház szekularizálása során a piarista múzeum illetve rendház gazdag tárgye gyűjtése vetette meg utódja, a Kuny Domokos Múzeum gyűjteményének alapját.

A második világháború utáni múzeumi élet az 1949-ben megszületett múzeumi törvény hatására alakult Tatán is. Kezdetben a Quadt-villa volt a tatai múzeum székhelye. 1951 és 1953 között Dobroszláv Lajos volt a múzeum igazgatója, akit 1953 után Jenei Ferenc követett 1957-ig. 1951-54 között a piarista gyűjteményt több helyen is kiállították, megindult a gyűjtemények számbavétele, leltározása, nagyobb gyűjtemények megszerzése (Hódmezővásárhelyi gyűjtemény 1954; Kállay-gyűjtemény 1957), a szisztematikus gyűjtőmunka. 1954-ben került az anyag a tatai várba – ekkor vette fel a múzeum a keramikus Kuny Domokos nevét –, ahol még ez évben 3 teremben elkészült az első állandó kiállítás, amit 1955-ben a fajansz kiállítás és a római kőtár megnyitása követett. Ekkor kerültek a múzeumba a tatai és majki Esterházy-kastélyokból és a piarista rendházból származó festmények is. 1957-ben Kiss Ákos és Kraloványszky Alán rövid igazgatóságát követően Bíró Endre lett az igazgató.

A vár teljes épületét csak 1959-től használhatta a múzeum, miután a Halgazdaság és a tatabányai Bányászati Múzeum is elköltözött. A múzeumi gyűjtemények az ásatások, vásárlások illetve gyűjtések eredményeként fokozatosan bővültek. Ennek köszönhetően 1963-ban, a vár épületének két szintjén megnyílt új állandó kiállítás a paleolitikumtól a 19. századig mutathatta be a város és a környező települések történetét.

A múzeum 1966-ban került a Megyei Tanács kezelésébe, s az ekkor létrehozott Komárom megyei Múzeumi Szervezet központja a Kuny Domokos Múzeum lett. Ekkor már 2 régész és 1 újkoros muzeológus dolgozott, a gyűjteményi munka és a közművelődési feladatok mellett a múzeum már 10 időszak kiállítást is rendezett.

Számos leletmentés mellett (pl. M 1-es út, almásfüzitői vörösiszap tároló) jelentős tervásatás, az Országos Műemlékvédelmi Hivatal támogatásával 1965-től 1972-ig B. Szatmári Sarolta által irányított tatai várásatás gazdagította legszámtalán a régészeti gyűjteményt. E kutatás eredményeként ismerjük a vár középkori alaprajzát, építési periódusait.

A megyei múzeumi szervezet kiépítése a hatvanas évek végén gyorsult fel. Az Angolparkban lévő Esterházy-nyárilak lett helyreállítása után a múzeum irodaépülete, itt helyezték el a könyvtárat, a kiépülő adattárat ill. egyes gyűjteményeket is. Szőnyben 1970-ben nyílt meg a Dobi István-emlékmúzeum, s ezzel egy időben egy régi iskolaépület megszerzésével a megyeszékhely is múzeumhoz jutott – 1973-ban első állandó kiállítása is elkészült. Ácsteszerén 1971-ben megnyílt a Tánicsics Emlékház, elsősorban a tatai múzeum gyűjteményeinek felhasználásával. 1976-ban Ászáron Jászai Mari szülőházában nyílt meg a kiállítás. Szintén 1973-ban, a Miklós-malomban nyílt meg először a Nemzetiségi Néprajzi Mú-

zeum kiállítása. Innen költözött át 1983-ban, a múzeum önállósodását követően, a felújított Nepomucenus-malomba.

A jelentős gyűjteménygyarapodás, a megyében folyó tudományos munka eredményeként 1967-ben jelent meg a Komárom Megyei Múzeumi Közlemények első kötete.

A várasatás bejezése után a megnövekedett szakmai igény is indokolta új, korszerű állandó kiállítás elkészítését. Alapos előkészítés és tervezés után két részletben, 1974-ben illetve 1975-ben nyílt meg a Várban a 12 teremből álló állandó kiállítás – melynek egyes részletei még ma is láthatóak. A tárlat a bronzkortól a 19. századig mutatta be az egykori tatái és komáromi járás régészeti, történeti, művészeti gyűjteményeit. Különösen értékes volt a brigetioi, almásfüzitői római anyagot, a vértesszentkereszti középkori kőanyagot és a Tata középkorát, a vár történetét bemutató kiállítási rész. Külön egységet jelentettek a törökkori, a tatái fajansz történetét bemutató termek illetve a toronyszobában berendezett, Martyn Ferenc műveit bemutató tárlat.

A 70-es évekre kialakult a múzeumi időszaki kiállítások rendszere. A Komárom megyei képzőművészeti tárlatok, a vadászattörténeti, egyetemes néprajzi tematikájú kiállítások sorozata éveken keresztül rendszeressé vált.

Az 1970-es 80-as évek során a gyűjteményfejlesztési és tudományos munka felgyorsult a Kuny Domokos Múzeumban. A történeti gyűjtemény legjelentősebb gyarapodása a Révhelyi Elemér építészprofesszor értékes fotó- és a Fellner életmű kutatásának eredményeit is tartalmazó dokumentum-hagyatékának megvásárlása volt. Az iparművészeti gyűjtemény gyarapodásában kiemelkedő jelentőségű volt a Kuffler-hagyaték részeként megvásárolt bútor- és kerámia anyag 1986-ban. Folyamatosan bővült a megyei képzőművészek anyagával a képzőművészeti gyűjtemény, melynek legjelentősebb gyarapodását Kernstok Károly, Zilahy György, Györffy K. József, Hegedűs László majd Dudás Jenő műveinek a múzeumba kerülése jelentette. A gyűjtemény gyarapításában és a kiállítások rendezésében elkerülhetetlen Wehner Tibor művészettörténész tevékenységének említése.

A néprajzi gyűjtemény gyarapodását elsősorban a kézművesség hagyományainak összegyűjtése, műhelyfelszerelések megvásárlása eredményezte. Az 1970-es évek második felétől egy évtizeden keresztül folyamatosan gyarapodott a nemzetközi néprajzi gyűjtemény. Ebben meghatározó szerepe volt a múzeum etnográfusaként dolgozó Antoni Juditnak.

A nagyarányú leletmentéseknek köszönhetően (pl. Tatabánya-Síkvölgypuszta, avar temető, V. Vadász Éva feltárása 1971; Almásfüzitő-Foktorok, római tábor, Bíró Endre – V. Vadász Éva – Lányi Vera feltárása 1970; Almásfüzitő-Foktorok, neolitik és bronzkori telep, V. Vadász Éva feltárása, 1971; Oroszlány, Borbála telepi avar temető, B. Szatmári Sarolta feltárása 1973, 74, 76; Szőny-Molaj, római temető, B. Szatmári Sarolta feltárása 1976-77; Tatabánya-Alsógalla avar temető és telep, Árpád-kori telep, B. Szatmári Sarolta feltárása 1978-83) a legnagyobb mértékű gyarapodást a régészeti gyűjtemény mutatta. Egyedülálló munkát jelentett az 1961-

ben feltárt szőnyi falfestményes terem rekonstrukciója (Bíró Endre feltárása és rekonstrukciója, az oldalfalak felépítése Móré Miklós, a mennyezet ifj. Bóna István munkája) a múzeumban.

A tatai múzeum más vidéki múzeumoktól eltérően, országos jelentőségű paleobotanikai gyűjteménnyel is rendelkezik. A megyén kívüli anyagot is magába foglaló gyűjteményt Skoflek István hozta létre, aki 1974-től részfoglalkozásban, majd 1980-tól haláláig (1981) főállásban volt a múzeum munkatársa.

A gyűjtőmunkát segítették a múzeum munkatársai által vezetett honismereti táborok. A múzeum közművelődési feladatainak eredményességét az 1973 októberében alakult múzeumbaráti kör munkája és az 1973-76 között hat alkalommal megjelent *Krónika* című periodika, a Komárom megyei múzeumok tájékoztatója mutatja.

Tovább bővültek a múzeum kiállítóterei is, 1977-ben nyílt meg a helyreállított tatai Zsinagógában a Görög-Római Szobormásolatok Múzeuma. 1986-ban került teljesen a múzeum kezelésébe a Miklós-malom, amely félbe maradt rekonstrukciója után napjainkban a múzeum több gyűjteményi raktárának ad helyet. 1986-ban nyílt meg a hányatott sorsú Vizivágóhíd kiállítása, amely az ország egyetlen ilyen jellegű ipari műemléke. Szándékos gyűjtogatás pusztította el a jellegzetes tárlat anyagát.

Ez idő alatt a múzeum vezetésében is változás történt, Bíró Endre nyugdíjazása után Szatmári Sarolta vette át 1984-1989-ig az intézmény vezetését.

Az 1989-től a megyei múzeumi szervezetben bekövetkezett szerkezeti változások érintették a Kuny Domokos Múzeumot is: ez évtől kezdve elvált egymástól a megyei múzeumigazgatóság és a Kuny Domokos Múzeum igazgatói posztja. 1989-től 1995-ig az ugyancsak tatai székhelyű Német Nemzetiségi Múzeum igazgatója, Fatuska János irányította a Kuny Domokos Múzeum munkáját is.

1991-től megindult a múzeum gyűjteményi katalógusainak publikálása *Kuny Domokos Múzeum Gyűjteményei* sorozattal. Az első, *A tatai céhek* kötet a múzeum igen gazdag, néprajzi-kézművesipar-történeti gyűjteményét mutatta be. Ugyancsak értékes része a múzeum gyűjteményének a tatai várbirtokot 1727-ben megvásárló Esterházy család arcképgalériájából, illetve az általuk Tatára telepített piaristák rendházában őrzött kegyúri arcképgalériájából származó festmények együttese, amelyek restaurálása és tudományos feldolgozása 1994-re fejeződött be. 1990-ben *Magyary Zoltán munkássága* címmel rendeztek tudományos ülést, melynek anyaga a *Tudományos Füzetek* 5. köteteként jelent meg. Még ez évben, a Kuny Domokos Múzeum volt a színhelye a *Mátyás király és a vidéki Magyarország* című tudományos ülésnek is.

1995-től Fülöp Éva került a múzeum élére. A Kuny Domokos Múzeumban 1996-tól 1 történész, 2 régész, 1 néprajzos és 1 művészettörténész muzeológus látja el a múzeumi alapfeladatokat, 3 restaurátor kolléga mellett. A múzeum kiállítóhelyei a Várban és a volt Zsinagóga épületében (Görög-Római Szobormásolatok Múzeuma) találhatóak. Sajnos, az épület statikai problémái miatt 2001-től nem látogatható a barokk egyházművészeti kiállítás a Várkapolnában. A múzeum

irodájául és részben gyűjteményei elhelyezésére is, 1996-tól az Angolpark-beli ún. Kiskastély (Esterházy-nyárilak) szolgál. Az 1995-től eltelt időszak legfontosabb eredményei közé tartozik a Vár épülete és a Kiskastély rekonstrukciója, szakmai szempontból kiemelkedő az állandó kiállítás felújításának megindulása. A *Tatai Évszázadok* összefoglaló címmel készülő új állandó kiállítás megnyílt részei Tata 18-19. századi történetét, a 18-19. század főúri életmódját, továbbá a tatai céhek történetét foglalják össze és tárják a látogatók elé. Jogos közönség- és szakmai igényeknek eleget téve, állandó kiállítást kapott a tatai fazekasság nagy hagyományú történetének bemutatása, a Vár tornyában. Az állandó kiállítás újjárendezett részeinek megnyitásával párhuzamosan halad a *Kiállításvezető a tatai Kuny Domokos Múzeum állandó kiállításához* című sorozat katalógusainak megjelenítése. 1995-től rendszeressé vált a *Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei* köteteinek megjelenése, 2002-ben a 9. kötet látott napvilágot. Új sorozat indult *A Kuny Domokos Múzeum - Tata, Vár - időszaki kiállításainak katalógusai* sorozatcímmel, melynek első darabja 1996-ban, a millecentenárium tiszteletére *A magyar kerámiaművesség ezer éve* címmel rendezett nagyszabású kiállítás anyagát mutatja be. Folytatódott a gyűjteményi katalógusok publikálása: a 2002-ben megjelent hatodik kötet *Gemmák és gyűrűk Brigetioból* címmel jelent meg.

A Kuny Domokos Múzeum által szervezett tudományos ülések sorában megemlítendő az immár 5. éve folytatódó, az Esterházy család történetét bemutató előadásorozat, továbbá a régészeti tárgyú konferenciák közül a bronzkor történetével foglalkozó rendezvény. A város Mecenás Közalapítványa segítségével, a múzeum szervezi a várostörténeti konferenciák sorozatát is, amelyek előadásai az *Annales Tataienses* sorozat kötetekben jelennek meg.

A múzeumban folyó szakmai és ismeretterjesztő tevékenység óriási munkát jelent a kisszámú szakember csoport számára. A története folyamán mindig is hasonló nehézségekkel küzdő elődök tiszteletére rendeztük meg 2002-ben – a múzeum 90 éves történetét bemutató – időszaki kiállítást, s a hozzá kapcsolódó tudományos ülésszakot.

Fülöp Éva–Kemecsi Lajos–Kisné Cseh Julianna–Kövesdi Mónika

Pintér Elek (1841–1933)
kegyesrendi áldozópap, igazgató (1879-1919)
földrajz és természetrajz tanár, a múzeum őre

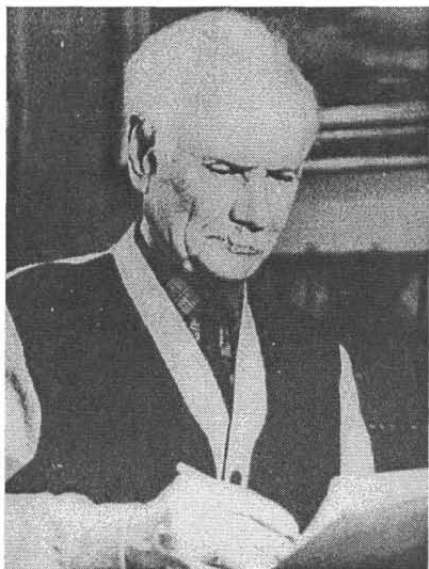
Révohelyi Elemér
(1889. Budapest – 1976. Budapest)
művészettörténész, egyetemi tanár

Dornyai Béla
(1887. Keszthely – 1965. Budapest)
tanár, archeobotanikus, a múzeum alapítója

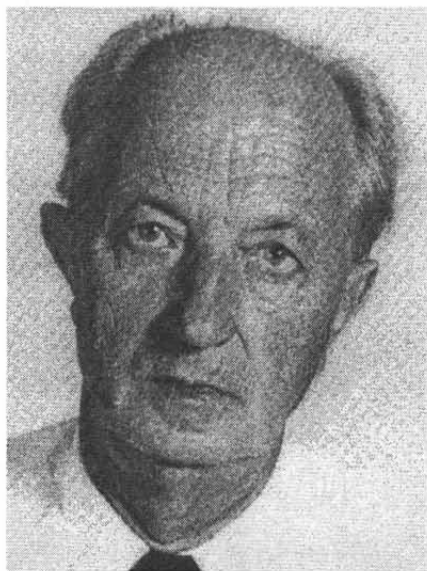
Magyary Zoltán (1888. Tata – 1945. Héreg)
jogász, egyetemi tanár, a közigazgatástu-
domány nemzetközi szaktekintélye,
minisztériumi főosztályvezető

Dobroszláv Lajos
(1902. Vinga – 1986. Tata)
tanár, festőművész, múzeumigazgató,
1951–1953.

Jenei Ferenc
irodalomtörténész, múzeumigazgató,
1953–1957.

Kralovicsky Alán
(1929. Budapest – 1993. Budapest)
régész, múzeumigazgató, 1957.

Kiss Ákos (középen) múzeumigazgató
a banai ásatáson, 1956.

A múzeum első otthona, a Quadt-villa a tó partján

Az első múzeum Tatán: A Tatai Piarista Múzeum

A Magyar Tudományos Akadémiának 1865-ben elkészült, egykor Rakodó téri, ma Roosevelt téri székházában a dísztermet kifestő Lotz Károly a freskóciklus megtervezésében minden bizonnyal a tudós társaság intenciói szerint járt el. A terem nyugati főhomlokzatát díszítő, a magyar középkor dicső eseményeit tematizáló képek centrális helyén áll a programszerű felirat: „*Emlékezzünk régiokról*”.

A nemzeti múlttal való foglalkozás, mint tudományos feladat, amelynek jegyében Széchenyi István az Akadémiát alapította, kétségkívül a későromantika tradíciójának átvételét jelentette, ami a 48-as szabadságharc kultuszával párosulva torkollott szerencsés módon a pozitívista történelemkutatásokba. Ennek volt kísérőjelensége a hazai múzeum-alapítási hullám, amely elültette a „*múzsák kertjét*”.¹ Nem véletlen, hogy Tatán a piarista rendházban jött létre az első múzeum, mert a hazafiságra, a nemzeti múlt ápolására és a tudományra való nevelés kezdettől fogva a Magyar Piarista Rendtartomány iskoláinak programjához tartozott.

A piaristák 1642-ben telepedtek meg az egykori Magyar Királyság területén: Podolinban, amikor a kis szepesi város még Lengyelországnak volt elzálogosítva. A város akkori ura, a lengyel piaristák mecénása, Lubomirszki Szaniszló hívta be őket, alapítólevelében kiemelve a tudományok oktatásának – „*juventutem ... in artibus erudire*” – elvárását.² Podolin és a későbbi felsőmagyarországi házak még a közös német-lengyel, majd az önálló lengyel rendtartományhoz tartoztak, magyar ajkú rendtag csak elvértve akadt bennük, a tanítás az akkori elvárásoknak megfelelően elsősorban latinul folyt. 1691-ben kezdődött a „nemzeti” fordulat, amikor a magyar házakat külön magyar vice-provinciává nyilvánították. Az első magyar helyettes rendfőnök a mainzi születésű, tudós Moesch Lukács lett, aki Buda török elleni felszabadításakor Pálffy Károly gróf seregében hadmérnökösködött, de a humán tudományokban is jeleskedett.³ Moesch tudatosan a török háborúk után elszegényedett, kulturálisan elhanyagolt magyar lakta vidékekre irányította a Rend terjeszkedését. Az új iskola-alapítások hatására 1721-ben jött létre az önálló magyar rendtartomány. Első virágkorát és a magyar irodalom, nyelv, valamint a hazai múltat megbecsülő és oktató programját Tapolcsányi Gergely (1713–1773) tartományfőnöksége alatt nyerte el. Tapolcsányi előbb tíz esztendőt töltött Debrecenben, majd saját kérésére az 1720-ban alapított szegedi iskolába került. Tapolcsányi ugyanis úgy látta, hogy Szeged túlnyomóan magyar lakosságával, erősödő nemzeti öntudatával alkalmas hátteret nyújt felvilágosult pedagógiai törekvéseinek és művelődési programjának, ami a nemzeti tárgyak felkarolását és az if-

¹ MÚZSÁK KERTJE 2002.

² GULYÁS 1933.

³ KILIÁN 1986, 582., 588.

júság tudatosabb hazaszeretetre való nevelését célozta meg.⁴ Tapolcsányi szegedi tanítványai közé tartozott Dugonics András, aki Erelka c. irányregényében II. József germanizáló politikája ellen fordult (a cenzúra évekig nem engedélyezte megjelenését), színműveivel a nemzeti színjátszás egyik megeremtője volt (Erkel az ő Bátori Máriájából írta első operáját), mint nyelvújító és népi mondások gyűjtője is tevékenykedett. 1756-ban maga is a piarista rendbe lépett, majd mint a matézis egyetemi tanára Nagyszombatban, később Pesten bátran fellépett a magyar oktatási nyelv mellett. Dugonics személyében is egyesítette a piarista tudományos érdeklődés két irányát: a nemzeti múlt és a természettudományok felé fordulást, ami az akkori modern polgári fejlődésen való munkálkodást is jelentette. A szegedi gimnáziumban tanult a későbbi piarista Révai Miklós is, a pesti egyetem magyar nyelv- és irodalom professzora, az első tudományos magyar nyelvtörténet szerzője.⁵ Irodalmi munkásságát azonban a magyar nyelv tanítását elősegítő tankönyvekkel kezdte.⁶

Révai Miklóssal már Tatára értünk. A magyar nyelvi kultúrának ez a szenvedélyes elkötelezettje ugyanis 1771-ben a tatai piarista gimnáziumban kezdte meg tanári pályáját.⁷ A reáliák, a gazdaság- és természettudományok ápolásának piarista hagyománya pedig már a tatai iskola alapításának feltétele volt. Nem véletlen tehát, hogy a tatai Piarista Múzeum gyűjtőkörében is egyszerre képviseletet nyert a szűkebb haza művészeti emlékeinek és a környék iparos-kézműves tárgyi emlékeinek gyűjtése.

A tatai alapítás tervével először gróf Esterházy Ferenc – Mária Terézia kancellárja – már 1761-ben foglalkozott, s voltaképpeni végrehajtója is ő lett.⁸ Tata ugyan a következő években végrehajtott birtokosztozkodás következtében a másik Esterházy fivér, Miklós kezére került, így az alapítás jogi aktusa az ő nevéhez fűződik, de korai halála (1764) miatt Ferenc volt a végrendeletben kinyilvánított alapító szándék végrehajtója (1765), és ebben saját elképzelései is vezérelték. Ferenc ugyanis a merkantilista gazdaságpolitika támogatójaként egy közgazdasági, kamarai tudományokat oktató intézetet akart létrehozni és ehhez megnyerte Mária Terézia támogatását is. Így jött létre 1763-ban a Ferenc birtoktestéhez tartozó Szencen a *Collegium Oeconomicum*, amelyet az ezekben a diszciplínákban is jeleskedő piaristákra bízott. Ezért szerepel azután a Ferenc által aláírt tatai alapítólevélbe belefoglalt tantervben a reáliák ismeretét közvetítő szokatlanul sok tantárgy. A már megismert Tapolcsányi Gergely volt ekkor a magyar tartományfőnök. Az alapítólevélben lefektetett részletes tantervet ő dolgozta ki Ferenc gróf intenciói szerint.⁹

A tatai piarista kollégiumnak ez a már *in statu nascendi* meglévő szellemi háttere alakította a későbbi Piarista Múzeum gyűjtőkörét.

⁴ BALÁNYI 1992, 8-27. a hazafias nevelésről 15-16.

⁵ MELICH 1908.; ÉDER 1972.

⁶ RÉVAI 1777.; 1779. és 1780.

⁷ FÁBIÁN 1929-30.

⁸ Az alapítás körülményeiről és a tatai kollégium első évtizedeiről HEGYI 1992, 89-164.

⁹ HEGYI 1992, 94.

A tatai rendház, nemcsak a kápolna, számos műalkotásnak adott helyet, amelyeknek javát Kövesdi Mónika leírta és részben reprodukciókban is bemutatta.¹⁰ Itt csak a rendalapítónak, Kalazanci Szent Józsefnek egy egyedülálló képéről emlékeznék meg: az ismeretlen bécsi festő magyar viseletben, zsinóros dolmányban ábrázolta a szentet. A képet Schuperger Károly tatai polgár rendelte meg, 1767-ben hozta magával Tatára.

A múzeum megalapítása a „*műzsák kertjének*” fáradhatatlan plántálója, Dornay Béla (1887–1965) nevéhez fűződik.¹¹ Alapítója volt a Liptó vármegyei, a tatai, a salgótarjáni múzeumnak, dolgozott a veszprémi és a komáromi múzeumban, vezette egy ideig a Moson vármegyei múzeumot. Életrajzi adatait, számos cikkének és 38 önálló művének bibliográfiáját Gulyás Pál állította össze.¹² Dornay 1901–1818 között a piarista rend tagja volt, a tatai múzeumot 1912-ben mint tanulmányi gyűjteményt hozta létre. Szélesebbkörű gyűjtőtevékenységre a múzeum akkor vállalkozott, amikor 1920 után a megye egyetlen múzeumává vált, a komáromi ugyanis Trianon után Csehszlovákia területéhez tartozott. Ekkor karolta fel a múzeumot a Piarista Diákszövetség és elnöke Magyary Zoltán (1888–1945). Magyary mint az állam- és jogtudomány nemzetközi tekintélyű professzora a két háború között a magyar tudománypolitika egyik meghatározó személyisége, Klebelsberg törekvéseinek támogatója volt. A helytörténet, a tatai céhek, iparostületek, főleg a híres tatai fajansz-művészet termékeinek gyűjtésen túl a környék műkincseit, így a lebontott baji kápolna szobrait, a bencés apátság kőfaragványait is sikerült megszerezni és támogatta a gyűjtemény tudományos feldolgozását.¹³ Ennek az örökségnek felhasználásával létesült a Várban elhelyezett Kuny Domo-kos Múzeum.

Vizkelety András
akadémikus

¹⁰ *A piarista rendház, a piarista kápolna és az egykori piarista múzeum.* A tatai gimnázium öregdiákjainak kiadványa. Tata 1995.

¹¹ A MŰZSÁK KERTJE 2002, 217. mint a veszprémi múzeum öréről emlékezik meg róla.

¹² GULYÁS 1944, 158–160.

¹³ RÉVHELYI 1938. és 1941.

Irodalom

BALANYI 1992

Balanyi György: *Kalanzanci Szent József első magyar életírója*. In: Piaristák Magyarországon 1642-1992. Bp. 1992, 8-27.

ÉDER 1972

Éder Zoltán: *Révai Miklós*. Bp. 1972.

FÁBIÁN 1929-30

Fábián Imre: *Révai Miklós tatai tanársága*. A tatai Piarista Gimnázium 1929-30. évi Értesítője.

GULYÁS 1933

Gulyás János: *A podolini piarista kollégium története (1642-1710)*. Bp. 1933.

GULYÁS 1944

Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái*. VI. köt. Bp. 1944.

HEGYI 1992

Hegyí Ferenc: *Új adatok a tatai piarista kollégium XVIII. századi történetéhez*. In: Piaristák Magyarországon 1642-1992. Bp. 1992, 89-164.

KILIÁN 1986

Kilián István: *Házikáplán, tábori lelkész, tanár, hadmérnök. Emlékezés Moesch Lukácsra*. Vigilia 51 (1986).

MELICH 1908

Melich János: *Révai Miklós nyelvtudománya*. Bp. 1908.

MÚZSÁK KERTJE 2002

Holló Szilvia–Gali Ágnes (szerk.): *Múzsák kertje*. A magyar múzeumok születése. Bp. 2002.

RÉVAI 1777

Révai Miklós: *ABC könyvetske a nemzeti iskoláknak hasznokra*. Pozsony 1777.

RÉVAI 1779

Révai Miklós: *A magyar nyelv tanításának két részei*. Buda 1779.

RÉVAI 1780

Révai Miklós: *A magyar nyelvnek helyes írása*. Buda 1780.

RÉVHELYI 1938

Révhelyi Elemér: *A tatai piarista rendház és múzeuma*. Bp. 1938.

RÉVHELYI 1938

Révhelyi Elemér: *A tatai majolika*. Bp. 1941.

Kedves Vendégeink!

Az 1912-ben átalakult piarista gimnáziumi gyűjtemény nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az országosan megindult múzeumalapítások között 1950-ben államilag támogatott múzeum létesült Tatán. Én mégis a komolyabb múzeumi élet megindulását az 1954-es évhez kötöm, amikor a múzeum a tatai vár egy részét birtokba vette és az első állandó kiállítást megnyitotta, amelynek jelentős részét a gimnáziumi gyűjtemény reprezentálta.

Nem szabad megfeledkeznünk arról a fontos tényről – bár én nem hiszem, hogy az 50-es években a múzeum alapításánál szerepet játszott –, hogy a Kuny Domokos Múzeum egy sok évtizedes hiányt pótol. Megyénk a Trianon által megcsonkított két megye, Komárom és Esztergom megye egyesítéséből született. Míg Esztergom múzeumával együtt Magyarországon maradt, addig Komárom jelentős múzeumi gyűjteményével együtt az akkori Csehszlovákiához került. A megmaradt Komárom megyei részen a jelentős történeti múlttal és várral rendelkező Tata vehette át a komáromi múzeum feladatát. Tata múzeumi fejlesztése ennek következtében nem ambícióim kiélése volt, hogy egy nagyobb múzeumot vezessek, hanem történelmi szükségszerűség, amit nekem kellett végrehajtanom, mert akkor kerültem Tatára, amikor lehetőség nyílt a múzeum bővítésére.

1957-től 1984-ig voltam a múzeum igazgatója. Amikor a városba érkeztem, még a vár sem volt teljesen a múzeum tulajdonában, részben osztozott egy ún. Bányászati Múzeummal és részben egy mezőgazdasági részleggel, amely az egyik földszinti terem (a mai római kori kiállítás termét) raktárnak használta. Az udvaron nemcsak a volt börtön épületében, de már az azóta lebontott melléképületekben is, négy vagy öt család lakott.

A múzeumban egyetlen muzológusként dolgoztam egy 4 órás adminisztrátorral és 4-5 teremőrrel. A gyűjtemény lényeges része volt a gimnáziumi anyag, a Kállay-gyűjtemény, a vértesszentkereshti kőtár és a római, valamint 18. századi kőanyag az udvaron. Hozzá tartozott még a majki, illetve tatai grófi államosított, vagy letétbe helyezett képzőművészeti anyag és a megyei képzőművészek alkotásai.

Jellemző a múzeum akkori fejlettségére, hogy a könyvtár egy kétajtós ruhászekrényben elfért, nyugdíjazásomkor viszont több mint százszázalékos anyag állt a muzológusok rendelkezésére.

Ez a rövid beszámoló csak visszaemlékezéseimet tartalmazza, így lehet, hogy az évszámokkal kicsit tévedek, de nem is kívánok mást elérni, mint hogy nagy vonalakban az általam fontosnak vélt eseményekről beszámoljak – bizonyára el fogok hagyni sok másnak érdekesnek tartott tény. Mindenre kiterjedő és átfogó ismereteket a múzeum múltjáról csak a volt igazgatók és a jelenlegi igazgató tanulmánykötete adhat meg a múzeum irattára és a korabeli újságok felhasználásával.

Jelenlegi beszédemet születésnap köszöntőnek tekintem, amely inkább a szépre emlékezik, szemben egy mindenre kiterjedő szakismertetéssel, hiszen erre sem az előadás időtartama, sem az összejövetel ünnepi jellege nem alkalmas.

Amikor 1957-ben Tatára kerültem, egy olyan tipikus dunántúli kisvárost ismertem meg, amelynek a kultúra iránt érdeklődő rétege inkább a múlt felé fordult, a napi politika nem érdekelt, vagy nem mutatta, hogy érdekelné. Annál inkább büszke volt a város múltjára, még az Esterházyakra is jóindulatú nosztalgiával gondoltak, a korszakot sok rájuk vonatkozó adomával illusztrálva. Kisebb társaságok jöttek össze hol ebben, hol abban a lakásban, és órákig elvitatkoztak arról, hogy Görgey áruló volt-e vagy sem, és helyes volt-e Kossuthnak emigrációba vonulni. Vagy rendszeresen zenei esteket tartottak, majd utána elvitatkoztak, hogy melyik karmester vezényli jobban Beethovent, vagy Mozartot. A kártyában is az alsóst és a tarokkot szerették a modernebb játékok helyett. A televízió nem volt még központi programja egy családnak sem.

Ezt azért mondom el, mert könnyen elképzelhető, hogy ebből a múltjára büszke közösségből milyen örömet és érdeklődést váltott ki a múzeum alapítása és a vár kiállításai. Különösen a tatai kerámia múltját és jelenét tartották nagy becsben. Igazi különlegességnek tartották – és Tata büszkeségének – a Fényes fürdőt (ahová még én is a vendégeimet fiákeren vittem el), vagy azt, hogy magánházak udvarán forrásokkal táplált medencékben lehetett fürödni. Ezért szinte kötelező igényként vállalnia kellett már előttem is a múzeumigazgatóknak, hogy a múzeum kulturális összefüggései állandó központja legyen, ahol általában mindig ugyanazok a látogatók jelentek meg. Ezért szükséges volt az időszaki kiállítások rendszeres bemutatása (általában 6-10 egy évben), és szinte hetente különböző képzőművészeti vagy irodalmi előadások rendezése. (Különösen szerették Jancsó Adrienne előadóművésznőt.)

Sajnos, az absztrakt művészetet nem tudtam megszerettetni a várossal. Humoros volt egy eset a sok közül, amikor az európai híró festőművészt, Martyn Ferencet az egyik teremőr (nem tudva, hogy kivel beszél) megpróbálta lebeszélni, hogy vendégeivel felfáradjon a lépcsőn a toronyba az állandó kiállítására, mert azt szerinte nem érdemes megnézni.

Annál inkább sikert aratott – mondhatnám országosan is – a Természettudományi Múzeummal közösen rendezett Kittenberger Kálmán és Széchenyi Zsigmond vadászati kiállításunk. Évről évre megrendeztük a megyei festők tárlatát, ezenkívül évfordulókhoz kötve részben a Nemzeti Galéria segítségével és magángyűjtőkre támaszkodva Benczúr Gyula, Ámos Imre (nálunk először), s a tatai költődésű Vaszary János emlékkiállításait. Ezekhez általában katalógusokat és plakátokat készítettünk nívós kivitelben. A kiállítások színvonalát emelte, hogy bevezetőként neves írók, művészettörténészek tartottak bevezető előadást (pl. Mézőly Miklós, Páskándy Géza, Hernádi Gyula, Jancsó Miklós, Németh Lajos stb.).

1962-ben kerültünk a Megyei Tanács irányítása alá. Ez ideig már hosszas küzdelem után elintézttem, hogy a vár teljesen a múzeum birtokába került. Így 1964-

ben készült a második, az egész várra kiterjedő állandó kiállításunk, kibővítve az olimpiák történetével, tekintettel a tatai edzőtáborra.

Közben a múzeum személyi állománya is bővült, 1962 óta középkoros régész-szel, majd újkorossal és teljes munkaidejű restaurátorral. 1966-ban megalakult a Megyei Múzeumi Szervezet, amelynek központja Tata lett. Véleményem szerint elsősorban Tata földrajzi helyzete határozta meg a döntést. Muzeológiai szempontoknál az játszhatott szerepet, hogy az esztergomi Balassa Bálint Múzeum és a Vármúzeum külön állt, egyik megyei, másik minisztériumi irányításban. Ekkor már világossá vált, hogy az egyre növekvő létszám, könyvtár több helyiséget kíván és ez csak a kiállítások rovására történhet.

Célul tűztem ki, hogy a csekély költségvetési keret ellenére a várban csak történeti és helytörténeti állandó kiállításokat rendezek – fenntartva az időszaki kiállítások folyamatos menetét –, és az irodákat, valamint a néprajzi gyűjteményt más épületbe viszem. Ezt egy ideig, ahogy egy tanácsi vezető kijelentette: „álomnak tekinthettem”, de a szerencse a kezemre játszott. Az edzőtábor leadta a teljesen lepusztult állapotban lévő angolkerti Kiskastélyt, viszont senki sem akarta átvenni. Egyedül én jelentkeztem és mivel műemlék volt, a múzeumnak adták. Fedezve a műemléki helyreállítást, eredeti állapotába visszaállítva 1967-ben az épületbe a gazdasági és a muzeológiai részleg, valamint a könyvtár került. Amikor a Kiskastély elkészült és antik bútorokkal berendeztük, azonnal számos ötlete támadt néhány megyei vezetőnek, hogy az épületet mire lehetne felhasználni. A Tudományos Akadémia nyaralójától az éjszakai mulatóig, sőt rulettkaszinóig érdekes ötletekkel leptek meg. Szerencsére arra nem volt ötletük, hogy bennünket hol lehetne megfelelő színvonalon elhelyezni.

Nem sokkal később – Vaszary végrendeletére hivatkozva – mielőtt eladták volna, múzeumi kezelésbe vettük a Vaszary-villát, ahová átmenetileg a restaurátorműhelyt és raktárakat helyeztük el, tekintettel a vár műemléki helyreállítására és kiürítésére. Közben ugyanis 1964-ben megkezdődött a vár ásatása és nem sokkal később a vár műemléki helyreállítása. Érdekes módon a város vezetősége nem szívesen vette a romkert kialakítását, de végül is nem szólhatott bele. Ők inkább füvesíteni szerették volna az udvart és a bástyákra 1848-as ágyúkat helyezni (hogy milyen elgondolásból, azt ma sem értem). Sajnos ennek a szemléletnek esett áldozatul a Kossuth téri középkori templom romjainak konzerválása, inkább modern parkosítást végeztek a piac megszüntetése után.

A vár helyreállításánál a legnagyobb gondot a raktárak kiürítése okozta, azaz hogy milyen módon, lehetőleg a legkisebb rongálással helyezzük el bérelt raktárakban és az új épületeinkben az anyagot.

1971-ben sikerült a Miklós-malmot megszerezni és helyreállíttatnom. Itt országos gyűjtőkörű német nemzetiségi múzeumot alakítottam ki, mivel ez még nem volt az országban. Kis részben szlovák és magyar anyagot is bemutatunk, remélve, hogy ezeknek később külön múzeumuk lesz.

Érdekes, hogy politikai szempontból hányan támadták a Német Nemzetiségi Múzeum megalapítását, nem annyira a megyében, mint Budapesten. Azzal vádol-

tak, hogy Volksbund múzeumot akarok létesíteni. Szerencsére ezek a vélemények végül is kisebbségben maradtak és győzött a józan ész.

1971-ben javaslatot tettem egy tatabányai múzeum létesítésére. Tekintettel a város múltjára és jelenére, valamint, hogy Tatabánya az egyetlen megyeszékhely, ahol nincs múzeum, egy megyei gyűjtőkörrel rendelkező legújabbkori és munkásmozgalmi múzeumot javasoltam, felajánlva két muzeológusomat, gyűjteményem és könyvtáram ehhez a tárgyhoz kapcsolódó részét. A múzeum létesítéséhez az esztergomi múzeum is hozzájárult. Javaslatomat elfogadták és első segítségként egy régi elemi iskolát bocsátottak a rendelkezésünkre. Nagyon szép, jelentős legújabbkori kiállításokat mutattak be itt, utólag szinte sajnáltam, hogy ezek nem Tatán kerültek bemutatásra.

1973-ban befejeződött a vár helyreállítása. Az évek óta zárva tartó múzeum megnyitását számosan kérték levélben és telefonon. Ezért 1974 januárjában egy minisztériumi és kiállításrendezői értekezletet hívtam össze Tatán. A helyszíni szemle után a bizottság megállapította, hogy az új állandó kiállítás 1977-re készülhet el 4 millió forint ráfordítással. Ezt annyira hátrányosnak találtam, hogy felajánlottam az 1974. augusztus 20-i megnyitást 1 millió forint ráfordítással. A munkát elvégeztük igen nagy fáradtsággal és viták után. Például óriási vitát váltott ki a középkori kályha teljes helyreállítása, vagy csak részleges bemutatása. Végül is a kiállítás elkészült, nyilván vannak hibái, de eredményei is. Engem mindenesetre a minisztériumi revizor által ügyességi feljelentésre javasoltak, mivel az 1 millió forintból 900 ezer forint kifizetését nem tudtam – szerintük – megfelelően igazolni. Ezt a jelentést megválasztam és a mai napig nem kaptam választ, de természetesen ügyességi feljelentést sem. Ma is felteszem a kérdést, miért nem volt nekem jó az 1977. évi megnyitás? Miért kellett ennyi izgalommal szembenéznem?

1975-ben a zsidó hitközösségtől megvettem a romos zsinagógát – amit a város le akart bontani és a területet parkosítani –, ahol múzeumot alakítottam ki a Szépművészeti Múzeum kidobásra szánt görög-római szobormásolataiból. Ez is sok vitát váltott ki, hiába hivatkoztam a Baselben lévő másolatmúzeumra, ami tőlünk is kérne szobormásolatokat. Nem kívánok ehhez a kérdéshez különösen hozzászólni, csak annyit jegyzek meg, hogy Pheidias Parthenon fríze a világon itt látható egyedül összefüggő egészében. A kiállítás 1978-ban nyílt meg.

1982-ben átvettük a Nepomucenus-malmot a Német Nemzetiségi Múzeum állandó kiállításával. (Remélem egyszer lesz arra lehetőség, hogy – amit már a hetvenes években kitűztem célul – a Miklós-malomban magyar és szlovák néprajzi kiállítás lesz).

Még sok mindenről lehetne beszélni, pl. Szőke Béla régészeti könyvtárának megvételéről, a Révhelyi-gyűjteményről, Lenhardt Györgyről, a Kernstok festményekről, a Martyn-hagyatékáról, a bútorokról, amiket abban az időben fillérekért vettem meg. Az ásatások sorát is felemlíthetném – amelyek sajnos legtöbbször nem előre eltervezettek, hanem leletmentések voltak, azok összes hátrányával.

Szólnom kell még a kisebb falusi tájmúzeumokról, amelyek szükséges részei a

Megyei Múzeumi Szervezetnek. Helyes lenne, ha ma ezeket a tájházakat a helyi önkormányzatok tartanák megfelelően rendben és a megfelelő évfordulókra kisebb ünnepségekkel emlékeznének. Ilyen tájmúzeum Jászai Mari szülőháza Ászáron és Táncsics Mihályé Ácsteszerén.

Most arról szeretnék beszélni, ami az érdeklődőket és a szakembereket is foglalkoztatja (legalábbis a külföldieket nagyon érdekli). Római falfestményből, 20% eredeti anyagból, még nem állítottak össze egy teljes termet. Ezért nyugodtan állítható, hogy ez a kiállítás (különösen, ha bizonyos pénzügyi ráfordítással a kiállítást megfelelő magyarázó szöveggel és rajzokkal látjuk el) egyetlen a világon, és ilyen ritka anyaggal más viszonylatban is csak kevés múzeum büszkélkedhet.

Ami az én ezzel kapcsolatos munkámat illeti, semmiféle hangyaszorgalomról nem beszélhetünk. Nekem volt egy elképzelésem már a Magyar Nemzeti Múzeumban, amikor a brigetioi anyagot kiraktam és az állandó kiállításon bemutattam egy részét. Több szakember azt állította, hogy ez az anyag két-három szobát díszített. Ezt akartam megcáfolni, mert mindig bosszantott, ha ex cathedra kijelentenek valamit. Szerencsém volt és sok fáradságomba került, míg az összeillő darabokat megtaláltam, de szerintem, aki római régész és a klasszika archeológiával is foglalkozott, minden bizonnyal meg tudta volna oldani a feladatot, ha türelme és képzelőereje van hozzá.

Kívánom utódaimnak, hogy nekik már ne építkezések és a múzeum bővítése vegye el idejüket az igazi muzeológiai munkától, a problémákat vegyék könnyebben, mert ezek sokszor maguktól is megoldódnak, mert néha évtizedek után jövünk rá, hogy egy-egy bizonyos dolog, amire annyi időt fordítottunk, nem is érte meg a fáradságot.

A múzeumnak további sikeres fejlődést kívánok és sikeres szerepet a város és a megye társadalmi-kulturális életében.

Bíró Endre
igazgató (1957–1984)

Adalékok a tatai múzeum történetéhez (1964–1989)

A viszonylag hosszú időből csak 1984-89 között voltam a Komárom Megyei Múzeumok igazgatója, de az azt megelőző időben Bíró Endre nem kinevezett, de elfogadott helyettese. Ez a „várúr felesége” státusz talán látszólag irigylésre méltó volt, a valóságban azonban ellentmondásos. Az egyértelmű volt, hogy dolgozni csak jól volt érdemes, hiszen a siker közös siker volt. Miután Bíró Endre betegség miatt nem vállalt közszereplést, úgyszólván minden hivatalos helyen én jelentem meg és szerepeltem helyette. Így nemcsak eltűrték szereplésemet, hanem kitüntettek, elismertek (Munka érdemrend ezüst fokozata, Móra Ferenc-díj). Ez utóbbi esetben fel is mentem Gönyei Antal főosztályvezetőhöz, kérvén, hogy legalább kettőnknek adják az elismerést a tatai vár 1974. évi kiállításáért és a műemléki helyreállításban végzett munkáért, hiszen a kiállítás teljes felelőssége Bíró Endréé volt. Nem sikerült elintéznem, sőt ő egy minisztériumi vizsgálatot kapott a „túl olcsó” kiállításért. (Zárójelben jegyzem meg, hogy azóta sem kapott semmilyen elismerést a tatai múzeumok létrehozásáért, pedig csak a római falfestményért is magas elismerést érdemelne).

Furcsa talán, hogy ezeket én mondom el, de bár elváltunk, el kell mondanom, hogy munkakapcsolatunk kitűnő volt. Kitalálni, elindítani, kijárni, néha mindenkivel összeveszve – de gyarapítani a gyűjteményeket, épületeket – ezt Bíró Endre remekül csinálta. Én a magam kitarató szorgalmával, simulékonyabb modorával segítetttem megvalósítani a terveket. Jó munka, nem provinciális, hanem pezsgő, értelmes múzeumi évek voltak. Sokat tanultam tőle, talán fel is nőttem hozzá – így amikor infarktusa és leszálalékolása után felmerült az utódlás kérdése, rövid idő múlva kineveztek.

Engedjenek meg pár mondatot Tata megyei múzeumi központtá alakulásáról, bár ezt Bíró Endre előadásában is részben kifejtette. A két fél megyéből álló új Komárom megye trianonnal elvesztette Komárom városában lévő patinás múzeumát. Esztergom a „*bűnös vallásos város*” szóba sem jöhetett. Tatabányán csak jelentéktelen múzeumi kezdemények voltak.

Tata, mint nagy hagyományú, nagy kultúrájú város már központi helye miatt is alkalmasabb volt a megyei központ szerepre. Ezen kívül azért is, mert az Esterházy család a 19. században magángyűjteményei számára (vadászati, fegyver gyűjtemény, levéltár) a kor sajátos stílusában, használhatóvá, széppé tette a török háborúk után megmaradt várépületet. (Ha gyűjteményei megmaradtak volna, most még gazdagabb lenne a múzeum).

A sok előny ellenére a vár önmaga nem volt alkalmas minden múzeumi funkcióra. Irodák, raktárak már nem igazán fértek el benne. Ezért kellett a sok épület, amely sok örömet, de sok gondot is jelent, még ma is.

1984-re, azt mondhatjuk, teljessé vált a múzeumi szervezet, személyi állománya is a normálisat közelítette. Költségvetése azonban hátulról a második volt az országban. Ennek ellenére „jegyeztek” bennünket, sok rádió-, TV-riport, újságcikk foglalkozott érdekes és sokszor nagyszabású rendezvényeinkkel.

Eleinte a két központ (Esztergom, Tata), majd Komárom és Tatabánya, múzeumi helyszínei együttesen kellett, hogy reprezentálják a megye értékeit, s mindezt lehetőleg úgy, hogy az egyedi sajátosságokat erősítve és nem egymással versengve. Amikor én átvettem a vezetést, Tata és Esztergom mellett Komárom is fejlődött, Tatabánya viszont 1985-ben önálló múzeummal alakult az addigi osztályból. A továbbiakban csak a nagyobb megyei eseményekre koncentrálnék, inkább a tataiakat részletezném.

1984-ben nemzetközi képzőművészeti kapcsolataink nagy fegyverténye volt az előző évi 11 művész kiállítása után Komárom megye művészeinek svájci bemutatkozása, amelyet az akkori magyar nagykövet is hazafias tettetnek nyilvánított.

1985-ben újra helyreállításra került a Vízivághóhid, az ország egyik egyedülálló ipari műemléke. S végre sor kerülhetett – a már évek óta a múzeum által restaurátor műhely és múzeumi férőhely gyanánt használt – Vaszary-villa helyreállítására és művészeti centrummá való alakítására. Nagy lendülettel folyt a német bázismúzeum tárgyi és folklór gyűjtése az új, állandó kiállítás számára. Az országos, német tábor tatai megrendezése is jelzi a múzeum fontosságát.

Jelentős gyűjteményekkel gyarapodott a múzeum – így az értékes kép-, szobor- és bútortárgyat tartalmazó Kuffler-féle hagyatékkal, Répássy Ernőné kynológiai gyűjteményével, fontos ásatási anyagokkal (Tatabánya-Alsóga, Nagyigmánd). Folytattuk a *Régészeti kutatások a Dunántúlon* című sorozatot a két megye avar anyagának bemutatásával Tatán és Székesfehérváron. Ekkor indult egy új képzőművészeti sorozat is *Komárom megyéből indultak* címmel, első kiállítója Vecsési Sándor volt. Nagy érdeklődés kísérte az *Országos Fotótárlat* megrendezését. Külföldön (Ausztriában) rendeztünk kiállítást a magyarországi németiség történetéből.

1986-ban, alig 15 évvel a helyreállítás után, egyre erősebben jelentkeztek a Várépület hibái (tető, központi fűtés).

Meg kellett kezdeni a Kiskastély (Megyei Múzeumigazgatóság) külső tatarozását, teraszának rekonstrukcióját. Az üressé vált Miklós-malom helyreállítási terveit is elkészítettük.

A Német Bázismúzeumban (Nepomucenus-malom) megnyílt a német állandó kiállítás első része, s megkezdtük azt a még ma sem megnyert harcot, hogy a múzeum ne csak országos gyűjtőkörű, hanem országos fenntartású is legyen. Megnyílt a Vaszary-villa, ahol rendszeres művészeti és múzeumbaráti összejövetelek

voltak, vendégszobájában pedig kül- és belföldi kollegák, művészek szállhattak meg. Megkezdtek a pincében egy grafikai műhely kialakítását.

A Vízivághídon megnyílt a húsfeldolgozás történetét bemutató kiállítás. Ekkor hagyta el a múzeumot Simonné Tiegelmann Ilona helytörténész és lépett be Petényi Sándor régész. A múzeum különleges botanikai gyűjteményének gondozását Hably Lilla és Hercig Zsolt vették át.

A gyűjteményanyagban jelentős gyarapodást jelentett a 250 darabos ausztrál gyűjtemény Pintér László ajándéka. Kiállításra került a gyönyörű Kuffler-gyűjtemény és a 200 éves városfejlődést bemutató állandó kiállítás. A várban nyolc időszaki kiállítás nyílt. A lovagtermi hangversenyek, a másolatmúzeumban az *Antik irodalmi estek* szépen látogatott, sikeres rendezvények voltak.

Megjelent a *Komárom Megyei Múzeumok Közleményei* 2 kötete és új periodika indult *Tudományos Füzetek* címmel, önálló kutatások bemutatására. A megjelent megyei monográfiában szinte minden kutatónk írt.

1987-ben gyarapodott a múzeum restaurátor állománya. Kialakítottunk egy nagyméretű fatárgyak restaurálására alkalmas műhelyt. A német néprajzi anyag csaknem 700 tárggyal, az iparművészeti anyag 19. századi bútorokkal gyarapodott.

Komáromban Juba Ferenc tengerészeti gyűjteményéből több termes kiállítás nyílt. Oroszlányban tájház nyitásánál segédkeztünk, Majkon kiállítást rendeztünk be egy cellaházban.

Elkészült egy 50 perces film a megye múzeumairól. A magyarországi németek letelepedésének történetéről egy vándorkiállítás ugyancsak megvalósult. Német (gerlingeni, düsseldorfi, nürtingeni) kapcsolatainkat erősítettük. Alkmaar testvérváros múzeumából is grafikai kiállítást fogadtunk. A várban 9 kiállítást rendeztünk, ezek között svájci és gerlingeni képzőművészek kiállítása is szerepelt.

Ez évben a múzeum költségvetése nem egészen 11 millió Ft volt, ehhez 2,5 millió céltámogatást sikerült szerezni. Elkészült a Miklós-malom helyreállítási terve és költségvetése 7,5 millió Ft nagyságrendben. 1988-ban a várépületben egyre rosszabb lett a villanyhálózat állapota. A kiállításokat a tárlók részleges újraburkolásával próbáltuk frissíteni. Tatán, a görög-római másolatmúzeumban már ekkor baj volt a villanyhálózattal.

Elkezdődtek a Szőnyben és Almásneszmélynél a vízierőművel kapcsolatos ásatások.

A várban rendezett kiállítások közül kiemelkedő volt a Magyar Nemzeti Galériával közös *Régi magyar portré*, vagy a Képzőművészeti Múzeummal közös *Antik művészeti* kiállítás.

Lehet, hogy megint a megszépítő messzeség miatt, de azt hiszem, mégis van reális alapja annak, hogy úgy véljem, az ország legkésőbb megalakult megyei szervezete múzeumi szempontból nem a legutolsó. Ezen belül Tata is egyedi gyöngyszem, olyan helyzeti előnyökkel, amiket elrontani is nehéz, odafigyeléssel, szeretettel pedig különösen vonzóvá lehet tenni.

Azt hiszem nem csoda, ha soha nem tudtam elszakadni a várostól és a múzeumoktól. Önkormányzati képviselőként igyekeztem odafigyelni és lehetőségeimhez képest használni. Meggyőződésem, hogy a tatai múzeumok 90 év alatt összegyűjtött, feltárt, feldolgozott és bemutatott gazdag anyagukkal az „*élethosszig tartó tanulás*” (*life long learning*) keresett külső helyszínei lesznek, ahol a tárgyak valódiságának vonzerején túl, az interpretálók személyisége is az élményszerzés helyicivé teszi majd a múzeumokat.

Ehhez a varázslatosan szép helyszínek tulajdonosainak óvó- és ápoló szeretete, a megye vagy később a régió és a helyi önkormányzatok erkölcsi és anyagi támogatása szükséges.

Szatmári Sarolta
igazgató (1984–1989)

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, kedves Vendégeink, Kedves Kollégák!

1989. szeptember 1-jén részesültem abban a megtiszteltetésben, hogy megbíztak a tatai Kuny Domokos Múzeum igazgatói feladatainak ellátásával, melyet 1994. december 31-ig láttam el. Erre az időszakra visszaemlékezve úgy vélem, hogy kellemes hangulatban eredményes munkát végeztünk, mely mennyiségi és minőségi mutatóinak értékelése természetesen nem az én feladatom. Az ez idáig megszokott rendszer, miszerint a tatai múzeum igazgatója a megyei múzeumigazgató is, ekkor változott, valamint adminisztratív és pénzügyi szempontból a Kuny Domokos Múzeum osztályából kivált a Német Nemzetiségi Múzeum is. Ez a tényleges munkavégzésben nem igen mutatkozott meg, mivel a két múzeum munkatársai kölcsönösen segítették egymás tevékenységét. Már 1989-ben fölismerhető volt, hogy vannak sürgősen megoldandó problémák illetőleg olyan feladatok melyek a múzeum működését a közönség számára is nyilvánvalóvá és elismertté teszik.

Alapvető gondunk a raktárhelyezettel jelentkezett: ugyanis a Kuny Domokos Múzeum gyűjteménye 4 városban 18 különböző raktárban volt elhelyezve. Ez semmiképpen nem az előző vezetés kritikáját akarja jelenteni, hanem a kényszerűen kialakult helyzetet. Mindezen raktárak közül – egy kivételével – egyik sem felelt meg a megkívánt állagmegóvási követelményeknek, szétszórtságuk pedig szinte lehetetlenné tette a kívánatos gyűjteménykezelést. Az egyes raktárakban többnyire a legkülönbözőbb gyűjtemény-együttesek részei voltak elhelyezve. A helytörténeti anyag például 10, a képzőművészeti anyag 7, a néprajzi anyag 8 raktárban volt fellelhető. A fenti évek során sikerült elérnünk, hogy a KDM teljes gyűjteményanyaga Tatán van elhelyezve, valamint megvalósítottuk az „*egynemű raktárakat*” is.

A komáromi Igmándi erődben nyert hely révén sikerült kiürítenünk a vár törökkori bejáratját, ahol azóta is működő kiállítóhelyiséget tudtunk kialakítani. A várkápolnából a Miklós-malomba helyeztük át a Répássy-féle kynológiai gyűjteményt, s a kápolnában egyházművészeti kiállítást nyitottunk meg. Időszaki kiállításainkon igyekeztünk az addig a közönség számára ismeretlen anyagot bemutatni, illetőleg új kezdeményezéseket is tettünk.

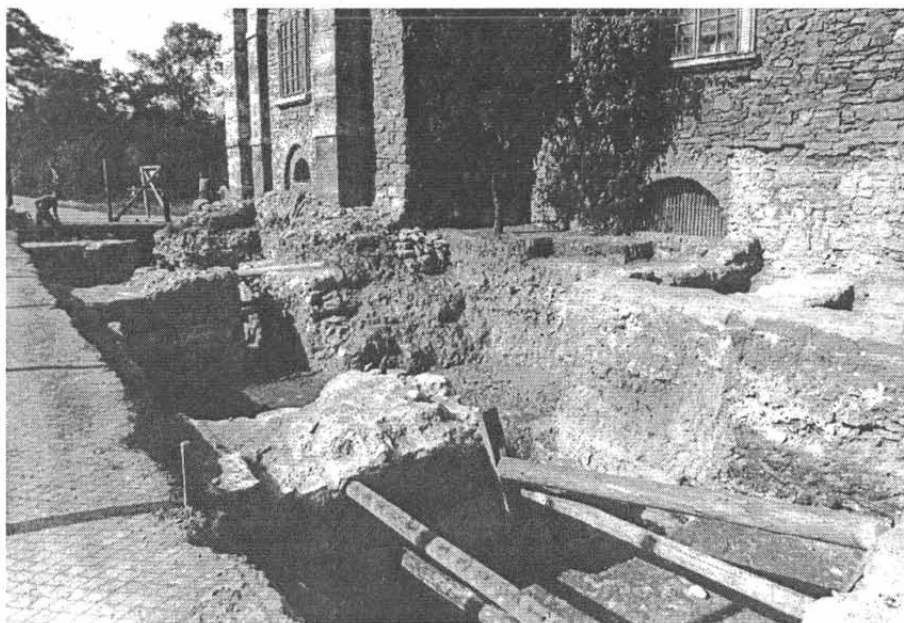
Időszaki kiállítások a Kuny Domokos Múzeumban 1989–1994

	Helytörténet	Képző- és iparművészet	Néprajz	Régészet	Összesen + külső helyszíneken rendezett
1989	1	6	1		8+1
1990		2		1	3+5
1991	1	1	1		3+1
1992	1 + 1 állandó	1 + 1 állandó	1 1	1 1	5+4
1993		6	1		7+4
1994	3	10			13+4
Összesen	7	27	4	2	

Ezen intenzívnek mondható szakmai tevékenység döntően pályázaton nyert összegek révén vált elérhetővé és így módon sikerült, hogy valamennyi fenti kiállításához katalógust is jelentessünk meg. E katalógusok közül szeretném kiemelni a magyar és német nyelven is megjelent *Brigetio*-füzetet, illetőleg a *Hommage à Vaszary* címűt. Előbbi Kisné Cséh Juliannának és Petényi Sándornak, utóbbi Wehner Tibornak köszönhető. Hasonlóképpen említésre méltónak tartom, hogy megkezdjük a KDM gyűjteménykatalógusainak kiadását is, melyből ebben az időszakban három (*Tatai céhek, Római üvegek, Az Esterházyak családi arcképei*) jelent meg.

Mindezekért az évekért szeretnék köszönetet mondani az akkori megyei múzeumigazgatónak, Fűrészné Molnár Anikónak, ki empatikusan segítette munkánkat, valamint Szeniczey Csabáné gazdasági vezetőnek, ki esetenként konstruktív viták közepette, de biztosította mindezek pénzügyi feltételeit. Legfőképpen azonban akkori és mai kollégáimnak, kiknek mindezen felsoroltak elsősorban köszönhetők.

Fatuska János
igazgató (1990–1995)

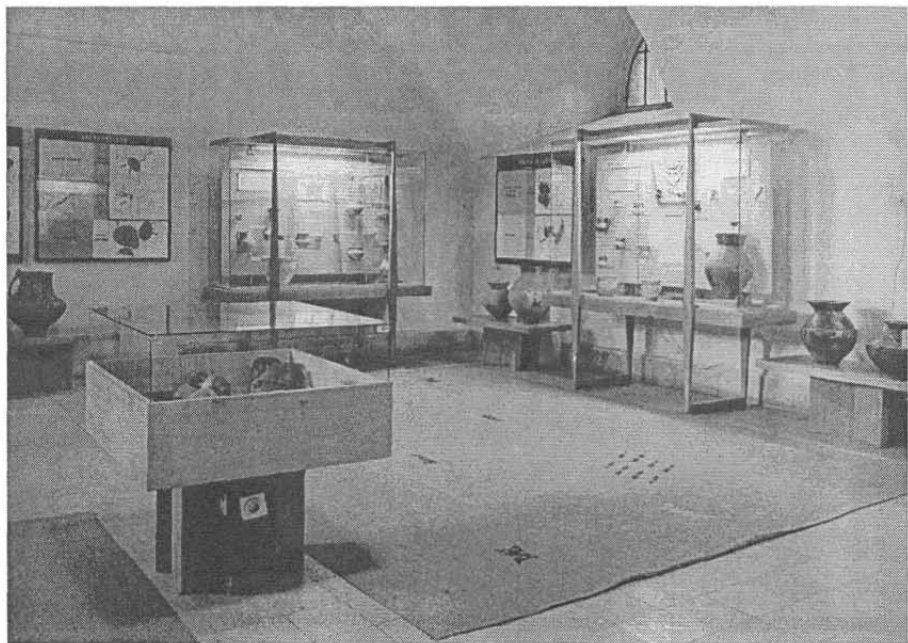
A tatai vár feltárása (1965–1972), a tóparti pillérsor

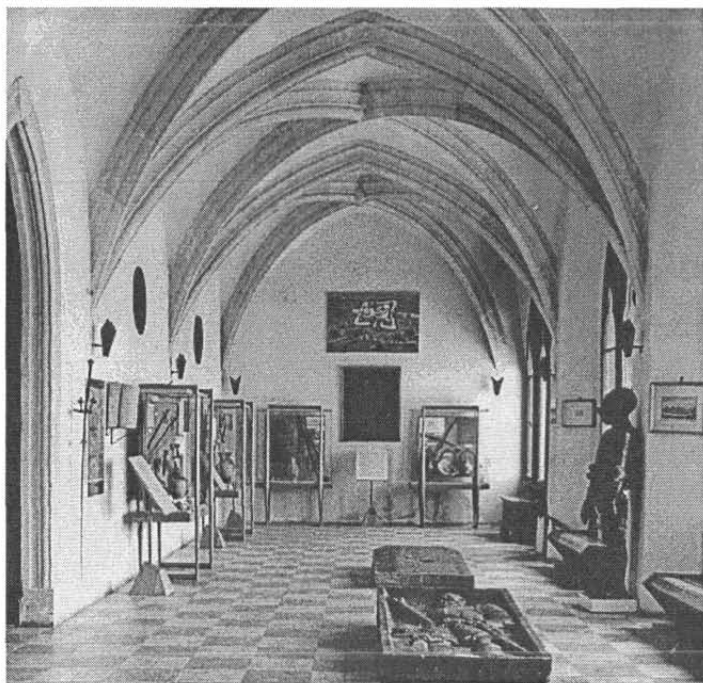
A tatai vár feltárása (1965–1972), a díszudvar

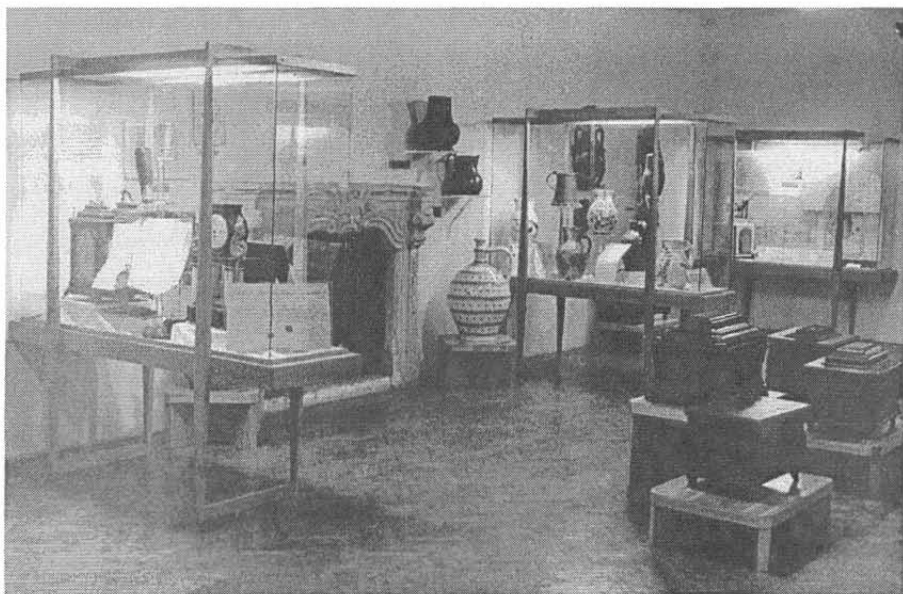
A tatai vár feltárása (1965–1972)

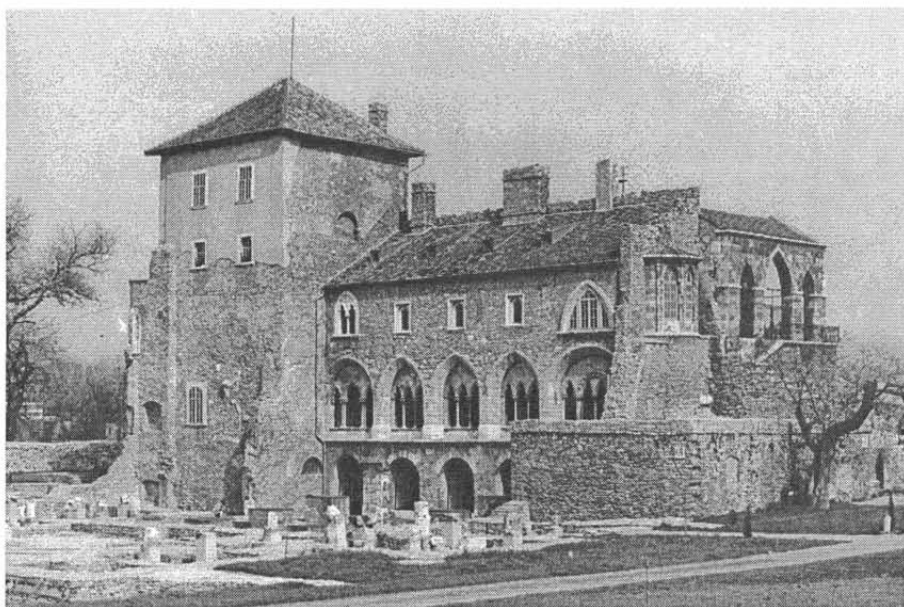
Állandó kiállítás, őskori terem, 1968.

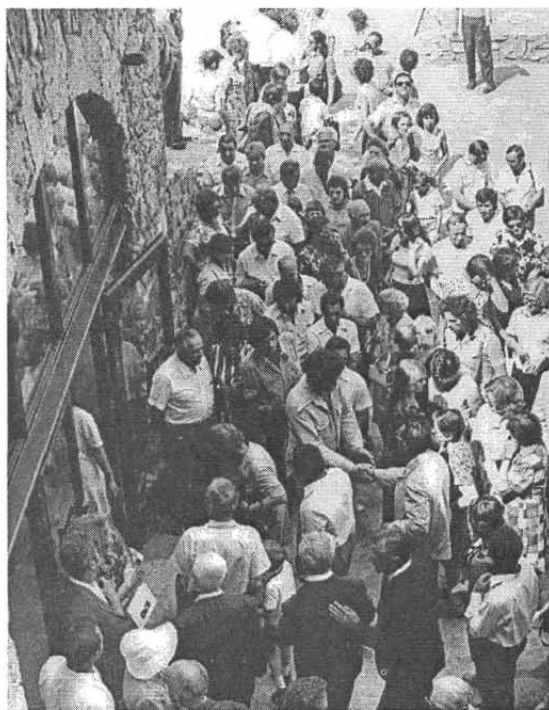
Állandó kiállítás, Lovagterem, 1968.

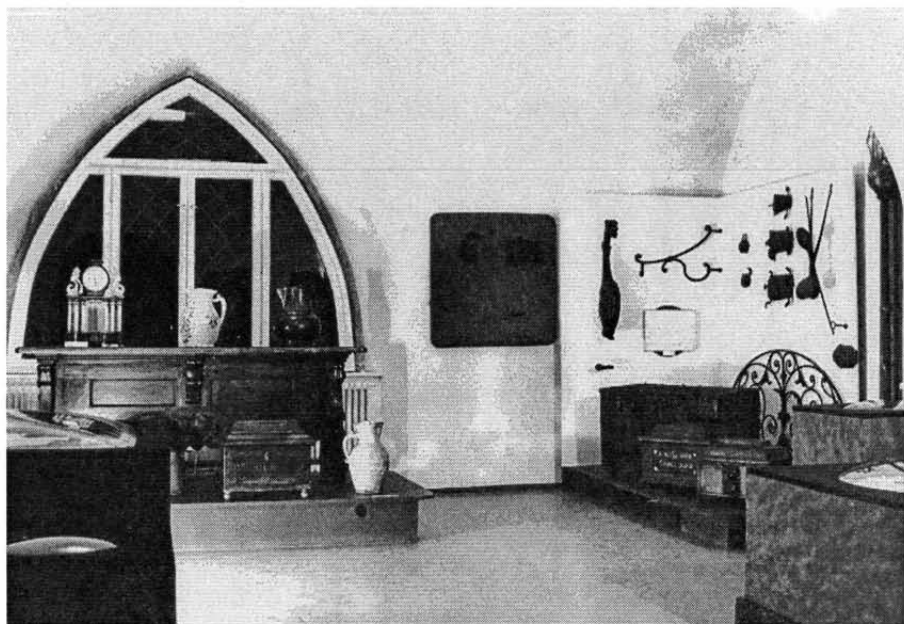
Állandó kiállítás, *Tatai céhek története*, 1968.

A felújított tatai vár, 1974.

Az új állandó kiállítás megnyitása,
1974.

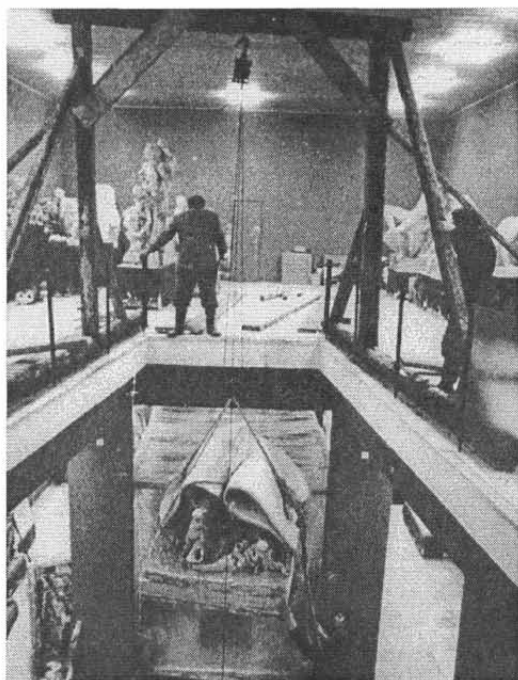

Részlet az állandó kiállításból, 1974.

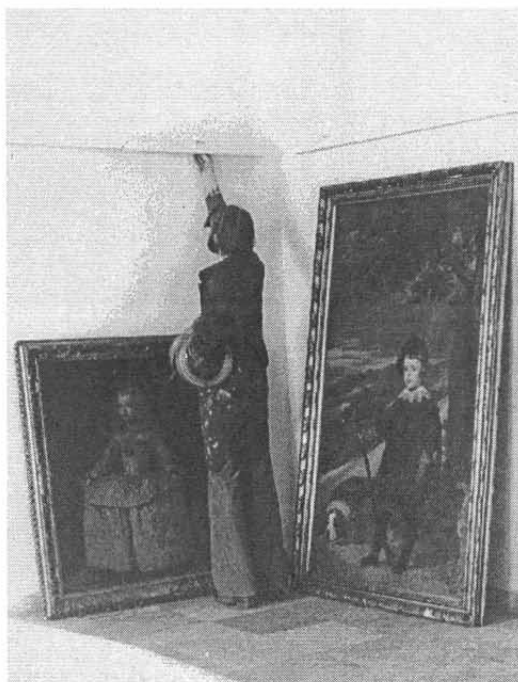

A szobormásolati múzeum rendezése Wehner Tibor irányításával, 1977.

A szobormásolati múzeum rendezése
1977.

Képzőművészeti kiállítás rendezése,
1975. (Wehner Tibor)

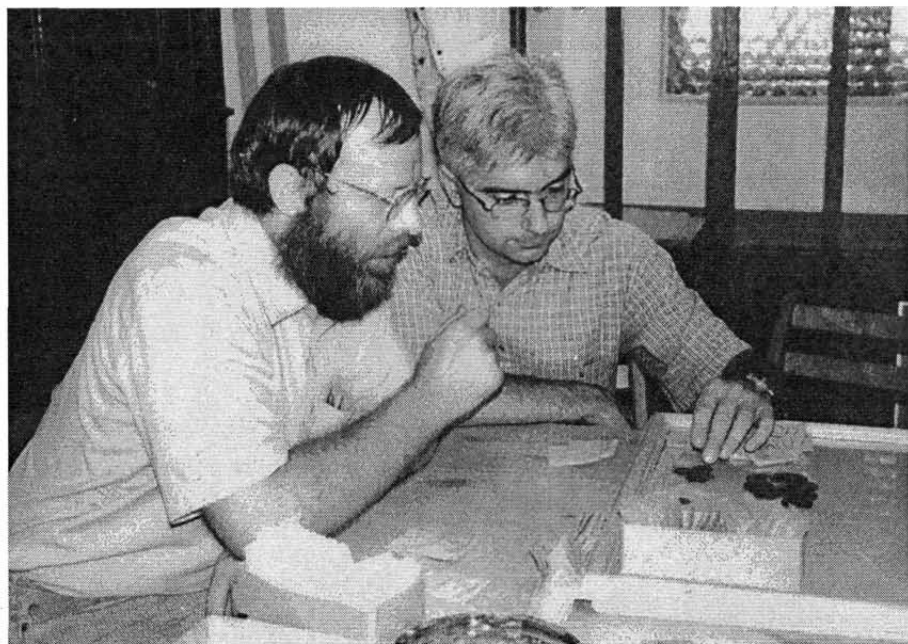
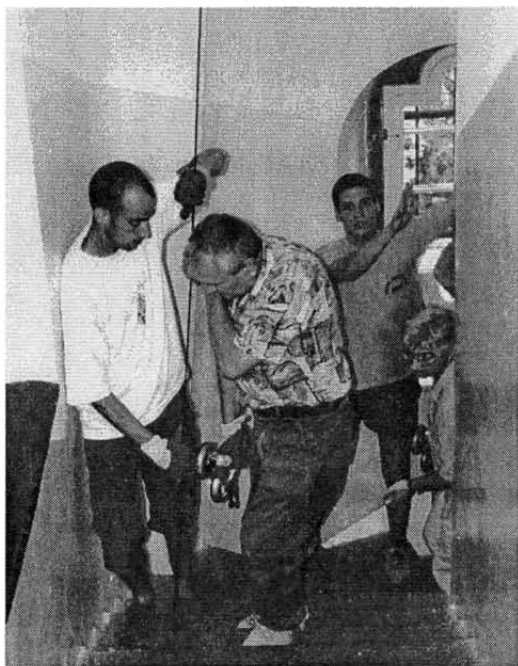

Időszaki kiállítás megnyitása, 1968. (Kóthay Ernő, B. Szatmári Sarolta, Kerti Károly)

Időszaki képzőművészeti kiállítás megnyitása, 1968. (Varga Gyula, Hemmerlein Antal, Kerti Károly, Bíró Endre)

Készül az új állandó kiállítás, 2000.
(Kiss Péter, Murcsik János, Fatuska
Benjámin, Kemecsi Lajos)

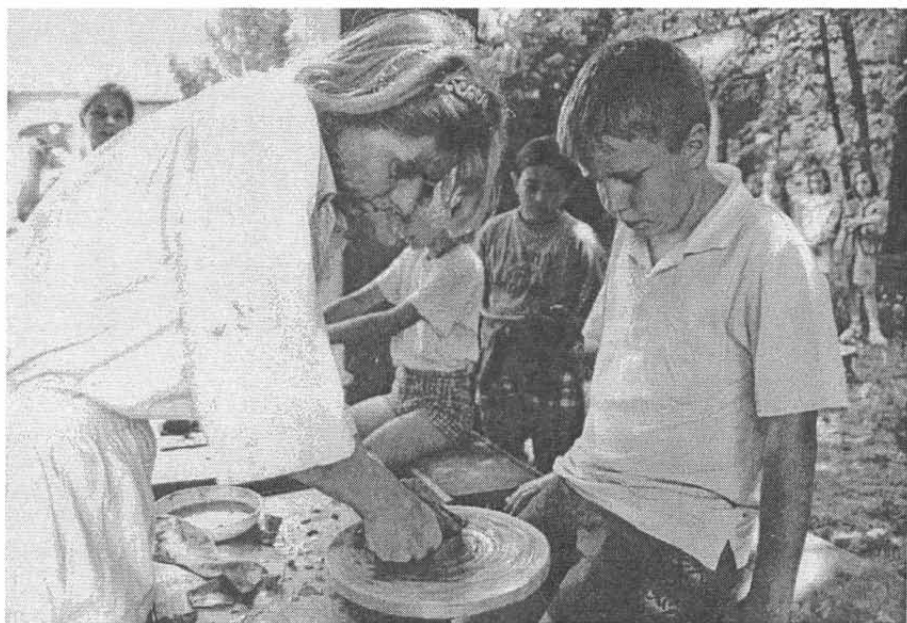
Készül az új állandó kiállítás, 2000. (Kiss Vendel, Kemecsi Lajos)

Múzeumi foglalkozás, 2001. (Kisné Cseh Julianna)

Múzeumi foglalkozás, 2001. (Tóth Katalin)

Múzeumi foglalkozás, 2001. (Papp Kinga)

A tatai múzeum története című időszaki kiállítás részlete, 2002.

A múzeumtörténeti konferencia vendégei, 2002.

A paleobotanikai gyűjtemény

A tatai múzeum más vidéki múzeumoktól eltérően, országos jelentőségű paleobotanikai gyűjteménnyel rendelkezik. A megyén kívüli anyagot is magába foglaló gyűjteményt Skoflek István hozta létre. A gyűjteményről szóló beszámolót Hably Lilla és Kisné Cseh Julianna készítették el.

Tisztelt ünneplő közönség! Hölgyeim és Uraim!

A Kuny Domokos Múzeumnak a Piarista Gyűjtemény – Tatai Múzeum 90 éves alapítása alkalmából rendezett megemlékezése nem lenne teljes, ha nem ejtenénk szót a természettudományi gyűjteményről, Skoflek István Állami Díjas kutató-tanár gyűjteményalapító munkásságáról.

Tata környéke bővelkedik ugyan természettudományi értékekben, ahhoz azonban, hogy ezek az értékek múzeumba kerülve kulturális örökségünk részévé váljanak, szakértő szemekre és kezekre van szükség! A tatai travertino (mészufa) előfordulások, Vértesszőlős közelsége, a közeli jura (földtörténeti középkor szakasza, 195-140 millió év) feltárások a Gerecsében, mind arra ösztönzik a természettudományok iránt fogékony kutatót, hogy mind többet megismerjen az e kőzetekben rejlő információkból, mind jobban tudja értelmezni évmilliók üzenetét.

Skoflek István kezdetben nem kisebb célt tűzött ki maga elé, mint Komárom megye őslénytani értékeinek feltárását és gyűjtését. Ennek során nemcsak a már ismert lelőhelyekről gyűjtött, pl. Tatáról, Vértesszőlősről, hanem számos új lelőhelyet fedezett fel. Ennek köszönhetően az eocéntől (a földtörténet újkorának idősebb szakasza, 65-40 millió év) az oligocénen (a földtörténet újkorának következő szakasza, 40-25 millió év) át a pleisztocénig (a földtörténet újkorának utolsó szakasza) számos őslénytani lelőhelyet tárt fel, és gyűjtött be. Legnagyobb gyűjteménye az egykor élt növényekből maradt ránk a Kuny Domokos Múzeumban, azonban quarter csiga és gerinces gyűjteménye is kiemelkedő volt. Ezek jórésze a Magyar Állami Földtani Intézetbe, Krolopp Endre illetve Kordos László szakemberekhez került. A pleisztocén kor tudományos kutatása aztán jóval túlvitte a megye határain Skoflek Istvánt.

Gyűjtésének másik fő területe az édesvízi mészkő őslénytani anyaga lett, méghozzá az egész ország területéről, sőt esetenként, a határon túlról; pl. a Felvidéken is gyűjtött.

A földtani értékek mellett az élővilág értékeit is gyűjtötte, amelynek azonban némi korlátot szabott a tárolási lehetőség, valamint az élő anyag konzerválási nehézségei. Mindezek ellenére jelentős bryológiai (moha) gyűjteményt hozott létre.

A múzeumban a mai napig megtalálható, a múzeum tulajdonát képző, egyik legértékesebb és legnagyobb gyűjtemény kétség kívül az őslénytani. Ezen belül a vértesszőlősi anyag örvend a legnagyobb ismertségnek régészeti, antropológiai vonatkozásai miatt. Az előember – népszerű nevén Samu – lelőhelye környékén az édesvízi mészkő igen gazdag flórát is magában rejt. Ezek alapján rekonstruálni lehetett az előember környezetében lévő flórát és vegetációt, mindezekből pedig az egykori klimatikus viszonyokat. A régészeti szempontból is fontos, ma már védett hely tudományos dokumentációs anyaga egyedül itt, a Kuny Domokos Múzeumban található. Ennek alapján készült a Kretzoi Miklós és T. Dobosi Viola szerkesztésében megjelent Vértesszőlős monográfia növénytani fejezete. A zömében levéllenyomatokból álló, páratlanul gazdag anyag közel 2000 ősnövényt tartalmaz. A levéllenyomatok mellett azonban termések ill. fenyőtobozok is előkerültek. A zömében mérsékelt klímaigényű fajok mellett melegebb éghajlati igényű fajokat is kimutattak a flórából, ami minden bizonnyal a hőforrás közelségének tudható be. Tülevelűekből és lombos fajokból álló, dús erdős vegetáció képe bontakozik ki előttünk a mészkőbe zárt maradványok tanulmányozása során. Az erdők gazdag cserjeszintje mellett a gypszintből is maradt ránk néhány fosszília (ősmaradvány), mindenekelőtt páfrányok, amelyek a nedves, csapadékos éghajlatot támasztják alá. A vértesszőlősin kívül olyan számos pleisztocén lelet talált elhelyezést a tatai múzeumban, amelyeket felsorolni is sok. Közülük a Budai-várhegyet, Egert, Monosbél, Süttőt emeljük ki.

Tudományos szempontból nem kevésbé fontosak, csak talán kevésbé ismertek azok a leletek, amelyek Komárom megye eocén és oligocén rétegeiből kerültek elő. Ezek a fossziliák 30-50 millió évvel ezelőtti korok flóráját reprezentálják, s mint ilyenek, alkalmasak nem csupán az egykori vegetáció rekonstruálására, hanem a több millió évvel ezelőtti szárazföldi környezet- és klíma jellemzésére is.

A pleisztocén gyűjtemények mellett az oligocén korú ősnövénytani gyűjtemény a legjelentősebb. Komárom megye több pontjáról történtek gyűjtések, amelyek kora felső oligocén, azaz egerien. A leletek jelentőségét növeli, hogy tudományos feldolgozásuk és publikálásuk is megtörtént. Ennek nyomán több külföldi szakember is felkereste már a múzeumot, hogy megtekinthesse a gyűjteményt.

A flórák feldolgozása révén paleotrópusi elemekből álló, szubtrópusi klímaigényű flóra rajzolódik ki a felső oligocénben, vagyis egerienben. A zonális (övezeti) vegetáció maradványaként értelmezhető fossziliákból jól lehetett rekonstruálni a többszintű, szubtrópusi erdőt, amelyben a többszintű lombkorona mellett a cserjeszint, gypszint, és a csak trópusi- szubtrópusi erdőkre jellemző liánszint is kimutatható volt. A babérfélék uralkodó mennyisége, és a paleotrópusi elemek magas részvételi aránya kétséget kizáróan bizonyítja, hogy az egerien zonális vegetációt szubtrópusi erdő alkotta.

A fosszilis együttesben ugyanakkor fellelhetjük egy ártéri és egy mocsári vegetáció tagjait. Ez utóbbiban kiemelkedő szerepet játszott a Taxodium (mocsárciprus), amely ma a floridai mocsarak fő alkotóeleme. Ennek ismeretében könnyen

elképzeltük, hogy a mostani Tata környékén 30 millió évvel ezelőtt milyen környezeti és éghajlati viszonyok voltak uralkodók.

Az egyik legnagyobb eocén gyűjtemény Tatabánya-Márgabányából származik. Noha eddig csak előzetes kutatások folytak itt, különös figyelmet kell fordítanunk erre a gyűjteményre, mivel az eocén flóramaradványok országos szinten meglehetősen ritkák. A márgabányai gyűjtemény több száz példányból áll, amely teljes feldolgozása esetén megbízható információkat nyújt az eocén szárazföldi környezetről és klímáról. Külön említést érdemel, hogy egyes példányok kutikula-vizsgálatra is alkalmasak (vagyis a növényi bőrszövet védőrétegének vizsgálatára), amely által lényegesen biztosabb rendszertani meghatározás válik lehetővé. Ez a megtartási mód magyarországi anyagoknál meglehetősen ritka, az eocénben pedig egyedülálló.

Az ősnövénytani gyűjtemény olyannyira gazdag a terciertől a quarterrel bezáróan, hogy teljes feldolgozásuk esetén a földtörténet legújabb szakasza, a kainozoikum növényvilága teljes mértékben nyomon követhető lesz a Dunántúl eme szegletében. Ez azt jelenti, hogy kb. 50 millió évvel ezelőttől napjainkig végig tudjuk követni a terület florisztikai változásait, egyben rekonstruálni tudjuk a folytonosan változó szárazföldi környezetet és a klímaváltozásokat.

A tudományosan feldolgozott lelőhelyek anyagában több típust is találunk, amelyek a tudományban új fajokat jelentenek, s ezzel a nemzetközileg is fontos gyűjtemények rangjára emelik a tatai paleobotanikai gyűjteményt.

Mindezek ismeretében nem túlzás azt állítanunk, hogy a Kuny Domokos Múzeum ősnövénytani gyűjteménye olyan anyagokat tartalmaz, amelyek egyedülállóan, és megismételhetetlen módon vezetnek el minket új tudományos ismeretekhez, a megszerzett ismereteket pedig dokumentálják a jövő nemzedék számára, sőt újabb kutatások forrásául szolgálnak.

Habty Lilla

(Természettudományi Múzeum)

A természettudományi gyűjtemény kialakulása, gyarapodása

A Kuny Domokos Múzeum vezetése 1974-ben fogalmazta meg először a természettudományi gyűjtemény létrehozásának gondolatát.

„1974-ben kiemelt feladatnak tervezzük a természettudományi szakág kialakítását a Múzeumi Szervezeten belül. Erre a személyi feltételeink is megvannak Skoflek István személyében (egyenlőre félállásban) és az anyag elhelyezési feltételeket is biztosítottak látjuk.”¹

Természetesen mindez hosszabb előzetes tárgyalás eredménye lehetett csak, amihez hozzájárult, hogy Skoflek István személye sem a múzeum vezetésének – 1957-től 1980-ig a tatai Eötvös József Gimnázium tanára volt – nem volt ismeretlen, sem a régészettel foglalkozó muzeológusok számára, hiszen végig dolgozta a vértesszőlősi és tatái² ásatásokat, ahonnan hatalmas mennyiségű ősnövényanyagot gyűjtött. Ezzel az anyaggal később a Kuny Domokos Múzeum természettudományi gyűjteményét alapította meg. Már a vértesszőlősi feldolgozásnál sem csak az adott kor flórája érdekelt, hanem az is, hogy milyen körülmények között élhettek elődeink. Ennek feltárására kezdte meg archeobotanikai kutatásait, megteremtve így Magyarországon a modern archeobotanikai kutatások alapját. 1966-tól az MTA Régészeti Intézetének külső munkatársaként számos ásatáson részt vett, s a paticsok és kiiszapolt magvak vizsgálatával a természetett növények elterjedésére, alkalmazásuk kezdeti időpontjára, nemesítési fokukra kaptunk tőle adatokat.³

1974-ben a várban három helyiséget alakítottak ki a természettudományi gyűjtemény elhelyezésére és a természettudományi munka megindítására, s meghatározták a fő gyűjtőtevékenységet is:

„1974-ben a Kuny Domokos Múzeumnak lehetősége nyílt, hogy Skoflek István gimnáziumi tanárt fél munkaidőben természettudományos muzeológusként alkalmazza. Ezzel megindulhatott Komárom megyében a rendszeres természettudományos gyűjtés és feldolgozás. Skoflek István munkáját munkaviszonyban álló preparátor segíti. A korábbi lehetőségeket figyelembe véve úgy határoztunk, hogy a természettudomány két speciális ágát a paleontológiát és az archeobotanikát intenzíven fejlesztjük. Ezzel elősegítve más tudományos intézmények munkáját is. Emellett természetesen gyűjtést végzünk egy, a megye élővilágát bemutató kiállítás számára is. Meglévő anyagunk alapján a Kuny Domokos Múzeumban 1975-ben döntően paleontológiai természettudományi kiállítást mutatunk be.”⁴

¹ Kuny Domokos Múzeum Irattára: 1974. évi munkaterv.

² Vértess László 1958-ban végzett feltárást Tatán (Tata-Porhanyóbánya), melynek komplex feldolgozása 1964-ben jelent meg: BUDÓ-SKOFLEK 1964, 51-66.; JÁRAI-KOMLÓDI-SKOFLEK-STIEBER 1964, 83-86.; BUDÓ-SKOFLEK 1967, 5-35.

³ HABLY 1977, 137-139.

⁴ KDM Irattár: 1974. évi munkajelentés.

Már ebben az évben három újabb lelőhelyről gyűjtött (Turul filmszínház mögötti területéről paleobotanikai anyag, Tatabánya-Márgabánya – cocén – paleontológiai anyag és Dunaalmási kőbányából – pleisztocén – paleontológiai anyag). Doktori disszertációja megvédése mellett (a vértesszőlősi pleisztocén flóra)⁵ folyamatosan igyekezett publikálni az előkerült leletanyagot, így pl. 1974-ben jelent meg Komárom megye ősnövény lelőhelyei című munkája és a tatai várárokban előkerült botanikai anyag előzetes közlése.⁶ Mindezek mellett közlésre előkészítette az *Ács-vaspusztai római kori botanikai lelet*, *Az őszentiváni bronzkori botanikai lelet* és *A csőszhalmi botanikai lelet* című tanulmányokat, melyek megjelentetését 1975-re tervezte. Még gimnáziumi tanárként alapította meg – s egészen haláláig irányította – a Hermann Ottó kört, melynek kiadványában – *A tatai Hermann Ottó Kör Munkái* – a megyében gyűjtött anyagot, gyűjtőútjaik eredményeit publikálták.

A múzeum vezetésével közösen 1975-től folyamatosan igyekeztek az új állandó kiállítást a természettudományi gyűjtemény anyagával bővíteni de – elsősorban anyagi okok miatt – sikertelenül. Jól példázza ezt az 1978. évi munkaterv is: „*A természettudományi gyűjtés és feldolgozás terén a megrendezendő állandó kiállítás előkészítése a cél. E mellett törekszünk reális gyűjtőkörünk (paleobotanika) további fejlesztésére.*”

Széleskörű tevékenységet és gyűjtőmunkáját végzett. Gyűjtőmunkájában a tatai Hermann Ottó Kör és az Eötvös József Gimnázium tanulói segítettek. 1976-ban a hazai mésztufa-flórák körében mint kiemelt témában az anyaggyűjtés tovább folyt, aminek során más múzeumok anyagát is áttekintette (Dobó István Múzeum, Növénytár (Boros Ádám gyűjt.), Zirci Természettudományi Múzeum, összesen 25 lelőhely anyaga). Mésztufa gyűjtést végzett további 5 új lelőhelyen, köztük Csehszlovákiai előfordulásokon is. Az archeobotanikai anyag gyűjtésében jelentős eredményeket ért el: ásatás folyt a Bodajk melletti Galyaszurdokban (ezt a munkát az Eötvös József Gimnázium diákjai társadalmi munkában végezték, 1800 társ. óra), s gyűjtés folyt az aggteleki barlangban, a Velemi Szent-Vid hegyen, a Sé melletti telepen, a szombathelyi romkertben. Dolgoztak Tatán a különböző építkezéseknél és leletmentéseken, valamint a Bajóti Öregtő barlangban. Jelenősen gyarapodott a maggyűjtemény és a puhatestű gyűjtemény is. Jelentős adat és anyaggyűjtés történt *A lé-víz és talajszennyeződés biológiai következményei Komárom megyében* című témában.⁷ 1977-ben Csehszlovákiában Potok, Gánóc, Lusck környéki mésztufa előfordulásokat vizsgált és lehetőség szerint gyűjtött. Eger várának környékén is dolgozott, s a zirci Bakony Múzeum mésztufa-gyűjteményének feldolgozását tervezte. Gyűjtőtevékenységét tovább folytatta a megye ásatásain is.⁸

Komárom-Esztergom megye területén kívül tovább folytatta munkáját, a hazai és közép-európai mésztufaflóra gyűjtését, s folytatta az Alpokalja és a Bakony

⁵ Publikációjának megjelenésére csak jóval később kerülhetett sor, 1990-ben jelent meg a teljes anyagfeldolgozás: SKOFLEK 1974.

⁶ SKOFLEK 1974a és 1974b

⁷ KDM Irattár: 1976. évi munkajelentés.

⁸ KDM Irattár: 1977. évi munkajelentés.

területének kutatását. Nem hagyott fel a puhatestűek gyűjtésével és a mag-ter-més gyűjtemény fejlesztésével sem, s mindemellett folytatta a tatai várak archeobotanikai anyagának feldolgozását.⁹

Skoflek István 1979-ben került a Kuny Domokos Múzeum fő állású munkatár-sai közé, mely tudományos munkájának nyújtott nagyobb lehetőséget. Folytatta az egri és süttői mésztufa flóra kutatását, s jelentős archeobotanikai anyagot gyűj-tött Keszölc-Tatárszállásról, a Tatabánya-Alsógalla avar telep feltárásáról és a Tata-Nagykert utcai kútból. Mindemellett továbbra is irányította a Gerecsében és a megyében a megfigyelő és gyűjtőmunkát.¹⁰

1980-ban a Gerecsében és Neszmély-Felsőszigeten (Hermann Ottó kör nyári tábor) végzett kutatásokat. Két megyei (Süttő-Nagysáncetető és Tatabánya-Dó-zsakert) feltárás mellett további 4 „országos lelőhelyről” gyűjtött paleobotanikai anyagot, valamint 6 lelőhelyről kapott anyagot feldolgozásra. Ezzel párhuzamosan igyekezett a múzeumi nyilvántartás hiányosságait is kiküszöbölni. A begyűjtött anyagból 217 db-ot, a fotóanyagból 1500 db színes diát, összesen 4.300 db dia- és fotóanyagot leltározott be. Archeobotanikai és paleobotanikai országos találkozót szervezett a tatai múzeumban. Ebben az évben került sor a Kálvária domb és a vértesszőlősi vezetők újabb összeállítására, az Almásfüzitő-Foktorok és Mezőlak archeobotanikai anyagának feldolgozására illetve előadásokra a tatabányai avar te-lep archeobotanikai vizsgálatairól.¹¹

1981-es terveinek (mésztufa flóra további gyűjtése, az archeobotanikai gyűj-tésben a megyei lelőhelyek anyagának gyűjtése, a Gerecse és a Duna-völgy élővi-lágának gyűjtése külső munkatársak bevonásával, természetvédelmi feladatok to-vábbi végzése) sajnos ez évben – gyűjtőúton – történt korai halála vetett végett.¹²

A múzeumban eltöltött rövid idő alatt is törekedett a gyűjtött anyag folyama-tos feldolgozására, publikálásra.¹³ A múzeum – lehetőségeihez képest – igyeke-zett a természettudományi gyűjtemény szakszerű kezelését és gyarapodását to-vábbra is megoldani, a természettudományi munkatárs státuszt megtartani, Skoflek István kéziratban maradt munkáit kiadni.¹⁴

A gyűjtemény kezelését továbbra is megfelelő szakember felvételével akarták megoldani: „*Skoflek István státusát igyekszünk archeobotanikai szakemberrel betölteni*”.¹⁵ A gyűjtemény fejlesztése érdekében folytatták a honismereti tábor keretében megindított környei gyűjtést (a Hermann Ottó Stúdió vezetőinek segítségével – V. Smudla Éva részvétel). A paleobotanikai gyűjtemény leltárba vételére Hably Lillát kérték fel (a Természettudományi Múzeum muzeológusa), aki megbízással

⁹ KDM Irattár: 1978. évi munkaterv.

¹⁰ KDM Irattár: 1979. évi munkajelentés.

¹¹ KDM Irattár: 1980. évi munkajelentés.

¹² KDM Irattár: 1981. évi munkaterv.

¹³ SKOFLEK-HORTOBÁGYI 1975.; SKOFLEK 1976.; SKOFLEK 1976a.; SKOFLEK 1979.; SKOFLEK 1979.;

¹⁴ SKOFLEK 1987.

¹⁵ KDM Irattár: 1982. évi munkaterv.

1987-ig (kisebbségi megszakításokkal) kezelte és fejlesztette a természettudományi gyűjteményt. „Skoflek István státuszán eddig Hably Lillát, a természettudományi Múzeum múzeológusát megbízással alkalmaztuk. Az ő megbízásának megtartásával tervezzük archeobotanikai szakember felvételét.”¹⁶

Az ő nevéhez fűződik a Gerecse és Eger pleisztocén lelőhelyeinek további gyűjtése és a feldolgozás befejezése, a paleobotanikai gyűjtemény pannon és pleisztocén anyagának leltározása, 1983-ban 1150 db leltári törzskarton és alátétcédula elkészítése. 1985-ben folytatódott a paleobotanikai gyűjtemény rendszerezése és leltározása: 1800 db kövület leltározására került sor.¹⁷ Az 1986. évi munkatervben már a természettudományi feladatok bővítését célozták meg – „A természettudományi feladatok bővítése a Gerecse rovarvilágának gyűjtését végző szakembert alkalmazunk részfoglalkozásuként.”¹⁸ – de a két részfoglalkozású szakember munkájából továbbra is csak Hably Lilla tevékenysége okozott maradandó változást/fejlesztést a gyűjteményben.¹⁹ 1986-ban Keszthely és Pomáz felső oligocén korú lelőhelyeiről kb. 200 db ősnövénykövületet gyűjtött be, folytatta Tatabánya-Márgabánya eocén korú ősnövény lelőhely anyagának feldolgozását, 860 db ősnövénykövület leltározását a régi anyagból. A gyűjtemény további gyarapodását jelentette Schauer Gyula geológus ajándékozása: 50 db ősnövénykövület. Sajnos Hably Lilla távozásával azóta sem oldódott meg a természettudományi gyűjtemény helyzete – bár voltak kísérletek: 1988. október 1-től Franz Magdolna geológus alkalmazása fél állásban, akinek feladata a speciális paleobotanikai gyűjtés folytatása volt –, de a múzeum vezetése azóta sem adta fel megfelelő szakember alkalmazásának tervét, aminek jelenleg is „csupán” pénzügyi akadály van.

A gyűjtemény jövője

A 90-es évek elején – a padlástérben elhelyezett, fűtetlen – raktár beázása miatt Kisné Cseh Julianna régész – aki 1996 óta hivatalosan is a gyűjtemény megbízott kezelője – vezetésével megindult az anyag átköltöztetése. Első állomása Skoflek István hajdani irodája volt, aminek belső szobájában a képzőművészeti gyűjtemény kiköltöztetése és mindkét irodahelyiségben új polerendszerek beépítése után került sor – az anyag mennyisége szempontjából igen szűkös, de fűtött helyen – a gyűjtemény elhelyezésére. Ekkorra már gyűjteménykezelő is segítette munkánkat Skoflek István hajdani gyűjtőtársa, Homola István személyében.

¹⁶ KDM Irattár: 1983. évi munkaterv.

¹⁷ KDM Irattár: 1985. évi munkajelentés.

¹⁸ KDM Irattár: 1986. évi munkaterv.

¹⁹ A felvett szakember, Herczig Béla publikációi és munkajelentései alapján valóban számos lepkefajt- és egyedet gyűjtött, de ennek sem a természettudományi gyűjteményben, sem a leltárkönyvekben nincs nyoma. (Pl. 1986-ban a Komárom megyei lepkefauna gyűjtése kb. 20.000 példány volt, a Gerecse lepkeanyagában 42 faj a gyarapodás.)

A gyűjtemény sorozatos költöztetések miatti kálváriája 2001-ben oldódott meg, reményeink szerint véglegesen.²⁰ Természetesen ez idő alatt is igyekeztünk a megfelelő tárolást biztosítani. A beázást követően – pályázati támogatással – tudtuk megvalósítani az anyag új dobozokba történő átcsomagolását, majd Hahly Lilla szakmai tanácsai alapján (jelenleg is ő a gyűjtemény szakfelügyelője) újabb tároló-szekrényeket készíttetni, s megfelelő tároló-dobozokat vásárolni – természetesen szintén pályázati segítséggel.²¹

Annak ellenére, hogy az említett szekrények hamar „beteltek”, a gyűjtemény elhelyezése napjainkban az egyik legjobban megoldott a Kuny Domokos Múzeum gyűjteményei közül. Az anyag jelentősebb része salgópolcokon, átcsomagolva – természetesen folyamatosan figyelve az alátétcedulák s az anyag, illetve a meghatározás nélküli egységek egybentartására – a vár felújított, fűtött, szigetelt padlásterében kialakított raktárban kapott helyet. A már említett belső irodahelyiségben – ahol egy kutatószobát is kialakítottunk – a természettudományi könyvtárat, Skoflek István irat-, fotó- és diaanyagát, a herbáriumot, az archeobotanikai gyűjteményt, a leírókartonokat s az új szekrényekben tárolt gyűjteményrészt helyeztük el.²² A költöztetés során megtörtént a gyűjtemény revíziója is.

1993-ban, a Kuny Domokos Múzeum új állandó kiállításának tervezésekor beépítettük a természettudományi kiállítást is a forgatókönyvbe. Sajnos a tervezett helyiségek helyreállításának hiányában még pályázni sem tudunk sem a régészeti, sem a természettudományi kiállítás megrendezése érdekében. Ennek ellenére időszaki kiállítás keretében igyekeztünk bemutatni a gyűjteményt – így került sor 1994-ben Skoflek István születésének 50. évfordulója alkalmából emlékkiállítása megnyitására.²³ Nem zárkoztunk el kölcsönzésektől sem, így kisebb válogatott anyag látható a Magyar Nemzeti Múzeum őskőkort bemutató új állandó kiállítási egységében és a Tatabányai Múzeum új állandó geológiai kiállításán is.

Törekszünk – külső kutatók bevonásával – a gyűjtemény egységei feldolgozásának folytatására is. 1998–2000 Szűcs Szilvia (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely, bilógia-történelem-ásatási technikus szak) Torma Andrea irányításával szakdolgozatában az archeobotanikai gyűjteményt dolgozta fel. Jelenleg is folyik a Természettudományi Múzeumban a Tatabánya-Márgabánya lelőhelyről előkerült anyag feldolgozása, s a Tata-Porhanyóbánya feltárás (1993–2001, T. Dobosi Viola–Kisné Cseh Julianna feltárása) komplex feldolgozása érdekében Bajzáth Judit (Természettudományi Múzeum) 2002-ben megkezdte az in-

²⁰ Ezt nem csak az igazgatói elképzelések változásai okozták a vár helyiségeinek megfelelő kihasználása érdekében, hanem a vár felújítási munkálatai is.

²¹ A természettudományi anyag megfelelő tárolásának kialakítását a NKÖM Múzeumi Főosztálya támogatta.

²² A munkában részt vett Mohai Rita, az ELTE geológus szakos hallgatója, aki ekkor szerződéssel dolgozott a Kuny Domokos Múzeumban.

²³ A kiállítás rendezője Homola István és Kisné Cseh Julianna volt.

nen előkerült makrofauna feldolgozását, amit az anyag beletárolása, s a leírókartonok elkészítése követ.²⁴

Természetesen a gyűjtemény kezelésének s jövőjének végleges megoldását megfelelő szakember felvétele jelentené, de ennek hiányában csak szakszerű tárolására, külső kutatók bevonásával a feldolgozás folytatására és kiállítására, az irat- és fotóanyag rendszerezésére törekedhetünk.

Kisné Cseh Julianna
régész

²⁴ A feldolgozást az OTKA T14 038297. sz. pályázat támogatja.

Irodalom

HABLY

Hably Lilla: *Skoflek István élete és tudományos munkássága*. LIMES. Komárom-Esztergom Megyei Tudományos Szemle. 1997/1, 137-139.

BUDÓ-SKOFLEK 1964

Budó, Viktor-Skoflek, István: *Pflanzenreste im Tataer Süßwasserkalkkomplex*. In: Vértes et al: Tata. Eine mittelpaläolitische Travertin-Siedlung in Ungarn. Bp. 1964, 51-66.

BUDÓ-SKOFLEK 1967

Budó Viktor-Skoflek István: *A tatai mésztufabánya növénylenyomatai*. KMMK 1 (1967) 5-35.

JÁRAI-KOMLÓDI-SKOFLEK-STIEBER 1964

Járai-Komlódi, Magda-Skoflek, István-Stieber, József: *Die stratigraphische Wertung der botanischen Beobachtungen*. In: Vértes et al: Tata. Eine mittelpaläolitische Travertin-Siedlung in Ungarn. Bp. 1964, 83-86.

SKOFLEK 1974

Skoflek, István: *Plant remains from the Vértesszőllős travertin*. In: Vértesszőllős-Mam Site and Culture. (Ed.: Miklós Kretzoi and Viola T. Dobosi). Bp. 1990, 77-124.)

SKOFLEK 1974a

Skoflek István: *Komárom megye ősnövény lelőhelyei*. A tatai Hermann Ottó Kör Munkái 4 (1974) 171-180.

SKOFLEK 1974b

Skoflek István: *A tatai belső várakok szelvényének botanikai vizsgálata* (Nyíró-Szabóval közösen) A tatai Hermann Ottó Kör Munkái 4 (1974) 185-188.

SKOFLEK-HORTOBÁGYI 1975

Skoflek, István-Hortobágyi, I.: *Medieval Seed and Fruit finds from the Castle Hill of Buda*. MittArchInst 4 (1975) 135-156.

SKOFLEK 1976

Skoflek István et al.: *A budai Várhegy negyedkori képződményei*. FöldtKözl. 106/3 (1976) 193-228.

SKOFLEK 1976a

Skoflek István: *Új római kori gyógynövényadat Ács-Vaspusztáról*. Krónika 1976, 18.

SKOFLEK 1978

Skoflek, István et al.: *Eine Kapselfrucht (Antirrhinum) aus einer römischen Grube und Bullens aus bestattungen von Intercisa*. MittArchInst 7 (1978) 93-108.

SKOFLEK 1979

Skoflek István: *A süttői száznegyvenezer éves szőlőmagok*. A Tatai Hermann Ottó Kör Munkái 6 (1979) 149-152.

SKOFLEK 1979

Skoflek, István et al.: *Das jungmittelpleistozäne Profil von Süttő 6 (Westungarn)*. Eiszeiter u. Gegenwart 30. Hannover 1980, 1-18.

SKOFLEK 1987

Skoflek István: *Mikropaleontológiai adatok a Szőny-Molaj lakótelep római kori ásatásáról*. KMMK 2 (1987) 187-191.

Skoflek István
(1934. Felsőgalla/Tatabánya
– 1981. augusztus 6.)

Skoflek István emlékkiállítás megnyitója, 1994.
(Fatuska János, Hably Lilla)

Skoflek István emlékkiállítás megnyitója

A Kuny Domokos Múzeum régészeti gyűjteménye

A gyűjtemény kialakulása

„A kezdeményező munkát, a múzeum alapjait még Dornyai Béla dr. salgótarjáni gimnáziumi tanár vetette meg 1912-ben, egy a rend gimnáziumának épületében elhelyezett, jobban az iskola, az ifjúság számára létesített s pedagógiai célokat szolgáló honismertető szemléltető gyűjteménnyel.”¹

A tatai piarista múzeum régészeti anyaga a gimnázium történeti szertárának anyagára épült. Ez a gyűjtemény a tanulók gyűjtéseiből és a lakosság – kiemelkedően a hajdani diákok – adományaiból tevődött össze, s az őskortól a középkorig ölelte át (ha nem is teljes egészében) Tata s környékének múltját. Kiemelkedő darabjai ma is a Vármúzeum állandó kiállításában láthatóak, így pl. a tatai Szent Péter és Pál bencés apátság területéről származó 11. századi ereklyetartó mellkereszt, s az 1919-ben előkerült, Márton mester és felesége, Margit emlékére felállított reneszánsz, vörösmárványból készített síremlék.

A gyűjtemény gyarapodása a régi leltárkönyvek tanúsága szerint a 19. század második felétől követhető nyomon, ahol továbbra is az ajándékozás az elsődleges, de 1905-ből már vásárlásra is van adatunk.

Az első világháború s az azt követő békerendszer újabb lendületet adott a múzeumi gyűjtésnek. Komárom vármegye elvesztette területének jelentős részét, székhelyét s így múzeumát is. Ennek következtében fokozottabb érdeklődés támadt a múlt, s annak történeti és kulturális értékei iránt. Nagyarányú gyűjtőmunka indult meg Szőnyben, Kállay Ödön szőnyi aljegyző irányításával, s Tatán is, ahol „A múlt emlékeinek felkutatása, értékeinek megőrzése, ... a Piarista Öregdiákok Szövetsége érdeme.”² A Szövetség budapesti elnöke, Magyar Zoltán egyetemi tanár – ki feleségével együtt maga is jelentősen gazdagította a tatai múzeum gyűjteményét – szervező munkájának eredménye az új Tatai Múzeum megszületése. A múzeumi anyag elhelyezésében a piarista rend, Sebes Ferenc felsőházi tag és a tatai rendház főnöke, Papp Elemér igazgató nyújtott segítséget, s így a rendház két helyiségében, előcsarnokában és régi fogadótermében nyílhatott meg 1938-ban az első kiállítás.

A gyűjtemény magját továbbra is a piarista gyűjtemény adta, ami folyamatos ajándékozással (Magyar Zoltán és felesége, Révhelyi Elemér, Rédey Miklós, Dornyai Béla – hogy csak a legismertebb és legtöbbet adományozók nevét emel-

¹ RÉVHELYI 1938, 8.

² Uo. 7-8.

jük ki), s gyűjtéssel gyarapodott. Az 1951-ben újraleltározott gyűjtemény adatai alapján a 401 darabot tartalmazó gyűjteményből 118 db tartozott a régészeti gyűjteményhez. Kiemelkedő darabjai a már említetteken kívül egy lányt ábrázoló, 11. századi szobor ismeretlen lelőhelyről (Szalay Károly ajándéka), a Szent Péter és Pál bencés apátságából származó 14. század eleji zárókörözsza- és bordaívtöredékek (Pogány Jenő ajándéka) és a 15. század második felére datált, a neszemlyi református templomból származó gyámkö (Magyary Zoltán ajándéka).

A II. világháborút követő évek

„A múzeum öre jelenleg dr. Darvasy Mihály piarista tanár. A múzeum anyagát sok hányattatás érte. A háború következtében a piarista rendház helyiségeinek egy részét, így a múzeum helyiségeit is, kórházzá alakították át, annál is inkább megtörténhetett ez, mert a múzeum anyagát az óvóhelyen helyezték el. Ma termekre a piarista rendnek is szüksége van, és így nem sok remény van arra, hogy a múzeumot eredeti helyén fel lehet ismét állítani. De anyaga is megcsappant. Jelentékeny része letéti tárgyakból állott, melyeket néhai dr. Magyary Zoltán professzor helyezett el. Ezeket a nagynevű pártfogó halála után az örökösök jórészt elszállították.

Kíváncsatos lenne, hogy a múzeum fenntartassék és a tatái Zsigmond-korabeli Öregvár helyiségeiben kapjon új otthont. Ez az elhelyezés lenne méltó a helytörténeti anyag számára. E kérdést exúton is a közgyűjtemények országos főfelügyelőségének jóindulatú figyelmébe ajánljuk.

Tatán Kring Kring Miklós foglalkozott helytörténeti kutatásokkal. Darvasy Mihály a tatái civis-patricius családok történetével foglalkozik.”³

A fenti idézet is jól érzékelteti a gyűjtemény áldatlan állapotát. Háborús kár ugyan nem érte, de elhelyezése, kiállítása újabb erőfeszítéseket igényelt. A múzeumi munka 1949, az új múzeumi törvény megjelenése után vett újabb lendületet. 1951 és 1954 között a piarista gyűjteményt több helyen is kiállították, míg 1954-ben az anyag a tatái várba került, ahol még ez évben – három teremben – megnyílt az első kiállítás. 1951-ben, Dobroszláv Lajos igazgatósága alatt (1951-1953) került sor a piarista gyűjtemény – már említett – újraleltározására. A 118 darabot számláló régészeti anyag a már ismertetteken kívül főleg őskori anyagból, így pl. csiszolt kőbaltákból (a tatái piarista gimnázium régi anyagából), tokos baltákból (bronzkor – Magyary Zoltán ajándéka és szintén a régi anyagból), bronzkori edényekből (Hetény – Niklovits Károly ajándéka; Tata-Tóváros, Újhegyi szőlők – Singer Károly ajándéka; Majk környéke), bronzkori ékszerekből és kora vas-kori, római kori sírmellékekéből állt.

³ Dunántúli Tudományos Gyűjtemény I/1. Pécs 1947, 97.

A gyűjtemény fejlődése, jelentősebb gyarapodások

A régészeti gyűjtemény gyarapodását kezdetben nagyobb gyűjtemény-együttetek „megszerzése” jelentette, amit a szisztematikus gyűjtőmunka követett. Jeney Ferenc igazgatósága alatt (1953-1957) 1955-ben került a régészeti gyűjteménybe a *Hódmezővásárhelyi gyűjtemény*, majd hamarosan a *Kállay-gyűjtemény* is a múzeum birtokába jutott. Kiss Ákos igazgató 1957. június 19-i jelentése szerint a Kállay-gyűjtemény (4023 db tárgy) egy részét 1955-ben átvették a komáromi Városi Tanács kultúrházából, de 319 db régészeti tárgy hiányzik. Kállay Ödön – aki az Észak-Komáromba került Jókai Múzeum anyagának pótlására, egy új komáromi múzeum alapítása miatt kezdte meg a tervszerű gyűjtést, leletmentést, kiterjedt bejelentő hálózat kialakítását – bejegyzése szerint a II. világháborús kár mindössze 88 db tárgy (2,18%) volt. Kralovánszky Alán (1957-ben a múzeum igazgatója) bejegyzése szerint több tárgy a tatabányai Bányászati Múzeum (nem azonos a mai Tatabányai Múzeummal) kiállításán szerepelt, majd az 1958. június 17-i átvételi elismervény szerint a Komáromi Műemlékvédelmi Bizottságtól átvett edény, mécses, bronzveretek a Kállay-gyűjtemény hiányzó darabjai voltak. A Kuny Domokos Múzeum régészeti gyűjteményének legjelentősebb római kori együttesét (lelőhelye Brigetio/Szőny) máig is e két – különösen az utóbbi – gyűjtemény jelenti, amihez pontosan – korát megelőzően – vezetett, kézzel írt és rajzos, fotós táblálakkal is ellátott leltárkönyv és leírókartonok tartoznak.

A szisztematikus gyűjtőmunka Tatán az 50-es évek közepétől követhető nyomon. Tervásatásra ugyan nem került sor – a múzeum történetében az elsőre 1965-ig kellett várni –, de a kiszállásoknak, helyszíni szemléknek és leletmentéseknek köszönhetően jelentősen gyarapodott a régészeti gyűjtemény illetve a megye történetére vonatkozó adatállomány. A kezdeti évek gyűjtőmunkáinak zöme Kiss Ákos és Kralovánszky Alán nevéhez kötődnek. Munkájuk során ismerhettük meg a dadi kelta, római és kora vaskori telepet (Kiss Ákos 1955), a környei római kori temetőt (Kiss Ákos 1958), a neszmélyi későbronzkori (Urnamezős kultúra) telepet (Kiss Ákos 1956, teljes feltárására Patek Erzsébet vezetésével 1958-ban került sor⁴) és pl. Ács-Vaspuszta (*Ad Mures*) római kori lelőhelyet. Kiss Ákos 1956 évi kiszállása során római kori sírok és 2. századi épület előkerüléséről tudósít, s a legjelentősebb leletmentések egyikére is ekkor került sor. Kiss Ákos 1956. március 21-22-én Bana-Ördögásta hegyen vezetett leletmentése során honfoglalás kori temetkezésre bukkant (a leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeumba került). Az egyetlen dunántúli tarsolylemezes sír anyaga sajnos nem feltárás, hanem sóderbányászás során került elő. Kiss Ákos hitelesítő ásatása mindenestre arra fényt derített, hogy a lelőhelyen két sír – egy férfi, és egy női lovassír – került elő.⁵ 1958-ban Kralovánszky Alán is kutatott a lelőhelyen, egy újabb – meghatározása szerint

⁴ PATEK 1961.

⁵ KDM Régészeti Adattár; KISS 1970, 219-233. Legutóbb Vékony Gábor foglalkozott a banai leletekkel: VÉKONY 1999, 198-202. további részletes irodalommal.

avar – sírlelet leletmentése mellett Kiss Ákos ásátásának pontos helyét igyekezett meghatározni.

1. táblázat: Az 50-es évek jelentősebb kiszállásai, leletmentései

Lelethely	Időpont	kor	Megszerszés módja
Dad	1955	korai vaskori, keltarómai kori telep	Kiss Ákos kiszállása
Oroszlány-Borbála telep	1955	későbronzkori telep	Kiss Ákos kiszállása
Császár-Kisszilvási erdő	1955	7-8. századi avar temetőrészlet	Kralovánszky Alán feltárása
Bana-Ördögásta hegy	1956	honfoglalás kori sírok	Kiss Ákos leletmentése
Neszmély-Téglagyár	1956	későbronzkori temető	Kiss Ákos leletmentése
Ad Mures	1957	római kori telep és temető	Kiss Ákos helyszíni szemléje
Százszend	1957	római kori telep és temető	Kiss Ákos kiszállása
Tatabánya-Kertváros	1957	rézkori (Badeni k.) temető	Kiss Ákos kiszállása
Tatabánya-Csákányospusztá	1957	12-13. századi templom	Kiss Ákos helyszíni szemléje
Tata-Vár	1957	16-17. századi kazamatarendszer	Kralovánszky Alán leltmentése
Tata-Kálvária	1957	16. századi temető	Kralovánszky Alán leletmentése
Tata-Tangazdaság	1957	későrómai temető	Bíró Endre leletmentése
Környe	1958	római kori temető	Kiss Ákos kiszállása
Környe-Fácános kert	1958	DMK temető	Kiss Ákos kiszállása
Bana-Ördögásta hegy	1958	avar- és honfoglalás kor	Kralovánszky Alán leletmentése
Dunaalmás-			
Tatai úti homokbánya	1958	honfoglalás kori temető	Kralovánszky Alán feltárása
Tata-Kálvária	1956-57	15-16. századi temető	Kiss Ákos leletmentése
Neszmély-Téglagyár	1958	későbronzkori temető	Patek Erzsébet feltárása

Mint az 1. sz. táblázat is mutatja, a régészeti gyűjtemény gyarapodása az 50-es évek második felétől alapvetően a kiszállásoknak, leletmentéseknek köszönhető. A már említetteken kívül kiemelkedik közülük Kralovánszky Alán dunaalmási leletmentése, melynek során egy honfoglalás- és kora Árpád-kori temető 12. sírja került feltárássra. A leletmentést homokbányászás során előkerült sírok indokolták (Lenhardt György leletbejelentése), anyagi költségeit a Magyar Nemzeti Múzeum fedezte. Kralovánszky Alán véleménye szerint a dunaalmási közösség egy vagy két kiscsaláddhoz tartozhatott, akik két vagy három generáción keresztül használták temetőjüket. „A dunaalmási 10. századi temető temető eddig az egyetlen magyarországi olyan temető, ahol központi tűzhely köré temették el a halottakat.”⁶ Véleménye szerint a temetőből előkerült fegyverek (fokos, nyílcsőcs), a férfi ruházati és felszerelési anyag (öv ezüstözött bronz veretei, kés, csíholó, kova) valamint a női ékszerek (nyaklánc, ruhadísz, palmettával díszített hajfonat korongok) és az ereklyetartó mellkereszt a 10. század közepére, második felére datálják a temetkezéseket.⁷ Az itt előkerült leletegyüttés képezi napjainkig is a gyűjtemény legjelentősebb honfoglalás- és kora Árpád-kori leletanyagát.

⁶ KRALOVÁNSZKY 1988, 248.

⁷ KRALOVÁNSZKY 1988, 244-249.

Tata története szempontjából kiemelkedik Bíró Endre (1957-től a tatái múzeum igazgatója) leletmentése Tata-Tangazdaság területén, ahol gazdag, késő római kori temetőrészlet került napvilágra. A leletmentés eredményeként került elő az első jelentősebb leletegyüttes, mely Tata római kori történetéhez nyújtott adatokat.

*„Már az ősemlék is szívesen telepedett le e lankás helyen, mert a környező vizekben kitűnő védelmet talált, gazdag állat- és növényvilága pedig megélhetést biztosított számukra. A kő, valamint a bronzkorszak kultúrájának nyomaival elég gyakran találkozunk nemcsak a környékben, de magában Tatában is. Érdekes, hogy az őslakossággal szemben viszont a rómaiak nem találták eléggé alkalmasnak a tavakkal, mocsarakkal, patakokkal körülvett tatái emelkedést letelepedésükre, ...”*⁸

Rendkívül sajnálatos, hogy a feltárt leletanyag máig leltározatlanul áll a Kuny Domokos Múzeum átmeneti régészeti raktárában, ennek ellenére az utóbbi időszak terepbejárásai, leletmentései eredménye alapján ma már jól körvonalazható Tata és környékének római kori településörténete a 2. századtól a népvándorlás koráig.⁹

Mindenesetre – mint az a fenti rövid összefoglalásból is kitűnik –, a rendszeres gyűjtőmunka már a kezdetétől változatos leletanyaggal gazdagította a múzeum régészeti gyűjteményét. A római kori leletek mellett az őskor több periódusából, a honfoglalás- és kora Árpád-korból származik az előkerült, restaurált s egy-két kivételtől eltekintve beletárolt anyag zöme.

Az 1963-ban megyei múzeummá kijelölt tatái múzeum gyűjtőköre a Balassa Bálint Múzeummal folytatott egyeztetések eredményeképpen Esztergom és a Dorogi járás kivételével Komárom-Esztergom megye. A régészeti gyűjtemény nagyobb arányú gyarapodását eredményezték az 50-es évek végén induló nagyberuházásokhoz kapcsolódó előzetes feltárások. Ezek közül kiemelkednek az M1 út-, Almászfűzitő vörösiszaptároló- és a Bős-Nagymarosi vízlépcső építéséhez kapcsolódó munkák.

⁸ RÉVHELYI 1938, 1-12.

⁹ Legutóbb római kori gyekekiszarkofág leletmentésére került sor: Kisné Cseh Julianna–Petényi Sándor leletmentése, 2002.

2. táblázat: Jelentősebb előzetes feltárások, leletmentések az 50. évek végétől 1989-ig

<i>Lelőhely</i>	<i>Időpont</i>	<i>kor</i>	<i>Megszerzés módja</i>
Almásfüzitő-Foktorok	1959	római kor (tábor)	Fülep F. Bíró E. feltárása
Almásfüzitő-Foktorok	1959	ős- és római kor (telep)	Korek József feltárása
Almásfüzitő-Foktorok	1959	római kor (limes út, telep)	Lengyel Irina feltárása
Szákszend-Téglagyár	1960	5-6. századi germán telep és késő-bronzkori temető	Bóna István ásatása
Bakonyszombathely, TSz silő	1967	avar temetőrészlet	B. Szatmári Sarolta leletmentése
Környe, Homoküzem	1967	13-14. sz-i templom és temető	Pálóczy-Horváth A.-Horváth I.-Vadász Éva ásatása
Szőny-Nagymagtár	1969	római kori és DMK temető	Bíró Endre-Vékony Gábor feltárása
Környe, Templom rom	1970	Árpád-kor	Pálóczy-Horváth A. ásatása
Almásfüzitő-Foktorok	1970	római kori tábor	Bíró E.-Vadász É.-Lányi V. feltárása
Tatabánya-Síkvölgypuszta	1971	későavar temetőrészlet	V. Vadász Éva leletmentése
Almásfüzitő-Foktorok	1971	neolitikum, bronzkori telep	Vadász Éva feltárása
Almásfüzitő-Pusztatemplom	1972	középkori temető	B. Szatmári Sarolta leletmentése
Bakonyszombathely, TSz silő	1973	későavar temetőrészlet	B. Szatmári Sarolta leletmentése
Dad-TSz major	1973	DMK temetőrészlet	V. Vadász Éva leletmentése
Tata-Fürdő u.	1976	11. sz-i bencés apátság, török kori telep	B. Szatmári Sarolta leletmentése
Tata-Nagykert u.	1979	Árpád-kori temető, középkori telep	B. Szatmári Sarolta leletmentése
Tatabánya-Homokbánya	1982	kelta sír	Vadász Éva leletmentése
Tatabánya-Homokbánya	1984	későbronzkori (UK) telep	Vadász Éva leletmentése
Nagyigmánd	1985	avar temetőrészlet	B. Szatmári Sarolta leletmentése
Ács-Bummbum kút/Ad-Mures	1988	római kori tábor	Kisné Cseh Julianna-Petényi Sándor feltárása
Almásfüzitő-Kurucdomb	1988	római kori fazekastelep	Bíró Endre feltárása
Szőny-Csatorna	1989	római település és temető részletek	Kisné Cseh Julianna-Petényi Sándor feltárása
Szőny-Canabae	1960-61	2.századi falfestményes ház	Bíró Endre leletmentése
Várgesztes, vár	1960-62	középkor	G. Sándor Mária feltárása
Vértesszentkereszt	1964-70	Árpád-kor	Kozák Éva feltárása
Tata-Vár	1965-72	vár feltárása és helyreállítása	B. Szatmári Sarolta feltárása/tervátás
Ács-Vaspuszta (Ad Statuas)	1966-67, 70, 72-73	római kori tábor	Gábler Dénes ásatása
Oroszlány-Borbála telep	1973-74, 1976	avar temetőrészlet	B. Szatmári Sarolta leletmentése
Szőny-Molaj	1976-77	későrómai temető	B. Szatmári Sarolta leletmentése
Tatabánya-Dózsakert	1977-78, 1981	ős-, avar, honfoglalás és Árpád-kori telep, vaskor	Vékony G.-Vadász Éva leletmentése
Tatabánya-Alsógalla	1978-83	avar telep és temető	B. Szatmári Sarolta feltárása
Majk	1982-83	13. sz-i premontrai kolostor	J. Alberto Cabello ásatása

Mindezen munkákat 1966-ig csupán 1 fő állású szakmuzeológus (Bíró Endre, aki egyben a múzeum igazgatója is volt) irányításával végezték el.¹⁰ Természetesen a nagy beruházásokat megelőző feltárásokhoz – más múzeumokhoz hasonlóan – külső segítséget elsősorban a Magyar Nemzeti Múzeum és a Régészeti Intézet szakemberei nyújtottak. Ennek köszönhetően ezer számra gyarapodott a gyűjtemény állománya. Az előzetes feltárások közül az almásfüzitő Vörösiszap tároló építését megelőző leletmentések emelhetők ki, melyek jelentős neolit, bronzkori, római és középkori települések és temetők megmentésére nyújtottak lehetőséget. Az itt előkerült római kori (2. század) bronz katonai díszálarc máig is régészeti gyűjteményünk egyik legkiemelkedőbb darabja.

Az almásfüzitői ásatások mellett a szőnyi, környei leletmentéseknek köszönhetően a római kori gyűjtemény nagymérvű gyarapodása figyelhető meg. Mindezek közül kiemelkedik Bíró Endre leletmentése Brigetioban, mely egy falfestményekkel díszített 2. századi épület maradványait – több mint 10.000 db freskótörödéket – hozott a felszínre. A leletmentést követően megindult a falfestményekkel díszített épület rekonstrukciója, majd elfogadása után szintén Bíró Endre irányításával, egy terem mitológiai jelenetekkel díszített rekonstrukciója a tatái várban. A hosszú, alkalmanként hosszabb-rövidebb ideig kényszerű okokból megszakadt rekonstrukció – alapvetően külső források felhasználásával –, 1997-re fejeződött be, ekkor nyílt meg először a szakmai-, majd a nagyközönség számára is a Kuny Domokos Múzeum máig egyik legnagyobb érdeklődést kiváltó kiállítása. Az állandó kiállításhoz kapcsolódó színes kiállításvezető vezető 2001-ben jelent meg.¹¹

A 70-es években a tatabányai, oroszlányi (hogy csak a legnagyobbakat emeljük ki) feltárásoknak köszönhetően – ahol a leletmentések sorozata a teljes temető feltárását eredményezték – gazdagodott a népvándorlás kori leletanyag. Az előkerült emlékananyag a megye területének avar kori történetét a 7. századtól a 9. századig dokumentálja, s máig is a népvándorlás kori gyűjteményi egység – mennyiségében és minőségében is – meghatározó leletanyaga. Annak ellenére, hogy a régészeti gyűjtemény gyarapodását meghatározóan a leletmentések jelentik, néhány tárgy vétel útján jutott a múzeum tulajdonába, amik közül az *okarina* (sámánsíp) a legismertebb. 1974-ben került sor Zilahy György tatái festőművész hagyatékának megvásárlására. Ennek során képzőművészeti és néprajzi anyag mellett a – találó elbeszélése szerint – Tatán, a Cseke tó mellett húzódó homokbányában előkerült „sámánsíp” is a múzeum birtokába került.¹² A leletet a feldolgozó régész, Kralóvánszky Alán a kerámia kidolgozottsága, az emberfej formájú tárgy antropológiai adatai, s a homlokon látható kör alakú bemélyedés jelképes trepanációként való értelmezése (a jelképes trepanáció megjelenése a Kárpát-medén-

¹⁰ „Óriási” előrelépést jelentett 1966-ban a Megyei tanács kezelésébe lépő múzeum életében, hogy 3 muzeológusra (2 régész, 1 újkorosi történész) emelkedett a szakemberek száma: SZATMÁRI 1986, 5.

¹¹ Az oldalfalakat Móré Miklós, a mennyezetet ifj. Bóna István restaurálta. BÍRÓ 2001.

¹² KDM Irattár: 1974. évi munkajelentés.

cében a honfoglaló magyarokhoz köthető) alapján használatát a 9-11. századra helyezi, s funkcióját a sámánszertartásokban szereplő gyógyító hangszerben látja.¹³

A Kuny Domokos Múzeum tervásatásai, jelentősebb leletmentései

A múzeum történetében az első tervásatásra – mint már említettük – 1965-ben került sor. Mint arra már korábban is felhívtuk a figyelmet, leletmentések sorozatának köszönhetően történtek teljes feltárások a gyűjtőterületen (pl. Neszmély-Téglagyár: Patek Erzsébet feltárása, Tatabánya-Alsógalla avar temető: B. Szatmári Sarolta feltárása), de előzetes költségvetéssel, teljes területfeltárás tervével a tatai vár 1965–1972. között történt kutatását számíthatjuk a múzeum első tervásatásának. A vár területén Bíró Endre vezette az építkezésekhez kapcsolódó előzetes feltárásokat, majd 1965-ben az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség tervei és pénzügyi támogatása alapján (8 milliós költségvetéssel), Szatmári Sarolta irányításával kezdődtek meg a feltárások és helyreállítások,¹⁴ melynek eredményeképpen lehetett meghatározni és bemutatni a vár építésének különböző periódusait. Az előkerült leletanyag legszebb darabjai a vármúzeum 1974. évi új állandó kiállításán kerültek bemutatásra, s szerves részét képezik a vár történetét bemutató, 2002-ben a Lovagteremben megrendezett új állandó kiállítási egységnek is.¹⁵

A Bős-nagymarosi vízlépcső építkezését megelőző feltárások egyik legnagyobb eredménye az Ács-bummbumm kúti római kori erőd (Ad Mures) megkutatásának lehetősége volt (Kisné Cseh Julianna-Petényi Sándor leletmentése, 1989). Az Itinerarium Antonini (246) szerint Ad Statuas (Ács-vaspuszta) és Ad Mures castelluma Arrabona (Győr) és Brigetio (Szőny) között középtájon feküdt. A két tábornok azonban sokáig nem tudták lokalizálni és a Duna vonalánál jóval délebbre keresték őket. Annak ellenére, hogy a Concó-patak torkolatától nyugatra 1886-ban Gyulai Rudolf és Berkovics Borota 1,5 m vastag falakat talált – s a környékről is kerültek elő római kori leletek – Ad Mures (és vele együtt Ad Stauas) helyének beazonosítása csak 1946-ban történt meg.¹⁶ Barkóczi László 1958-ban Ad Stauas alapfalait is megásta, majd ezt a munkát Gábler Dénes folytatta 1966 és 1972 között.¹⁷ Ad Muresről azonban továbbra sem lehetett tudni semmit az említett leletmentésig. A viszonylag szűk területre korlátozódó és rendkívül kis anyagi támogatással folytatott feltárás során megtaláltuk a castellum keleti falának hosszabb szakaszát és sikerült tisztázni a lekerekített délkeleti tábornokokkal egyidős belső torony valamint a fal síkja elé épített legyező alakú torony alaprajzát. A tá-

¹³ KRALOVÁNSZKY 1988, 251-254.

¹⁴ KDM Irattár: 1965. évi munkajelentés.

¹⁵ SZATMÁRI 1974, 45-53.; SZATMÁRI 1986a és 1988.

¹⁶ BARKÓCZI 1946.

¹⁷ GABLER 1989.

boron belül előkerült egy többosztatú, vályogtéglából épített kora császár kori épület, melyet a táborfal építéskor átvágtak, valamint a részben elbontott agger helyén két későcsászár kori, de különböző korú, egymásra épített épület részlete, melyek falait szintén agyagba rakták. A tábor két különböző periódusú árok vette körbe, a tábortól keletre pedig sírok kerültek elő. Az előkerült emléktárgyak alapján a tábor körbeépítésének kora 180 utánra tehető, a belső torony visszabontása és a táborfalhoz épített legyező alakú saroktorony építése pedig a 4. század első felére datálható.

1992-ben, Tatabánya Megyei Jogú Város anyagi támogatásával kezdtük meg Tatabánya határában (Tatabánya-Bánhida, Dinnyeföldek) egy középső bronzkori temető (Dunántúli Mészbetétes Edények kultúrája) leletmentését.¹⁸ A mezőgazdasági művelés következtében bolygatott és veszélyeztetett lelőhelyen a temető egészének és a Halomsíros kultúra településrészletének feltárására került sor (Kisné Cseh Julianna leletmentése 1992-1993, 1995.). Az előkerült 37 sír újabb – s hitelesen dokumentált – adatokat nyújt a kultúra temetkezési szokásaihoz, az előkerült leletanyag elemzése pedig belső időrendjének kidolgozásához, kulturális kapcsolatainak meghatározásához nyújt lehetőséget.¹⁹

Az 1977-78., 1981-es leletmentéseket követően (Vékony Gábor–V. Vadász Éva leletmentése)²⁰ szintén Tatabánya város támogatásával tudtuk folytatni a Tatabánya-dózsakerti feltárást is. Annak ellenére, hogy a feltáró régészek már 1981-ben tervszerű, szisztematikus kutatást terveztek a lelőhelyen – anyagi fedezet hiányában ezt akkor nem lehetett megvalósítani. 1991-ben terepbejárásaink eredményeként (Kisné Cseh Julianna–Homola István terepbejárása) a veszélyeztetett vagy újabb eredményeket ígérő lelőhelyek feltárásáról tervezetet készítettem, melynek eredményeképpen a város támogatta – s napjainkban is támogatja – a régészeti kutatásokat. Tatabánya-Dózsakertben a feltárást 1993-ban kezdtük meg (Kisné Cseh Julianna–Vékony Gábor feltárása, 1993-1999), melynek során mintegy 5400 m² terület feltárásával a neolitikumtól az Árpád-korig terjedő település- és temető részletek kerültek feltárára, melyek közül országos viszonylatban is a korai bronzkori Makó kultúra és a későbronzkori Urnamezős kultúra, valamint a honfoglalás és kora Árpád-kori településrészlet emelkedik ki.²¹

1995-ben kezdtük meg T. Dobosi Violával (Magyar Nemzeti Múzeum) Tata-Porhanyóbánya középső paleolit (őskőkori) lelőhely kutatását (Kisné Cseh Julianna–T. Dobosi Viola feltárása, 1995-2001.). Az ország egyik legkorábban megismert őskőkori lelőhelyének – Townson angol kutató már 1797-ben tudósít az itt előkerült paleobotanikai anyagról és elefántfogak (mamutagarak) elő-

¹⁸ A lelőhelyre Homola István hívta fel a figyelmet, akinek önzetlen segítségét ezúton is köszönöm.

¹⁹ CSEH 1999a, 31-35., 80-86. A leletanyag a Tatabányai Múzeumba került.

²⁰ VÉKONY VADÁSZ 1986, 217-226.; VÉKONY 1988, 283-316.; CSEH 1990.

²¹ CSEH-VÉKONY 2002, 5-16.; VÉKONY 2002, 16-28. A feltárás anyagi fedezetét pályázatok útján sikerült biztosítani, így támogatta a NKÖM Múzeumi Főosztálya, a NKA Múzeumi kollégiuma és a „Nemzeti Örökség Program '99”. A leletanyag a Tatabányai Múzeumba került.

kerüléséről²² – első feltárására 1909-ben Kormos Tivadar vezetésével, majd 1958-ban Vértes László vezetésével került sor, mindkettő eredményeit egy-egy monográfia foglalja össze.²³ Az Eötvös József gimnázium alatti vastag mésztufában – a volt Esterházy-kőbányában – fekvő lelőhely feltárása során teljes külső területét megtisztítottuk a hajdani bányászat maradványaitól. A jelenleg „barlangszerű” képződmény betöltésének bontása során nagy mennyiségű kőeszköz, gyártási hulladék és állatsonttöredék – többségében mamutborjak maradványai – került elő, s sikerült a lelőhely kiterjedésének tisztázása is. Az előkerült leletanyag komplex elemzése a mintegy 80.000 évvel ezelőtti itt élt ősember természeti környezetének (flóra, fauna) rekonstruálására és anyagi kultúrájának megismeréséhez nyújt lehetőséget.²⁴

1993-tól – kezdetben leletmentésként, majd tervásatásként – folyik Baj-Öregkovács hegyen Petényi Sándor feltárása. A középkorban a mai Baj község határában található, ma már nem létező Kovácsi nevű falu és a vele szomszédos két másik település, Agostyán és Tolna egyes részeinek ura a köznemesi rangba tartozó Kovácsi család volt. 1489-ig tudták birtokait megtartani, amikor is vérdíj fizetésének elmulasztása miatt Mátyás király ingatlanait – köztük még az Árpád-korban emeltetett körtemplomot – Alsóindvai Bánffy Miklósnak adta, akinek a familiárisa a 16. század elején egy udvarházat épített a templom közelébe. Ennek feltárása 1993-ban kezdődött el, majd 1995-től a munka kiterjedt a templom és a hozzá tartozó temető kutatására is. A rotunda feltárását azóta már sikerült befejezni, a romon állagmegóvó munkát tudunk végezni és bemutatható állapotba hoztuk, a temetőből pedig 302 sírt szedtünk fel. Az udvarház feltárása jelenleg is tart. A munkát a Program 2000 Kft., Baj község Önkormányzata, a Természetes Életmód Alapítvány valamint a Komárom Esztergom megyei Önkormányzat és a Nemzeti Kulturális Alap támogatta. A régészeti anyag részbeni eldolgozásához az OTKA nyújtott segítséget 1997 és 1999 között.

Tardos határában működött a középkori Magyarország egyik legnagyobb kőbányája. Az Ófalu-forrás két partján fekvő település területén a mélyszántás habarcsos kőeket hozott a felszínre, ezért lelementés vált szükségessé. Az 1991–92 között a tardosi önkormányzat támogatásával folytatott feltárás során a későközépkorhoz köthető kőből épített pincét, egy talpgerendás ház részletét valamint külső kemencét és több szemétdöbröt találtunk.

A gyűjtemény nyilvántartása, raktározása

A története során folyamatosan finanszírozási gondokkal küzdő tatai múzeumban a régészeti anyag nyilvántartását is a múzeum munkatársainak csekély lehetőségei határozták meg. Mint az a bevezető előadásokból is kiténik, a múzeum munkatársait (1957 és 1966 között Bíró Endre mellett egy fél állású adminisztrá-

²² TOWNSON 1797, 53.

²³ KORMOS 1912.; VÉRTES 1964.

²⁴ A feldolgozást munkacsoport végzi az OTKA T14 038297. számú pályázat támogatásával.

tor, s 1962-től szintén fél állású restaurátor – az akkor már nyugdíjas Lenhardt György – dolgozott), a vár megszerzéséért folytatott küzdelem és nagyszámú leletmentés, kiszállítás mellett a kiállítások rendezése és a közönségkapcsolat megteremtése kötötte le. Szakember hiányában nem nyílt lehetőség a leletanyag restaurálására, mely alapvetően akadályozta az előkerült emléktárgyak leltárba vételét is.

Jól példázza ezt Bíró Endre 1962. évi munkajelentése, akinek ekkor a vár 7 terme újrakapartézásának felügyelete mellett az új állandó kiállítás előkészítése is a feladata volt: *„A kiállításrendezés külső munkatársaival az őskori, népvándorláskori, illetve középkori anyagot áttekintettük, figyelembe véve a kiállításrendezés szempontjait. Ez a rész különösen nehéz munka volt, mivel a régészeti anyagnak nagyobb része restaurálatlan... Ugyancsak a kiállításrendezés programjához kapcsolódva a szőnyi római kori falfestményeket falak szerint elosztottam és a szükséges átépítés méreteit megállapítottam. Majd az elrendezésnek megfelelően csomagoltam vissza a ládába.”*²⁵ Ehhez kapcsolódott a tatai várban megkezdett leletmentése, s erre az évre tehető a múzeumbarát kör megalakítása is. Folyamatos kérésére sem sikerült más múzeum segítségét megkapni a leletanyag restaurálásához, ebben a munkában csak Lenhardt György képzőművészre számíthatott. Elkeseredetten hívta fel az illetékesek figyelmét a múzeum személyi állományára, mely 1958. február 15. óta nem változott (1 főfoglalkozású muzeológus, 1 félnapos adminisztrátor és 4 félnapos teremőr), de sikertelenül. 1966-ig ebben a vonatkozásban nem is történt jelentős változás. Hasonló helyzetről számolt be 1963-ban is: *„A múzeum 1963. évi munkáját döntően meghatározta és a múzeum állományának teljes munkaidejét lekötötte az épületben folyó építkezés és az állandó kiállítás megrendezése.”*²⁶ A jelentés szerint 500 db régészeti tárgyat és 1.000 db numizmatikai anyagot leltároztak be, illetve a neszemélyi bronzkori temető anyagát készítették elő leltározásra. 1966-ig a helyzet változatlan: *„A népművelő és tudományos munka akadályai mindkét múzeumban a tárgyrestaurálás helyzete. Tataán évek óta nincs csak nyugdíjas félnapos restaurátor, aki egy kisegítő segítségével nem tudja az egyébként jól felszerelt restaurátorműhelyben az óriási anyagot feldolgozni. Ezzel évről évre nagy lemaradások keletkeznek az újabb ásatások anyaga felszaporodik, lehetetlenné válik a rendszeres nyilvántartási és feldolgozó munka, ez pedig hátráltatja mind a kiállításrendezéseket, mind pedig a tudományos munkát.”*²⁷

A nehézségek ellenére a Kuny Domokos Múzeum első önálló régészeti leltárkönyvét 1962-ben hitelesítették. Ebbe a leltárkönyvbe vezették át a piarista gyűjtemény régészeti tárgyait a már említett 1951-es közös leltárkönyvből, a Hódmezővásárhelyi gyűjteményt, a Kállay-gyűjtemény egy részét és s kezdték meg az újabb, kisebb feltárások, leletmentések és helyszíni szemlék mellett az almásfüzitői tábor anyagának leltározását. A vár ásatásának emléktárgyát külön leltárkönyvekbe vezették, a leltározást 1967-től Szatmári Sarolta (1966-tól a tatai múzeum dolgozója) – a lehetőségek függvényében – rendszeresen vezette. Annak el-

²⁵ KDM Irattár: 1962. évi munkajelentés.

²⁶ KDM Irattár: 1963. évi munkajelentés.

²⁷ KDM Irattár: 1966. évi munkajelentés.

lenére, hogy jelenleg 4 leltárkönyv tartalmazza a várfeltárás anyagát, sajnos itt is jelentős lemaradásokról tudunk beszámolni, az előkerült leletanyag mintegy egyharmada továbbra is leltározatlan. Ennek ellenére Szatmári Sarolta és V. Vadász Éva (1968. és 1988. között a tatai múzeum régésze) tevékenységének köszönhetően saját leletmentéseik anyaga vagy ajándékozás, terepbejárás, helyszíni szemle során előkerült tárgyak leltározása – a restaurálás függvényében – folyamatos volt. Nagyobb lemaradást a külső kutatók leletmentéseinek anyaga jelentette: „*A külső kutatók ásatási anyagának leltározottsága nem megnyugtató.*” – írja a múzeumi jelentés 1979-ben is,²⁸ s ez az állapot sajnos napjainkban sem sokat változott. Jelenleg a Kuny Domokos Múzeum régészeti anyagából 65 467 db beletárolt, a leltározatlan tárgyak száma közel 50 000 (becsült érték). Napjainkban a múzeumba került kisebb leletegyüttesek anyaga restaurált, leltározott, a tervásatások és nagyobb leletmentések anyagának leltározását pedig a restaurálás függvényében folyamatosan végezzük.

Az 1973-ban nyitott Régészeti Adattár leltározása is folyamatos, V. Vadász Éva munkájának köszönhetően a régi anyag nyilvántartásba vétele is megtörtént. Jelenleg az adattár nyilvántartása – mutatókartonok mellett – számítógépen tárolt, hasonlóan a leltárkönyveké is.

Nagyobb elmaradást a leírókartonok terén tapasztalhatunk, aminek alapvető oka a korábban felvázolt nehézségek mellett, hogy a múzeumnak gyakorlatilag nem volt sem fotós, sem gyűjteménykezelő állandó munkatársa. Mohainé Varga Edit fotós jelenleg is csak félállásban dolgozik, gyűjteménykezelő munkakörben Simon Enikő 1988. és 1994. között dolgozott, majd átmenetileg Homola Istvánt alkalmazták 1996-ig. Ennek következtében az itt dolgozó régészek látták el – s napjainkban is ők látják el – a gyűjteménykezelői munkakört is. A munkajelentések szerint a leírókartonok pótlásának terve folyamatos volt mind a vezetés, mind pedig a munkatársak részéről: „*Tátán jelentős eredményt értünk el a tatai vár ásatási anyag restaurálásával kapcsolatban, melynek során 1968-ban már az 1967-es ásatási anyag leltározható, restaurált állapotba került... Az év folyamán 1500 régészeti leírókarton készült... A következő években a leírókartonok fokozott ütemű elkészítésével válik valójában lehetővé a megyei tudományos anyag feldolgozása és közzé tétele.*”²⁹ Napjainkban is rendszeres a régi és új leletanyag leírókartonjainak készítése (pl. 2002-ben 275 db), jelenleg 44 333 db áll a kutatók rendelkezésére, nagyobb hátrányt jelent, hogy csupán 4452 db rendelkezik fényképpel is (a rajzzal ellátottak itt nem szerepelnek).

A gyűjtemény raktározása a vár felújítása után oldódott meg: „*A raktárrendezés és végső revízió, a múzeumi raktár többéves bezártsága (ládákban 1974-ig) miatt nehezen állítható helyre.*”³⁰ Az épületben végzett munkák miatt a raktárat átmenetileg a Vaszary-villába helyezték át, majd a felújítást követően szállították vissza a várba. Az új raktár kiépítése gyűjteményi revízióval járt együtt – a leltárkönyvek bejegyzései és a revíziós jegyzékek szerint 1975. és 1978. folyamán. Újabb anyagmozga-

²⁸ KDM Irattár: 1979. évi munkajelentés.

²⁹ KDM Irattár: 1968. évi munkajelentés.

³⁰ KDM Irattár: 1977. évi munkajelentés.

tást a vár 2000–2001-ig tartó felújítása okozott, melynek következtében az 1987–88-as revíziót követően az anyag újabb felmérése követ 2001-től. A krónikus raktárhányban küzdő múzeum helyzetében jelenleg a régészeti anyag tárolása nevezhető kielégítőnek. A feltárásokon előkerült anyag a restaurátor műhely raktárába, majd mosás és restaurálás után egy átmeneti raktárba, a leltározást követően pedig az „állandó” régészeti raktárba kerül. Bár mindhárom raktár a várban található, a jelenlegi helyzet távolról sem ideális. Az állandó raktár a vár egyik legszebb termét foglalja el (amit az új kiállítási koncepció kidolgozásakor kiállító térnek terveztünk). Az állatcsontanyag elhelyezése csak átmeneti megoldás a természettudományi gyűjtemény raktárában, s megoldásra vár a jelenleg külső raktárban található antropológiai anyag elhelyezése is.

A régészeti gyűjtemény feldolgozottsága, jövője

A régészeti gyűjtemény feldolgozottsági szintjét szintén a korábban felvázolt munkahelyi körülmények határozták meg – és határozzák meg napjainkban is. A gyűjteményt kezelő régészek a paleolitikumtól a késő középkorig vezetik a terepmunkákat, a nyilvántartást, és kiállításrendező hiányában gyakran a kiállítások megrendezése is a feladataik közé tartozik. A feltárások mellett újabb feladatot jelentett – s jelent napjainkban is –, hogy az elkészített tanulmány megjelentetésének pénzügyi fedezetét is a szakembereknek kell biztosítani. A leletanyag rajzoltatása – s nem egyszer restauráltatása is –, az antropológiai- és állatcsontanyag meghatározása, anyagvizsgálatok megoldása és még sorolhatnánk, jelenleg is csak külső támogatás útján valósíthatók meg. A feltárt leletanyag feldolgozása az előkerüléstől a publikálásig igen nehéz körülmények között zajlott: *„Az eltelt 20 év gyűjtő, nyilvántartó, bemutatást előkészítő tudományos munkája kisszámú szakembergárdánkat nagyon igénybe vette.”*³¹ A múzeum munkatársai ennek ellenére folyamatosan igyekeztek tájékoztatni eredményeikről mind az érdeklődőket, mind pedig a szakmai közönséget. Számos előadást tartottak ásatásaikról, *„Külföldi konferenciákon is tartottak kutatóink előadást. (B. Szatmári Sarolta Pozsony, Krems, ...) ... Az elhangzott előadások idegennyelvű tanulmányként megjelentek. ... Magyarországi szakmai konferenciákon is előadások hangzottak el a süttői tumulus feltárásáról. (V. Vadász Éva) avar feltárásokról (B. Szatmári Sarolta).”*³² Igyekeztek megtalálni a megfelelő szakmai fórumot eredményeik publikálására, így alakult ki a *Komárom Megyei Múzeumi Közlemények* sorozata, melynek első kötete 1967-ben jelent meg, s annak ellenére, hogy folytatása a tervek között szerepelt, 2. számának kinyomtatására csak 1986-ban került sor: *„Többek között felkészültünk arra, hogy 1974-ben, a pénzügyi kereteknek megfelelően, eddigi kiadványi programunkon változtassunk, ezért előkészítettük a Komárom megyei Múzeumok Közleményeinek II. kötetét, hogy tavasszal nyomdába kerülhessen. Megindítottuk Krónika címen a múzeumi szervezet tájékoztatóját, amely korlátozott példányszámban tájé-*

³¹ SZATMÁRI 1986, 8.

³² Uo. 9.

koztatja az érdeklődőket és a muzeumbaráti kör tagjait a Komárom megyei múzeumok munkájáról és célkitűzéseiről.”³³ A nagyközönséget a múzeumban folyó munkáról tájékoztatni szolgáló Krónika 1973–1976 között hat alkalommal jelent meg.

A tudományos publikálás megjelenéséig az eredmények tájékoztatására újabb lehetőséget a kiállítások és a hozzájuk kapcsolódó katalógusok jelentették. Így született meg a Fejér megyei múzeumi szervezettel közös régészeti kiállítások és a hozzájuk kapcsolódó katalógusok sorozata *Régészeti kutatások a Dunántúlon* címmel.³⁴ Hasonló lehetőséget teremtett a városi- és megyei monográfia megjelenése, illetve a megyei kiadványok (pl. *Új Forrás*, *Limes*) is, ahol számos írás született a múzeumi dolgozók tollából s így a legújabb eredmények publikálására is lehetőség nyílt.³⁵

Annak ellenére, hogy komplex feldolgozás egyetlen teljes feltárásról sem született, a már említetteken kívül előzetes jelentések útján igyekeztek tájékoztatni a szakmai közönséget. Így került sor az oroslányi,³⁶ a Tatabánya-alsógallai avar temető- és telep előzetes jelentésére,³⁷ valamint a süttöi és dózsakerti ásatások előzetes közlésére.³⁸

A 90-es években újabb törekvés jelentkezett a raktárban őrzött régi leletanyag bemutatására. Ennek érdekében nyílt meg 1990-ben *Brigetio, egy pannoniai város élete* című kiállításunk a Kállay-gyűjtemény anyagából, amihez magyar-német nyelvű kiállításvezető is készült.³⁹ A kiállítás sikerét mi sem mutatja jobban, hogy a következő évben bemutatásra került Dunaújvárosban majd 1992-ben a szegedi Móra Ferenc Múzeumban is. Szintén 1990-ben került sor Tatabányán *Egy település élete. Régészeti kiállítás a Tatabánya-Dózsakerti feltárás anyagából* című kiállítás megrendezésére is, melyhez szintén színvonalas kis vezető készült.⁴⁰ 1992-ben *Római üvegek* címmel mutattuk be a régészeti gyűjtemény római kori üveganyagát, melyhez a *Kuny Domokos Múzeum Gyűjteményei* című, a múzeum gyűjteményeit bemutató sorozat magyar-német nyelvű 2. kötete is elkészült, majd 1996-ban a millicentenáriumi tiszteletére megrendezett „A magyar kerámiaművesség ezer éve” című kiállításon a honfoglalástól a középkor második feléig tartó időszak kerámianyagát.⁴¹

Nagyobb hiátust követően, 1997-től pályázataink eredményeképpen folyamattá vált a *Komárom-Esztergom Megyei Múzeumi Közlemények* sorozat (2002-ben a 9. kötete jelent meg), melyben a megyei múzeum dolgozóinak munkái mellett kül-

³³ KDM Irattár: 1974. évi munkaterv.

³⁴ ANTONI 1982.; VADÁSZ 1982.; SZATMÁRI 1984.

³⁵ Tata története I. (Szerk.: Bíró Endre). Tata 1979.; Komárom megye története I. (Főszerk.: Gombkötő Gábor) Tatabánya 1988.; A teljesség igénye nélkül: VADÁSZ 1973. és 1974.

³⁶ SZATMÁRI 1980.

³⁷ SZATMÁRI 1983.

³⁸ VÉKONY-VADÁSZ 1986.

³⁹ CSEH-PETÉNYI 1990.

⁴⁰ A kiállítást Kisné Cseh Julianna rendezte: CSEH 1990.

⁴¹ CSEH 1992. A sorozat legutóbbi kötete is régészeti anyagot dolgoz fel: GESZTELYI 2001; CSEH 1996 és PETÉNYI 1996.

ső kutatók megyei témájú dolgozatai is helyet kapnak. Ennek eredményeképpen folyamatos publikálási lehetőség nyílt az előkerült emléktárgyak közzétételére. Bár a már ismerttetett okok miatt a komplex feldolgozások még nem fejeződtek be, a kisebb leletanyagok közzététele az említett kiadványban folyamatos. Így kerülhetett sor pl. a Tatán előkerült középső bronzkori ékszerlelet,⁴² s az újabban előkerült katonai diplomák,⁴³ a szőnyi falfestményhez kapcsolódó közlemény⁴⁴ megjelenítésére, s a régi feltárásokból a dunaalmási középső bronzkori település közzétételére.⁴⁵ Annak ellenére, hogy a rendszeres topográfiai kutatások a 60-as évek végén megakadtak, folytatásukra az előkészületek megtörténtek (irodalmi kartonok másolása, adattár rendszerezése, megfelelő mutatók elkészítése), illetve a Pro Renovanda Culturae Hungariae Alapítvány támogatásával lehetőség nyílt az őskori gyűjtemény mennyiségileg is jelentős részét képező Dunántúli Mészbetétes Edények kultúrája lelőhelyei összegyűjtésére és topográfiai jellegű publikálására.⁴⁶

A nagyobb ásatások és leletmentések anyagát továbbra is pályázatok segítségével tudjuk csak publikálásra előkészíteni, de megjelenésükig kiállítások, konferencia előadások útján igyekszünk az érdeklődőkkel megismertetni. Így került sor 1999-ben a városi Mórincz Zsigmond Könyvtár, a Kuny Domokos és a Német Nemzetiségi Múzeum közös szervezésében zajló konferencia-sorozat egységként *A régészeti adatok Tata történetéhez* című konferencia megrendezésére, ahol a középső paleolitikumtól a népvándorlás korig ismerhették meg az érdeklődők Tata és környékének történetét T. Dobosi Viola, Horváth Krisztina, Homola István, Kisné Cseh Julianna, V. Vadász Éva, Vékony Gábor, Bíró Endre és ifj. Bóna István tolmácsolásában.⁴⁷ 1999-ben *A Dunántúli Mészbetétes Edények kultúrája Komárom-Esztergom megyében* címmel nyitottunk időszaki kiállítást a tatai várban, a kiállítás-hoz kapcsolódóan pedig *A Dunántúl középső bronzkora és kapcsolatai* címmel régészeti konferenciát rendeztünk, melynek anyaga a múzeumi közlemények 8. kötetében jelent meg. Sajnos a vármúzeum új régészeti kiállításának megrendezése a kiállítóterek felújításának elhúzódása miatt még várat magára, de így sem ismeretlen gyűjteményünk a nagyközönség előtt, hiszen a Tatai Múzeum új állandó kiállításának régészeti egységei zömében a tatai múzeum anyagára épültek.

Anyagi nehézségeink, a munkaerőhiány – amiben a gyűjteménykezelő és a kiállításrendező hiánya a legégetőbb probléma –, a krónikussá vált raktárgondok ellenére törekszünk gyűjteményeink és a múzeumban folyó munka minél szélesebb körű megismertetésére, amit talán jól példáz e nem teljes körű rövid áttekintés is.

Kisné Cseh Julianna
régész

⁴² CSEH 1997.

⁴³ LŐRINCZ-PETÉNYI 1997.; Uő. 1997a.

⁴⁴ BÍRÓ 1997.

⁴⁵ VADÁSZ 2001.

⁴⁶ CSEH 1999.

⁴⁷ A konferencia anyaga 2003-ban, az *Annales Tataienses* sorozat 3. kötetében fog megjelenni.

Irodalom

ANTONI 1982

Antoni Judit: *Őskori elődeink Csabdiában.* – Our researches ancestors in Csabdi. In: Régészeti kutatások a Dunántúlon I.

BARKÓCZI 1946

Barkóczi László: *Katonai elbocsátó okmány Csabdiából.* – Military diploma of discharge from Csapdi. Magyar Múzeum 1946, 57-66, 96.

BÍRÓ 1997

Bíró Endre: *A brigetioi falfestmény pannóniai vonatkozásai.* – Die pannonischen Bezüge des Freskos von Brigetio. KEMMK 5 (1997) 203-213.

CSEH 1990

Cseh Julianna: *Egy település élete.* Régészeti kiállítás a Tatabánya-Dózsakerti feltárás anyagából. Tatabánya 1990.

CSEH 1992

Kisné Cseh Julianna: *Római üvegek.* – Die römische Glase. A Kuny Domokos Múzeum Gyűjteményei 2. Tata 1992.

CSEH 1996 Kisné Cseh Julianna: *A honfoglalás és az Árpád-kor kerámija.* In: A magyar kerámiaművészet ezer éve. (Szerk.: Fülöp Éva Mária) A Kuny Domokos Múzeum – Tata, Vár – időszaki kiállításainak katalógusa 1. Tata 1996, 7-22, 1-62. kép.

CSEH 1997

Kisné Cseh Julianna: *Bronzkori ékszerlelet Tatáról.* Bronzezeitliche Schmuckfunde aus Tata. KEMMK 5 (Szerk.: Kisné Cseh J.–Somorjai J.) Tata 1997, 93-128.

CSEH 1999

Kisné Cseh Julianna: *A mészbetétes edények kultúrája lelőhelyei Komárom-Esztergom megyében.* – Die Fundorte der inkrustierten Keramik im Komitat Komárom-Esztergom. KEMMK 6 (Szerk.: Fülöp É. – Kisné Cseh J.) Tata 1999, 23-88.

CSEH 1999a

Kisné Cseh Julianna: *Tatabánya-Bánhida, Dinnyeföldek. (Előzetes jelentés)* In: Kisné Cseh J.: A mészbetétes edények kultúrája lelőhelyei Komárom-Esztergom megyében. KEMMK 6. (Szerk.: Fülöp É. – Kisné Cseh J.) Tatabánya 1999, 23-88.

CSEH-PETÉNYI 1990

Cseh Julianna–Petényi Sándor: *Brigetio. Egy pannóniai város élete.* Tata 1990.

CSEH-VÉKONY 2002

Kisné Cseh Julianna–Vékony Gábor: *Régészeti kutatások Tatabánya-Dózsakertben (1993-1999).* Tatabányai TudFüz 6. (2002) 47-21.

GABLER 1989

Gabler, Dénes: *The Roman Fort at Ács-vaspuszta (Hungary) on the Danubian limes.* BAR International Series 531 (I-II) 1989.

GESZTELYI 2001

Gesztelyi Tamás: *Gyűrűk és gemmák Brigetioból.* A Kuny Domokos Múzeum Gyűjteményei 6. Tata 1992.

KISS 1970

Kiss, Á.: *Graves from the Age of the Hungarian Conquest at Bana I.* ActaArchHung 22 (1970) 219-233.

KORMOS 1912

Kormos Tivadar: *A tatái őskori telep.* Jahrb. D. Kgl. Ung. Geol. Inst. 20. Bp. 1920.

KRALOVÁNSZKY 1988

Kralovánszky A.: *Honfoglalás kori leletek Dunaaháson, Tatán.* In: Komárom megye története I. (Főszerk.: Gombkötő G.) Tatabánya 1988, 244-282.

LŐRINCZ-PETÉNYI 1997

Lőrincz Barnabás-Petényi Sándor: *Két új katonai diploma Pannoniából.* – Zwei neue Militärdiplome aus Pannonien. KEMMK 5 (Szerk.: Kisné Cseh J.–Somorjai J.) Tata 1997, 215-228.

PETÉNYI 1996.

Petényi Sándor: *A középkor második felének kerámiaja. A fazekasipar új elemei.* In: A magyar kerámiaművészet ezer éve. (Szerk.: Fülöp Éva Mária) A Kuny Domokos Múzeum – Tata, Vár – időszaki kiállításának katalógusa I. Tata 1996, 23-27, 63-140. kép.

PETÉNYI 1997

Petényi Sándor: *Praetorianus diploma Ács-Jegespusztáról.* – Prätorianerdiplom aus Ács-Jegespuszta. KEMMK 5 (Szerk.: Kisné Cseh J.–Somorjai J.) 1997, 229-243.

RÉVHELYI 1938

Révhelyi Elemér: *A tatái piarista rendház és gyűjteményei.* Tata 1938.

PATEK 1961

Patek, Erzsébet: *Die Siedlung und das Gräberfeld von Neszmély.* ActaArchHung 13 (1961).

SZATMÁRI 1974

Szatmári Sarolta: *Előzetes jelentés a tatái vár ásatásáról.* ArchÉrt 1974, 45-53.

SZATMÁRI 1980

B. Szatmári, Sarolta: *Das Gräberfeld von oroszlány und seine Stelle in der frühawarenzeitliche Metallkunst.* AA 32 (1980) 97-116.

SZATMÁRI 1983

B. Szatmári Sarolta: *Avar temető- és telepásatás Tatabánya-Alsógalla mellett.* Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv 1982-83. Szolnok 1983, 67-79.

SZATMÁRI 1984

Szatmári Sarolta: *Komárom megye avar leletei. A Tatabánya-Alsógalla avar temető és telepásatás.* – Die awarenzeitlichen Funde des Komitates Komárom – Die Freilegung des awarischen Gräberfeldes und der Siedlung von Tatabánya-Alsógalla. In: Régészeti kutatások a Dunántúlon IV.

SZATMÁRI 1986

Szatmári S.: *Tájékoztató a Komárom megyei múzeumi szervezet munkájáról és célkitűzéséről.* KMMK 2 (1986) 5-14.

SZATMÁRI 1986a

Szatmári S.: *Kályhacsempék a tatái várból I.* – Ofenkacheln aus der Burg von Tata I. KMMK 2 (1986) 77-92.

SZATMÁRI 1988

Szatmári Sarolta: *Kályhacsempék a tatái várból II.* KMMK 3 (1988) 77-92.

TOWNSON 1797

Townson, R.: *Travels in Hungary with a short Account of Vienna in the Year 1793*. London 1797.

VADÁSZ 1973

V. Vadász Éva: *Az őskor-kutatások legújabb eredményei Tata Környékén*. Új Forrás 1973/2, 57-63.

VADÁSZ 1974.

V. Vadász Éva: *A tudomány segítőitársai*. Új Forrás 1974/3, 100-108.

VADÁSZ 2001

V. Vadász Éva: *Az Észak-dunántúli mésszetétes kerámia Esztergomi alcsoportjának települése Dunaalmás-Foktorokban*. KEMMK 8 (2001)7-81.

VÉKONY 1988

Vékony G.: *Későnépvándorláskori és Árpád-kori települések Tatabánya-Dózsakertben*. Komárom 1988, 283-316.

VÉKONY 1999

Vékony G.: *Komárom-Esztergom megye a honfoglalás korában*. KEM TudFüz 11 (1999) 183-210.

VÉKONY 2002

Vékony Gábor: *10. századi település Tatabánya-Dózsakertben*. Tatabányai TudFüz 6. (2002)

VÉKONY-VADÁSZ 1982

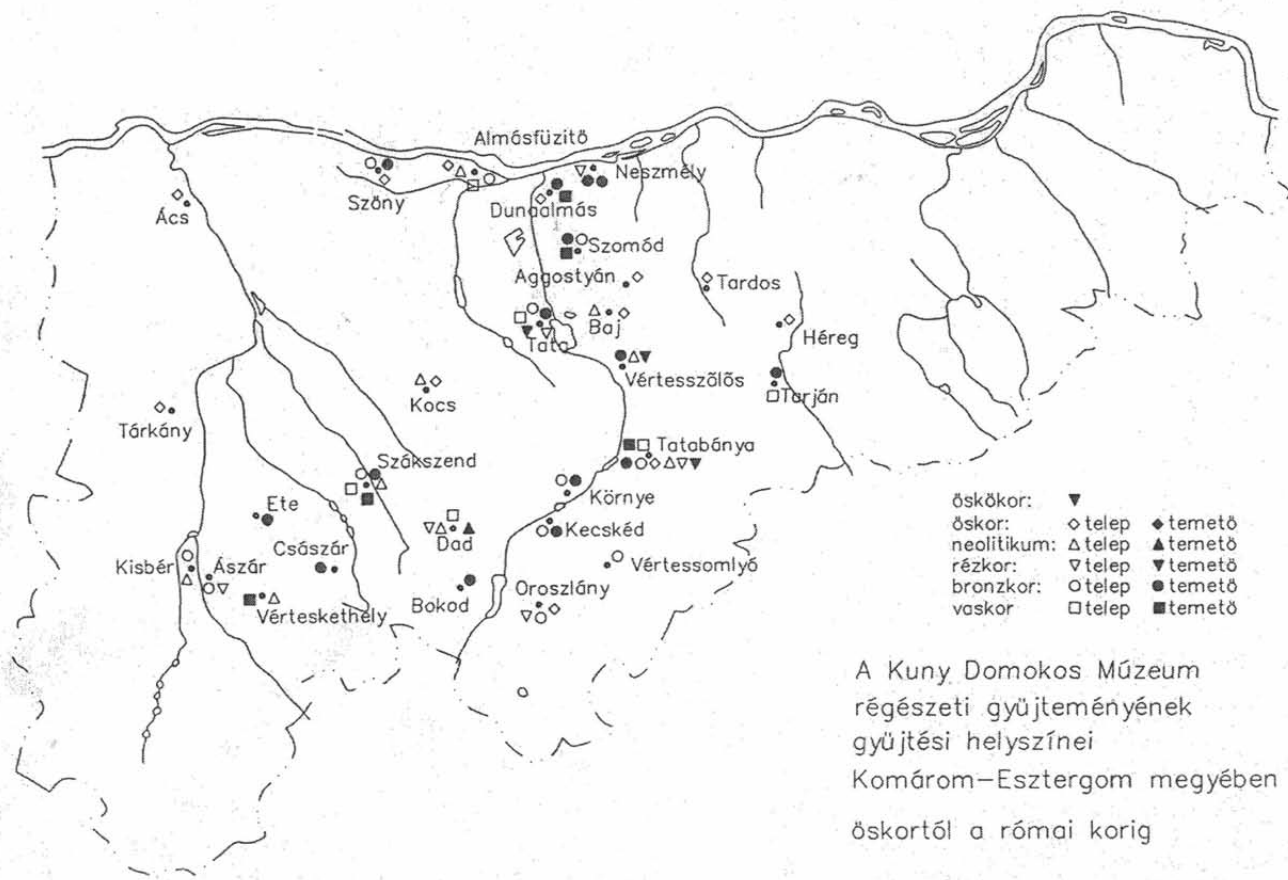
Vékony Gábor – V. Vadász Éva: *Őskori sáncok és halmok Süttőn*. – Of the early iron age at Süttő. In: *Dunántúli dolgozatok 2*. Tata 1982.

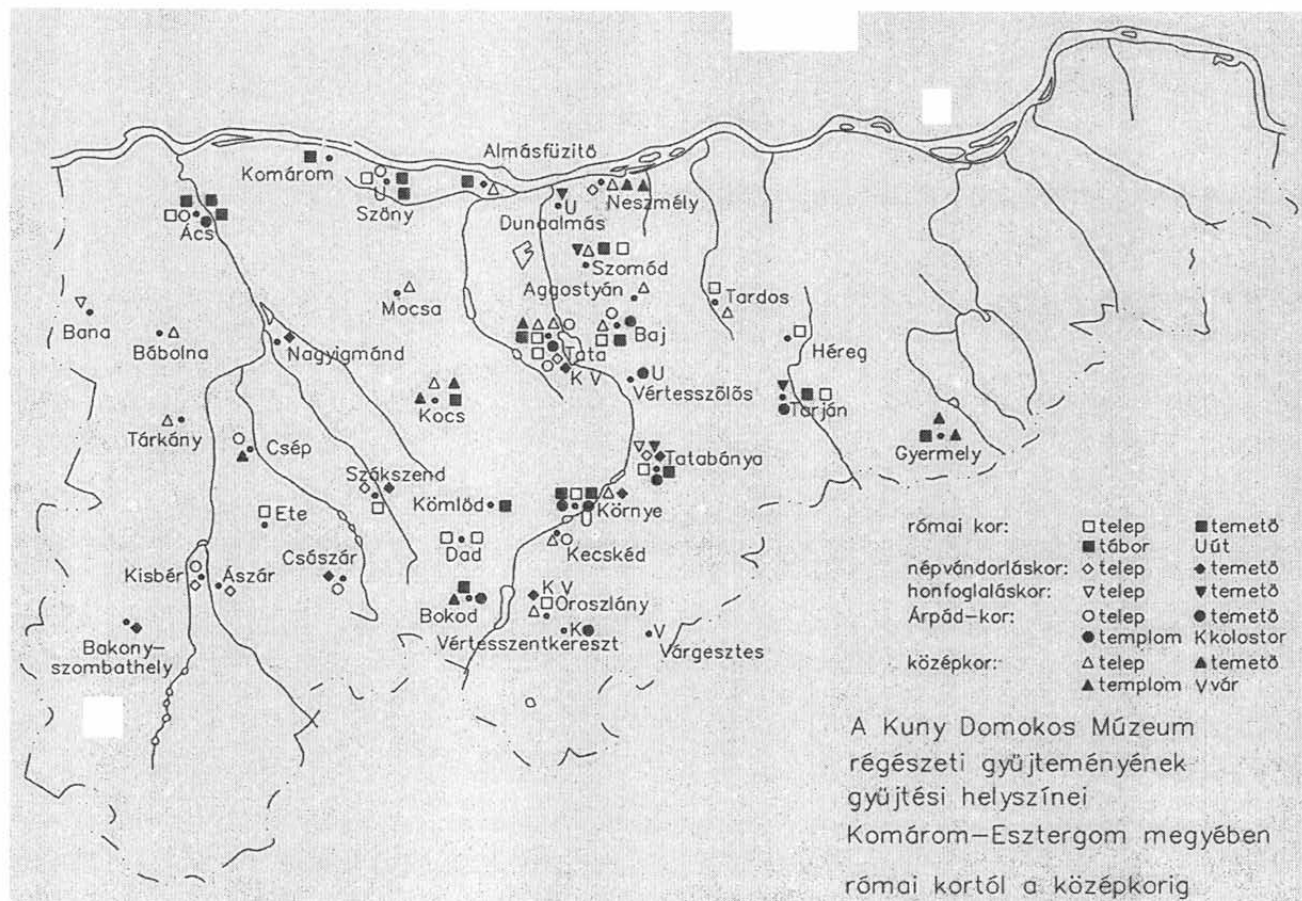
VÉKONY-VADÁSZ 1986

Vékony, Gábor–V. Vadász, Éva: *Neue früheisenzeitliche Graberfunde aus Transdanubien. Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ostslowakei in Bezug zu den Nachbargebieten*. (Red.: B. Chropovsky) Nitra 1986, 217-226.

VÉRTES 1964

Vértés, László et al.: *Tata. Eine mittelpaläolithische Travertin-Siedlung in Ungarn*. Bp. 1964.

Kállay Ödön
(1879. Komárom – 1960. Szőny)

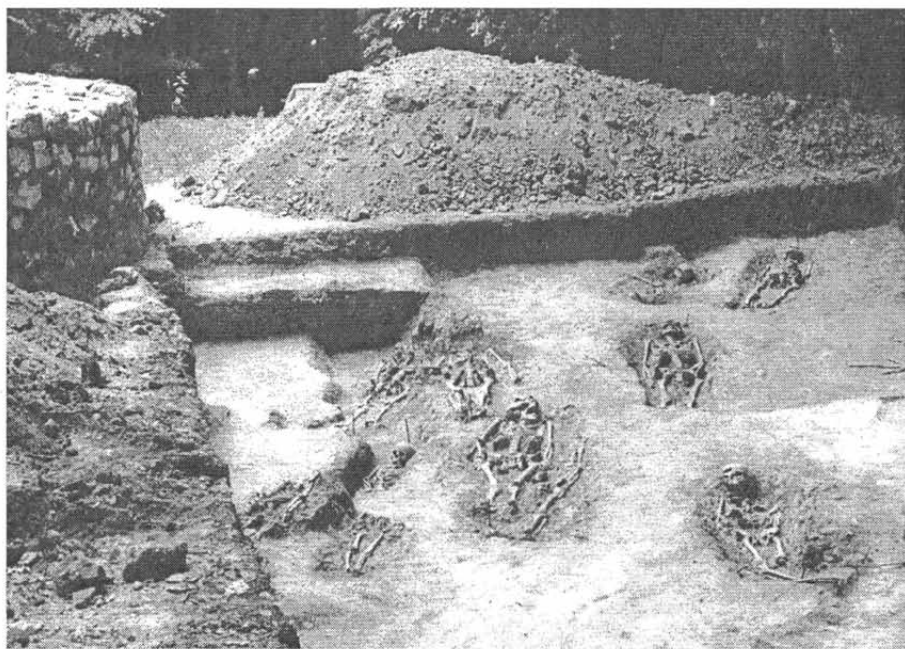
A régészeti raktár, 2002.

A t á r g y									
Állat	Faj	Állat	Állat	Állat	Állat	Állat	Állat	Állat	Állat
Állat	Állat	Állat	Állat	Állat	Állat	Állat	Állat	Állat	Állat
176	Szörvén	1	brons	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév
R									
177	Füfőfű	1	brons	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév
178	Erdőfű	1	brons	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév
R									
179	...	1
R									
180	Fűfű	1	brons	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév
R									
181	Coat	1	brons	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév
R									
182	Örök	1
R									
183	Örök	1
R									
184	Coat	1	brons	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév
R									
185	Örök	1
R									
186	Örök	1
R									
187	Szörvén	1	brons	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév	1. félév
R									

Részlet a Kállay-gyűjtemény leltárányéből

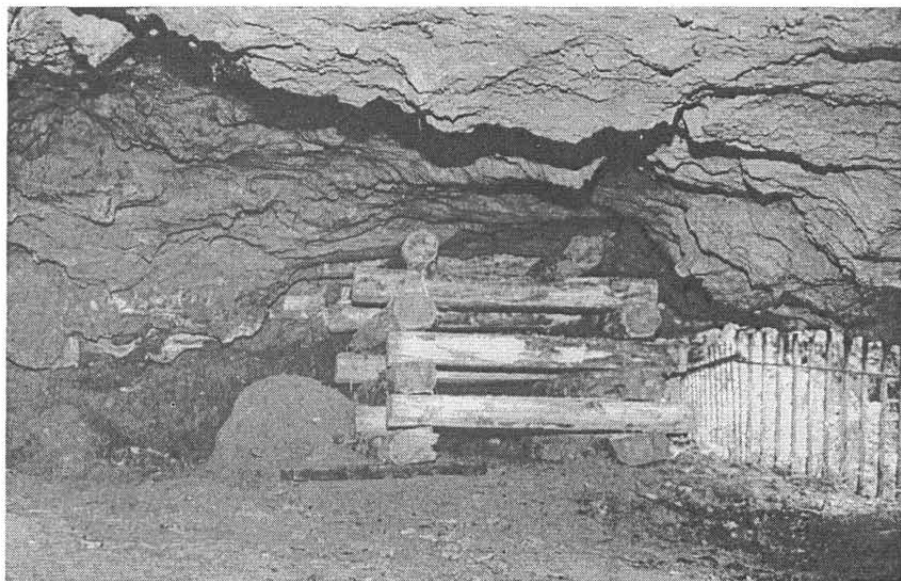
Baj-Őregkovács-hegy: körtemplom feltárása (Petényi Sándor ásatása, 1993-2002)

Baj-Őregkovács-hegy: Templom körüli temető feltárása (Petényi Sándor ásatása, 1993-2002.)

Tata-Porhanyóbánya (Kisné Cseh Julianna – T. Dobosi Viola feltárása, 1995–2001.)
(László János, Kisné Cseh Julianna, T. Dobosi Viola)

Tata-Porhanyóbánya: északi in situ (Kisné Cseh Julianna - T. Dobosi Viola feltárása, 1995-2001.)

A néprajzi gyűjtemény

A gyűjtemény fejlődése, jelentősebb gyarapítások, kutatói preferenciák

A múzeum első katalógusában is szerepelt már magyar néprajzi anyag.¹ Azonban a hazai vidéki gyűjteményekhez hasonlóan Tatán sem kezelték kezdetben külön egységként a régészeti, történeti, néprajzi tárgyakat. Gyakorlatilag az 1938-ban közölt anyag 1951-es átleltározásával kerültek a legkorábbi leltári számmal ellátott néprajzi tárgyak a külön vezetett leltárkönybe – kimásolva a korábbi közös leltárkönyvből. Ezáltal a néprajzi gyűjtemény első tárgyai szorosan köthetők a tatai városi múzeum önállósodásában, erősödésében múlhatatlan érdemeket szerzett Magyary Zoltánhoz és Dornyai Bélához is.²

A háború előtti – illetve az államosítás után bekerült – tárgyak önálló néprajzi gyűjteménnyé történő formálása hosszú folyamatként valósult meg. Az első önálló leltárkönyvet csak 1976-ban nyitották meg a múzeumban.

Az első szisztematikus tárggyarapodás Soproni Olivér nevéhez fűződik, aki Kocsról származó tatai eredetűnek meghatározott 18-19. századi edénytöredékeket gyűjtött. Egyébként azzal, hogy nem csupán ép és díszített edényeket tartott érdemesnek a múzeumi megőrzésre, évtizedekkel megelőzte az elfogadott szakmai felfogást.

A tatai múzeum néprajzi anyagának legjellemzőbb anyaga a tatai fazekassághoz kötődik. Ilyen irányú gyűjtések a gyűjtemény kezdeteitől gyakorlatilag minden korszakban zajlottak. Kiemelkedően értékes anyagot köszönhet a gyűjtemény Körmendi Gézának aki 1959 és 1964 között néprajzos munkatársként dolgozott a múzeumban. Különösen értékes a tatai fazekasság késztermékei mellett a készítésükre utaló emléktárgyak összegyűjtése. Így kerültek a múzeumba Lénárdt Ferenc 1958-as ajándékozása révén edényöntő formák is.³ A későbbi időszakokban is gazdagodott a fazekas eszközkészlet a gyűjteményben. Kresz Mária és Körmendi Géza közös gyűjtései során egyébként a Néprajzi Múzeum is értékes tatai vonatkozású tárgyi anyaggal gyarapodott az 1960-as évek során.⁴

A néprajzi anyag másik erőssége a helyi kézművesek, iparosok emléktárgyainak kutatása. A különböző mesterségek műhelyeinek, eszközeinek gyűjtése szintén rendszeresen visszatérő eleme a gyűjtemény alakításának. Az első műhely

¹ Vö. RÉVHELYI 1938.

² A múzeum állandó kiállításán is látható ltsz. 51.45.1. varródoboz illetve ltsz. 51.51.1 tintatartó Magyary 1936-os ajándéka, míg a céhtörténeti kiállításon szintén látható mézeskalács bábsütő mintákat (ltsz. 51.249.1.-255.1.) még 1914-ben ajándékozta Dornyai a múzeumnak.

³ ltsz. 59.7.1. – 59.7.33.

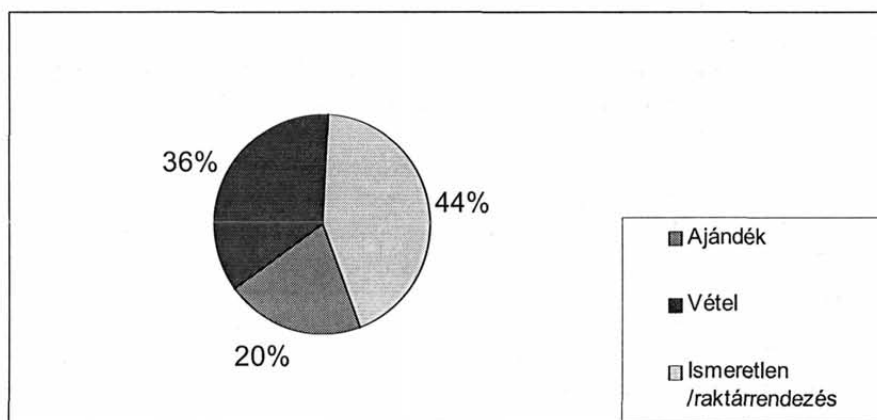
⁴ A Néprajzi Múzeum tatai fazekasságra vonatkozó gyűjteményéből a Kuny Domokos Múzeum állandó kiállításán is látható válogatott anyag.

még 1959-ben került a gyűjteménybe, szerencsés módon a hozzátartozó iratok, számlák és kiegészítők mellékletével együtt.⁵

Az 1960-as években megindult, szakemberek által irányított gyűjtőmunka eredményei ellenére a megyei múzeum 1966-os éves munkajelentésében Bíró Endre múzeumigazgató jogosan állapíthatta meg: „*Néprajzi anyaggyűjtés terén sajnos megyénk a legutolsó helyen áll országos viszonylatban. Honismereti mozgalom bevonása segíthet...*” Az általa is megjelölt szélesebb társadalmi alapokra építő gyűjtésben az önkéntes néprajzi gyűjtők szerepe alapvető jelentőségű lett.

A gyűjtemény fejlődésében a jelentős gyarapítások elsősorban ajándékozás révén valósultak meg. A nemzetközi gyűjtemény alapjait megvető Juszko Béla hagyatékának jelentős része a magyar néprajzi anyag közé került.

1. sz. táblázat: A néprajzi gyűjtemény gyarapodási módjai

A tatai gyűjtemény alakításában esetlegesen játszottak szerepet a gyűjteményt kezelő kutatók koncepciói, preferenciái. Körmendi Géza után 1969-ben Igaz Mária,⁶ majd később mindegyik, a gyűjteménnyel kapcsolatba került muzeológus fejlesztette a tatai fazekasság emlékanyagát. A múzeum gyűjtőterületén lévő szlovák nemzetiségű településeken folytatott gyűjtőmunkát 1970–72-között Györfy Imréné.⁷ Részben az ő kutatásait folytatta a népviselet iránt is érdeklődő Balogh Judit, bánhidai gyűjtései esetében, mikor a ruhadarabok szlovák elnevezéseit is rögzítette. Ő 1972 és 1976 között dolgozott a tatai múzeum munkatársaként. A múzeumban 1972-től dolgozó Fatuska János elsősorban német nemzetiségű településeken gyűjtött tárgyakat, közte tatai kerámiát is. A szlovák és német kutatások és gyűjtések szoros kapcsolatban álltak a Kuny Domokos Múzeum egy-

⁵ Hier Lőrinc tatai cipésműhelyének anyaga. (Irsz. 59.9.1. – 59.9.27.)

⁶ 2 hónapos szerződéssel alkalmazta a múzeum Igaz Máriát, aki az 1969-es munkajelentés szerint is „néprajzi anyagot gyűjtött, leltározott és rendezett”.

⁷ 1970-ben időszakosan a múzeumban dolgozott Mészáros Júlia is, aki Környén, Vérttestolnán és Dunaszentmiklóson végzett néprajzi gyűjtést a munkajelentés szerint.

ségeként 1973-ban a Miklós-malomban megnyílt Nemzetiségi Múzeum új állandó kiállításának előkészítésével.

1975-76-ban a Balogh Judit távozása után a múzeumhoz került Verebélyi Erika leltározta be, a korábban a néprajzi gyűjteménybe ismeretlen időben és módon bekerült tárgyakat. Elsősorban a gazdag kerámiaanyagot dokumentálta.⁸ 1975-től éveken keresztül rendszeresen gyarapodott a gyűjtemény eredetileg Izsáról származó tárgyi anyaggal. 1977-ben is folytatódott a raktárrendezés során előkerült ismeretlen eredetű tárgyak nyilvántartásba vétele.⁹

A hetvenes években felgyorsult a kézműveshagyományok emlékanyagának szisztematikus gyűjtése. Fatuska János vásárolta a múzeum részére a tatai szíjgyártó- illetve a nagytagyosi eredetű kovácsműhely felszereléseit.¹⁰ Ismeretlen eredetűként kerültek a leltárkönyvbe még ugyancsak 1977-ben egy kádárműhely szerszámkészletének darabjai.¹¹

Verebélyi Erika 1979-es távozása után a gyűjtemény gyarapodása gyakorlatilag megállt. A múzeum munkatársaként a nyolcvanas években megszakításokkal tevékenykedő Schmidt Mónika elsősorban népzene kutatói feladatokat látott el.¹² A leltárkönyvek szerint tárgygyűjtést nem végzett. Fatuska János az 1975-ben önállóként Német Nemzetiségi Múzeum gyűjteményét gyarapította szisztematikus gyűjtéseivel. Muzeológusként a Kuny Domokos Múzeum néprajzi gyűjteményét a 80-as években Antoni Judit felügyelte.¹³ Az ő kutatói érdeklődése elsősorban a nemzetközi néprajzi anyagra irányult, érdemi munkát a magyar anyaggal kapcsolatban nem folytatott.¹⁴ Az oroszlányi tájház 1987-ben nyílt meg. A kiállítás elkészítéséhez a szlovák néprajzi anyag mellett helyi gyűjtésre is szükség volt.¹⁵

A magyar néprajzi anyag gyarapodása 1993 után indult meg újra, miután Kemecsi Lajos lett a gyűjteményt kezelő muzeológus.¹⁶ A szórványos gyarapodás mellett elsősorban a már meglévő tárgyak elhelyezésének és a raktárak rendezésekor előkerült anyagnak a nyilvántartása volt az elmúlt évtized feladata.¹⁷ Tovább folytatódott a kézműves műhelyek anyagának gyarapítása. A tatai fazekashagyományokat napjainkig folytató Csiszár családtól sikerült ajándékként egy hagyományos fazekasműhely anyagát megszerezni, amely a múzeum új állan-

⁸ Itsz. 75.1.1 – 75.195.1.

⁹ kerámia anyag Itsz. 77.23.1. – 77.107.1.

¹⁰ Szíjgyártó műhely Itsz. 77.40.1. – 77.40.197. kovácsműhely: Itsz. 77.41.1. – 77.51.20.

¹¹ kádárműhely: Itsz. 77.45.1.

¹² Schmidt Mónika 1980-1981 és 1983-1988 között dolgozott a Kuny Domokos Múzeumban.

¹³ Antoni Judit 1979 és 1991 között, hosszabb külföldi tartózkodásokkal dolgozott a tatai múzeumban. Átmenetileg, mielőtt az esztergomi Balassa Múzeum munkatársa lett, Tisovszki Zsuzsa is a tatai múzeum muzeológusa volt 1984-85-ben.

¹⁴ Antoni Judit 1983-ban Tatán vásárolt munkaeszközöket (Itsz. 83.1.1 – 83.2.1.) illetve 1984-ben tatai és bánhidai tárgyakat leltározott be.

¹⁵ Oroszlányi tájház megnyitásáról DANIS 1988, 143-144.

¹⁶ Sem a raktárakban sem a nyilvántartásban nincs nyoma annak a tárgygyarapodásnak ami a nyolcvanas években szerepel a múzeum éves munkajelentéseiben. Pl. 1989-ben a „magyar néprajzi anyag 29 db. tárggyal gyarapodott, tatai bútör és kerámia”.

¹⁷ A kerámiaanyag rendezésekor leltározott anyag: Itsz. 97.2.1. - 97.2.138.

dó kiállításán is látható.¹⁸ A gyűjtemény gyarapodását és fejlesztését közel egy évtizede elsősorban a katasztrófális raktárhelyzet befolyásolja.

A néprajzi gyűjtemény gyarapodását bemutató táblázat adataiból követhető a folyamat intenzitása.

2. sz. táblázat: A néprajzi gyűjtemény gyarapodása

Év	Gyarapodás	Tárgyak száma
1951	53	53
1952	0	53
1953	0	53
1954	0	53
1955	65	118
1956	97	215
1957	0	215
1958	52	267
1959	90	357
1960	78	435
1961	127	562
1962	27	589
1963	0	589
1964	14	603
1965	48	651
1966	79	730
1967	58	788
1968	22	810
1969	196	1006
1970	68	1074
1971	0	1074
1972	326	1400
1973	10	1410
1974	0	1410
1975	215	1625
1976	128	1753
1977	1135	2888
1978	58	2946
1979	48	2994
1980	0	2994
1981	0	2994
1982	0	2994
1983	29	3023
1984	37	3060
1985	0	3060
1986	0	3060
1987	0	3060
1988	0	3060
1989	0	3060
1990	0	3060
1991	0	3060
1992	0	3060
1993	8	3068
1994	37	3105
1995	31	3136
1996	88	3224
1997	156	3380
1998	52	3432
1999	76	3508
2000	10	3518
2001	48	3566

¹⁸ Fazekasműhely: ltsz. 96.3.1. – 96.3.24. 1995-ben asztalos szerszámok, 1998-ban bognár szerszámok kerültek a múzeumba ajándékként.

1951-es adatsorral indul a táblázat, az államosításkor áteltározott néprajzi tárgyakkal (53 db). Látható, hogy fél évszázad alatt 3566-ra nőtt a leltárkönyvekben nyilvántartott tárgyak száma. A leltározott anyagon kívül több száz leltározatlan tárgy is a gyűjtemény része, ezek nyilvántartásba vétele azonban csak egy revíziót követően történhet meg. A csekély mérvű és hullámzó intenzitású gyarapodás évtizedei után kiugróan magas az 1977-es esztendőben leltározott tárgyak száma. Az adatok szerint ezt az esztendőt tekinthetjük a néprajzi gyűjtemény legfontosabb évének. A hatalmas (1135 darabos) gyarapodás több körülménnyel magyarázható. Talán a legfontosabb, hogy Verebélyi Erika személyében egy, a leltározást és a gyarapítást különösen fontosnak ítéelő munkatárs dolgozott a gyűjteményben. Az általa elvégzett raktárrendezés eredményeként több száz, évek vagy akár évtizedek óta a gyűjteményben lévő, de leltározatlan tárgy került a nyilvántartásba. Ezen kívül a hetvenes években megélénkült tárgygyűjtés eredményei is ebben az évben jelentkeztek a leltározás révén. Az elmúlt évtizedben tetszalott állapotából felébredt néprajzi gyűjteményben – ha nem is a hetvenes évek arányában – újra megindult a gyarapodás. Ennek mértékét elsősorban a raktárhelyzet problémái és az anyagi lehetőségek korlátozottsága befolyásolta.

A gyűjtemény geográfiai megoszlása az elmúlt évtizedekben folyamatosan alakult. A kezdeti tatai többségű tárgyi anyag, már a hatvanas évek végére kiegészült a megye távolabbi településeiről származó néprajzi tárgyakkal. Természetesen a tatai fazekasság kiemelt súlyú emlékanyaga – amely darabszámában is a legnagyobb a gyűjteményben – továbbra is biztosította a városhoz köthető tárgyak túlsúlyát. Az egyes műhelyek eszközkészletének a múzeumba kerülése az egyes településekről származó tárgyak számát lényegesen megváltoztatta. Szisztematikus gyűjtés elsősorban szlovák néprajzi anyag szerzése céljából történt. A legtöbb egységes viseletet illetve háztartási eszközt Bánhidáról vásárolták a muzeológusok.¹⁹ Hasonlóan egységes tárgyegyűttest képeznek az izsai eredetű tárgyak, azonban a kitelepítés során kényszerűen válogatott tárgyak nem alkalmasak egy teljes háztartás tárgyi világának rekonstruálására. A gyűjteményben található tárgyak gyűjtési helyét (amennyiben ez megállapítható volt, s ez 56%) a mellékelt térkép illusztrálja. Érzékelhető az esztergomi múzeummal kialakított munkamegosztás, amely a megyei gyűjtőkört részben korlátozta.

A gyűjtemény raktározása, belső tagolása

A raktározás a múzeumi gyűjtemények meghatározó jelentőségű problematikája. Az elhelyezési gondok, a raktárak szűkössége, az alkalmatlan épületekből fakadó mindennapi kellemetlenségek elválaszthatatlanok a múzeumok lététől. Ez a megállapítás nem csupán a Kuny Domokos Múzeumhoz hasonló adottságú köz-

¹⁹ A legegységesebb egy háztartás tárgyi anyagát tartalmazó gyűjtést Balog Judit végezte 1972-ben Bánhidán. Ltsz. 72.1.1.-1.181.

gyűjtemények esetében, hanem a kiemelkedő anyagi helyzetű, lényegesen komolyabb erőforrásokkal rendelkező intézmények esetében is igaz. A tatai múzeum alapítása óta tartó raktározási kálváriája napjainkban is zajlik; s megnyugtató rendezésének még halvány esélye sem körvonalazódik.²⁰

A múzeum néprajzi gyűjteményének önálló raktárban történő elhelyezése gyakorlatilag csak az 1990-es években indult meg. A különböző vegyes raktárak anyagaiból többé-kevésbé kiválogatott néprajzi anyagot sokszoros költözködés és szállítás pusztította. A magánházaknál átmeneti jelleggel elhelyezett raktárak felszámolása több évtizedig elhúzódó folyamat volt.²¹ Minden mozgatása a gyűjteménynek komoly veszteséget okozott a tárgyi anyagban, ennek ellenére alkalmanként éppen a teljes megsemmisülés veszélye miatt vált szükségessé az újabb költözés.

Egy, a tatai múzeumok raktári helyzetéről 1990 október 28-án készült feljegyzés alapján rekonstruálható az elmúlt évtized elkészerítő raktári kálváriája.²² A feljegyzés szerint 1990 januárjában a korábbi évtizedek során kialakult raktározási rendszer „eredményeként” a magyar és szlovák néprajzi anyag 7 különböző raktárban volt található. Tatán a Vár főépületének padlásán lévő helyiségben, a Nepomucenus-malom raktárépületében, a Miklós-malomban, a Győry-villa alagsorában és udvari pajtájában, és egy Malom utcai volt tehénistállóban. Ezen kívül még Komáromban az Igmándi-erődben és az oroszlányi szlovák tájházban is őriztek tárgyakat. Az anyag kezelésénél komoly problémát jelentett az egyes gyűjteményegyüttesek szétszórtsága.

Az elmúlt évtizedben a fenti katasztrófális állapoton próbált a múzeum változtatni. Mivel új, raktározási célra alkalmas épülettel továbbra sem rendelkezik a Kuny Domokos Múzeum, ezáltal a kétségbeesett és időnként heroikus munka sem eredményezett megnyugtató megoldást. A szlovák néprajzi anyag elhelyése továbbra is az oroszlányi tájházban történik. A tájház fenntartásában az utóbbi években történt változások miatt a múzeum folyamatosan keresi a helyi önkormányzattal az együttműködési lehetőséget, több-kevesebb sikerrel.²³

A német néprajzi anyag az 1973-ban kialakított Nemzetiségi majd Német Nemzetiségi Bázismúzeum gyűjteményébe került és a múzeumnak a Miklós-malomból történt kiköltözése után a felújított Nepomucenus-malom raktárépületébe szállították. Részben a költözés, részben a későbbi tárgymozgatások miatt azonban a német anyag között jelentős mennyiségű magyar és szlovák, sőt etno-

²⁰ A múzeum 1974-es(i) munkatervében olvasható: „A néprajzi raktárak helyzete megoldatlan. Elsősorban szükséges a már meglevő néprajzi anyag szakszerű tárolása és felmérése.”

²¹ Már az 1974-es munkajelentésben szerepelt, hogy „felszámoltuk a magánházaknál bérelt raktárakat.”

²² A feljegyzést Fatuska János a Kuny Domokos Múzeum akkori igazgatója készítette, azzal a szándékkal, hogy a korábbi raktározási helyzet javítására tett intézkedéseket összefoglalja.

²³ A gyűjteményi anyag revízióját hosszas egyeztetés után sikerült elkészíteni, azonban a tájházban elhelyezett múzeumi anyag egy részének tulajdonjogát az oroszlányi önkormányzat vitatja. A helyzet tisztázását nehezíti, hogy a tájház kiállításának rendezésekor elmulasztott nyilvántartási feladatok miatt a későbbiekben készített helyi és múzeumi leltárak között átfedések találhatók.

lógiai anyag is a Nepomucenus-malomba került.²⁴ 1995-ben került sor a tatai múzeum teljes kerámia anyagának a kiválogatására és a Miklós-malom földszintjén kialakított fém polcokkal felszerelt kerámia raktárba történő átszállításra.

Az elmúlt évek során a többi alkalmatlan „raktárból” folyamatosan igyekezett a múzeum a Miklós-malom használható részeiben kialakított raktárakba összegyűjteni a néprajzi gyűjtemény szétszórta anyagát.²⁵ Ide kerültek a mozgatható állapotú és méretű tárgyak a Malom utcai istállóból, a Győry-villából, a Vár padlásáról és az Igmándi-erődéből is. A Miklós-malom azonban a Nemzetiségi Múzeum anyagának és kiállításainak kiköltözése után egy kényszerű „épületrekonstrukció” miatt gyakorlatilag csak alapterületének töredékén alkalmas még ideiglenes raktározásra is.²⁶ A földszinten az elmúlt években kialakított, fém polcokkal gyengén felszerelt raktári részek felett az emeleten és a padlástérben, a félig elbontott szinteken, nem csupán fűtetlen és világítás nélküli helyiségekben található a néprajzi anyag, hanem esetenként gyakorlatilag hozzáférhetetlen és kezelhetetlen halomban hevernek a tárgyak. A gyűjtemény jövője érdekében a legfontosabb feladat a raktározási helyzet gyors és megnyugtató rendezése.

A néprajzi gyűjtemény tagoltsága tehát elsősorban a raktári helyzet megszorításainak eredménye. Ez indokolja a szlovák néprajzi anyag oroszlányi elhelyezését is. A Miklós-malom földszintjén külön raktárban tárgycsoportok szerint rendszerezve található a kerámia raktár, amelybe az elmúlt években a raktárrendezés során előkerült korábban leltározatlan tárgyakat is elhelyeztük. Sajnálatos módon nincs rá mód, hogy a gyűjtemény markáns részét képező kézműves műhelyek is elkülönítve legyenek a raktárakban.²⁷

A gyűjtemény nyilvántartása, feldolgozottsága, állagvédelme

A tatai múzeum néprajzi gyűjteményének nyilvántartása rendkívül hullámozóan alakult. Az elkülönült néprajzi anyag első leltárkönyvét csak 1976 december 14-én nyitotta meg a múzeumban rövid idő alatt is komoly munkát végző Verebélyi Erika. A leltárkönyv vonatkozó rovata szerint ő végezte el a korábbi közös leltárkönyvből a néprajzi anyag kiválasztását és átmásolását is. A korábbi néprajzi tárgyakat a közös leltárkönyvből válogatva különítették el a többi gyűjtemény

²⁴ Az 1976-os munkajelentés szerint „befejeződött a megyei magyar – szlovák anyag szétválasztása nyilvántartásilag a német anyagtól. A teljes anyag leltározása megtörtént.”

²⁵ Első alkalommal 1974-ben szerepel a Miklós-malomba szállított néprajzi anyag a múzeumi munkajelentésekben. 1983-ban a munkajelentés szerint kb. 3500 tárgyat szállítottak át a Miklós-malomba. Az 1990-es munkajelentés szerint pedig „kialakították a Miklós-malomban az egyetemes néprajzi, a képzőművészeti raktárat és itt helyezték el a magyar és szlovák néprajzi gyűjteményt is”.

²⁶ Kerámia raktár alapterülete: 70 nm, a vegyes raktár alapterülete 100 nm.

²⁷ A néprajzi gyűjteménybe található műhelyek: Tatáról származik a cipésműhely ltsz. 59.9.1.-9.27., a csutorásműhely ltsz. 60.49.1.-49.25., szíjgyártó műhely ltsz. 77.40.1.-40.197., kádárműhely ltsz. 77.45.1.-46.1., fazekasműhely ltsz. 96.3.1.-3.24. Nagytagyosról kovácsműhely ltsz. 77.41.1.-41.99. kádárműhely Tarjánból ltsz.n.

mény anyagától. Ez a válogatás egyes esetekben véletlenszerűnek tűnik utólag, sajnálatos módon semmilyen nyom nem maradt a válogatás szakmai szempontjainak kidolgozásáról, lebonyolításáról.

A gyűjteményeket kezelő muzeológusok nem fektettek egyforma súlyt a leltárkönyvek illetve a nyilvántartás más formáinak kidolgozottságára. Egyes időszakokban a leltárkönyvi bejegyzések minimális információt hordoznak csupán. A hiányos nyilvántartás egyes esetekben sokirányú és kiterjedt utólagos kutatással pótolható, teljes hiánypótlást csak egy múlhatatlanul szükséges kiterjedt revízió képes elérni, amihez viszont elsősorban a raktári feltételeket kell előzetesen megteremteni.

A múzeumi nyilvántartás leltárkönyvet kiegészítő elemei közé tartoznak a leírókarton és a különböző utaló kartonok, amelyek elősegítik a gyűjteményi anyagban történő kutatást. A tatai gyűjtemény földrajzi és tárgymutató kartonrendszerrel is rendelkezik.

A teljes tárgy állomány jelentős részének (1219 db) nem készült el a kartonja. A tárgyak utólagos kartonjainak elkészítése napjainkban is zajlik. Ezzel párhuzamosan az 1993 után a gyűjteménybe került tárgyakról a leltározással egy időben azonnal elkészültek a kartonok is. Azonban a leltározás hiányosságai miatt a nyilvántartás hitelessé tételéhez is elengedhetetlen a már több alkalommal szükségesnek ítélt, de a gyűjtemény jelen raktározási feltételei között megvalósíthatatlan revízió.

A teljes néprajzi gyűjteményre kiterjedő revízió – a leltárkönyvi bejegyzések szerint – 1976 és 1977-ben zajlott. A 90-es évek kényszerű raktár költöztetései és az állandó kiállítás előkészítésének feladatai egyes gyűjteményi egységekre kiterjedő revízióval párhuzamosan zajlottak. Így készült el a kerámia gyűjteményre vonatkozó illetve az oroszlányi tájházban lévő szlovák néprajzi anyag revíziója.²⁸

A néprajzi gyűjtemény tárgyi anyagához szervesen kapcsolódik a néprajzi adattári anyag. A Kuny Domokos Múzeum önálló néprajzi adattárát 1976-ban nyitott leltárkönyv adatai alapján tartják nyilván. A legkorábbi adattári anyag 1952-es keltezésű. A kezdeti években elsősorban néprajzi pályázatokra készült pályamunkák kéziratai, muzeológusok által végzett gyűjtések dokumentációja illetve települések földrajzi neveinek adattárai kerültek az adattárba.²⁹ 1997-ben, az addig a Német Nemzetiségi Múzeumban a német nemzetiségre vonatkozó adattári anyaggal közösen tárolt anyagot szétválogatás után a Kuny Domokos Múzeum épületébe szállították.³⁰ 1998-tól indult újra a néprajzi adattár, először a visszamenőleg leltározott anyagok tételeivel. Azóta folyamatos az adattári anyag gyarapodása, ám

²⁸ A munkajelentés szerint 1973-ban is megtörtént „a néprajzi kerámia anyag revíziója, végleges rendezése a raktárban.”

²⁹ Különösen szerencsés a nagytagyosi kovácsműhely dokumentációjának adattári elhelyezése, ezáltal a szerszámkészlet nehezen azonosítható darabjai egy revízió során kiválogathatóak. (Körmendi Géza 1963.)

³⁰ Pedig már évtizedekkel korábban (1976) szerepelt a munkajelentésben, hogy „az adattár szétválogatása megtörtént”.

a néprajzi gyűjtőpályázatok iránti országosan tapasztalható érdeklődés csökkenése miatt a helyi vontakozású anyagok száma is csökken.³¹

3. sz. táblázat

Év	Leltározott adattári tétel
1976	127
1977	20
1978	9
1979	12
1998	62
1999	16
2000	1
2001	1
2002	8

Az adattárhoz is tartoznak a használatát megkönnyítő utaló kartonok. Az 1970-es években elkészített rendszert a 90-es évek során kiegészítve jelenleg teljesen naprakész mind a földrajzi, mind a tárgymutatója az adattárnak.

Természetes, hogy egy gyűjtemény feldolgozottságát elsőrendűen befolyásolja a nyilvántartás minősége. A szakirodalmi feldolgozás leginkább elfogadott s jelenleg újra reneszánszát élő megoldása a gyűjteményi katalógusok készítése. A néprajzi gyűjtemény kerámia anyagának katalógusa 1995-ben készült el a *Kuny Domokos Múzeum Gyűjteményei* című sorozat 4. köteteként.³² A kétnyelvű (német-magyar) kötetben a tatai fazekasság jellemzőit összefoglaló bevezető tanulmány után tárgycsoportonként, a leltári számok sorrendjében szerepelnek a tárgyak. Egy-egy tárgynál a leltári szám, a leltárkönyvben szereplő név, a díszítettségre utaló megjegyzések, a készítő illetve a készítés, a használat és a gyűjtés helye, végül a jellemző méretek szerepelnek. A felírt tárgyaknál a felírat szövegét is közli a leírás. A katalógust a tárgyak fekete-fehér fényképei illusztrálják.

A gyűjteményi katalógus mellett egyes tárgyakról készült tanulmányok is a gyűjtemény ismertségét, feldolgozását erősítik. Körömdi Géza első sorban a megyei kézműves hagyományok kutatásánál hasznosította a néprajzi gyűjtemény tárgyi anyagát. A tatai fazekasság történetének első kutatójaként is rendszeresen felhasználta munkáiban a múzeumban lévő kerámiaanyag és eszközkészlet adatait.³³ A gyűjteményt kezelő munkatársak többsége azonban csak rövid ideig kezelte az anyagot vagy más irányban folytatta tudományos tevékenységét. A néprajzi gyűjtemény leginkább szakmai körök által is ismert része a tatai fazekasság emlék-

³¹ Kiemelkedő értékű az 1999-ben az adattárba került fazekascéh történeti irategyűjtes, amely korábban jórészt ismeretlen magántulajdonban őrzött iratok másolata.

³² *A tatai fazekasság*. Tata 1995, 88. Bevezetőt írta Körömdi Géza, a katalógust szerkesztette Kemecsi Lajos. A kötet – hasonlóan a múzeum más kiadványához – pályázati források felhasználásával készült el, 500 példányban.

³³ KÖRÖMDI 1988, 1999.

anyaga. A szakirodalmi feldolgozásban Kemecci Lajos 1995-től kezdve rendszeresen publikált a gyűjtemény értékeit bemutató munkákat.³⁴ Az ún. „sztártárgyak” közé tartozó darabokról önálló tanulmányok is készültek.³⁵

A szakirodalmi feldolgozás mellett a gyűjtemény anyagát bemutató kiállítások szerepe is alapvető jelentőségű. A Kuny Domokos Múzeum nem rendelkezett önálló állandó néprajzi kiállítással a Nemzetiségi Múzeum 1973-as megnyitásáig.³⁶ Az időszaki kiállítások között is – az éves múzeumi jelentések szerint – alulreprezentált volt a magyar néprajzi gyűjtemény.³⁷ A szlovák néprajzi anyag bemutatására az oroszlanói tájházban megnyílt kiállítás nyújtott lehetőséget.

Az időszaki tárlatoknak a 70-es években a Miklós-malom nyújtott teret. A Német Nemzetiségi Múzeum létrejötté (1975) és a gyűjteményi anyag kiválása után (1983) a Nepomucenus-malomba költözött intézmény állandó kiállítása képviselte a néprajzi anyagot a tatái kiállítóhelyeken.

Egyre erősebben érződött az igény egy magyar néprajzi anyagot bemutató állandó tárlat létrehozására. A legismertebb helyi néprajzi érték – a jellegzetes tatái fazekasság gazdag emlékanyaga – szinte kínálta a megoldást. A 2000 júliusában az új kiállítás első szakaszaként megnyíló termék közül a toronyban kapott helyet a látványos kiállítás. A több mint 110 négyzetméteren rendezett tárlat anyaga elsősorban a múzeum gyűjteményére épül, amit a Néprajzi Múzeum és magánszemélyek tárgykölcsönzései tettek teljessé.³⁸ A kiállításához elkészült az új állandó tárlat egyes egységeihez tervezett kiállításvezető sorozat első köteteként a katalógus is.³⁹

A néprajzi gyűjtemény tárgyainak restaurálata háttérbe kényszerült a gyakorlatilag folyamatosan zajló ásatásokon előkerült régészeti tárgyak elsődlegessége miatt. A 90-es években némileg módosult a korábban gyakorlatilag egyoldalúan régészeti anyagot restauráló tevékenység, és más gyűjtemények tárgyai is előtérbe kerülhettek. A fazekasságot bemutató kiállítás előkészítéseként indult meg s vált rendszeressé a néprajzi kerámiatárgyak konzerválása, restaurálása.

A gyűjtemény jövője

A Kuny Domokos Múzeum néprajzi gyűjteménye nem tekinthető – a kényszerű, elsősorban raktározási megszorítások ellenére sem – zárt gyűjteménynek.

³⁴ KEMECSI 1995, 1996, 1999a, 2000a, 2000b.

³⁵ A fazekas céhremek (KEMECSI 1999b.) illetve a címeres kerámiákról (KEMECSI 2002.)

³⁶ A múzeum 1962-es munkajelentésében Bíró Endre utal arra, hogy a vár toronyszobájába tervezik a néprajzi kiállítást. „A toronyszobában, ahol a néprajzi kiállítás lesz 2 szobozsáket melyet a múzeumba beszállítottunk, összeállították.” Ez az állandó kiállítás azonban nem valósult meg. Az 1963-as munkajelentés szerint a vár folyosóin (!) átmenetileg kialakított kiállításon Komárom megyéből származó néprajzi bútörök és használati eszközök voltak láthatóak.

³⁷ Komárom megye magyar néprajza című kiállítás nyílt Komáromban az Igmándi erődben 1979-ben.

³⁸ A kiállítás létrejöttéhez nyújtott segítségét ezúton is köszönjük a Néprajzi Múzeum munkatársainak, Körmendi Géának és családjának, Csizsár Józsefnek és Végh Ákosnak.

³⁹ KEMECSI 2000c.

Igaz, hogy a múzeumi költségvetés előreláthatólag továbbra sem tesz lehetővé jelentős tárggyarapítást, de a korábbi évekhez hasonlóan a szponzorok, mecénások segítségével, illetve a különböző pályázati források igénybe vétele nyújthat segítséget ezen a téren.

Várható, hogy az elengedhetetlenül szükséges revízió eredményeként még gyarapszik a raktárrendezés során előkerült tárgyak száma, viszont az elmúlt évek eredményei után már egyre csökkenő részt jelentenek majd. A revízióval párhuzamosan az oroszlányi tájház körüli bizonytalanságok megnyugtató rendezése is szükséges.

A revíziós munkák eredményeként lehetséges további tárgye gyűjtéseknek gyűjteményi katalógusban történő feldolgozása. Az erre alkalmas egységek kiválasztása csak a raktározási és a kiállítási koncepció összehangolása eredményeként oldható meg.

Kivételes értéket jelentenek a műhelyek összetartozó szerszámgöyjtései. A megyei műhelykataszter elkészítése a továbblépés egyik iránya lehet. A tatabi múzeum sajátos helyzete (megyei gyűjtőkör, korlátozott lehetőségek, hallgatólagos megállapodáson nyugvó területi elhatárolódások) eredményeként egyértelmű, hogy vannak a tárgyi anyagban fehér foltok, amelyeket az adattári anyag sem szüntet meg.

A számítógépes nyilvántartás kialakítása a gyűjtemény feldolgozottságát lényegesen elősegítené. A múzeum jelenlegi technikai és személyi feltételei azonban még az ilyen irányú munkát nem teszik lehetővé. Az elkövetkező időszakban fokozottan kell törekedni a tárgyi – adattári és a kiegészítő fotógyűjtemény organikus kapcsolatának kialakítására.⁴⁰

A nemzetközi néprajzi gyűjtemény fejlődése

A tatabi Kuny Domokos Múzeum általánosan ismert és rendszeresen kiállításokon, kiadványokban bemutatott gyűjteményei mellett rendelkezik egy jellegzetes tárgye gyűjtéssel, az etnológiai vagy más néven nemzetközi néprajzi gyűjteménnyel. A tárgyesoport jelentőségét érzékelteti, hogy a magyarországi vidéki múzeumok között ritkaság, hogy értékelhető etnológiai anyaggal rendelkeznek.

A Kuny Domokos Múzeum állományába került tárgyak jelentős része is közvetlenül kötődik Tatabához, a városban egykor élt, illetve élő polgárok hagyatékaként vagy ajándékaként került a gyűjteménybe. Ez a gyűjtemény a második világháború előtt működött múzeum anyagától függetlenül alakult ki. A nemzetközi néprajzi gyűjteményt a néprajzi anyagot kezelő munkatársak kezelték, közülük egyedül Antoni Judit rendelkezett a tárgyak feldolgozását lehetővé tevő speciális anyagismerettel.

⁴⁰ Vö. VIGA 2000, 64.

Az első tárgy – a még közös múzeumi leltárkönyvben – a nemzetközi néprajzi anyagból 1968-ban került a múzeumba. A Juszó Béla tatai festőművész 20. század elején tett világkörüli újáról származó tárgyakat, halála után örökösétől megvásárolta a múzeum. A geográfiai megoszlás és minőségesség tekintetében is rendkívül heterogén anyag (162 darab tárgy) képezi napjainkig a tatai etnológiai gyűjtemény alapját. A tárgyak egészen távol eső régiókból kerültek a gyűjteménybe. A leggyazdagabb a kisázsiai, balkáni eredetű illetve a Távol-Keletről (Kína, Japán) származó anyag. Különösen értékes két szamurájpáncél, amelynek kiegészítő tartozékai is részben a gyűjteménybe kerültek. A tárgyak származási helyét a gyűjtemény geográfiai megoszlását bemutató térkép közli.

Az etnológiai gyűjtemény legegységesebb részét az ausztráliai eredetű tárgyak alkotják. Ezek a tárgyak a tatai születésű és több évtizedes távollét után hazatért Pintér László ajándékaént kerültek a múzeumba, még a 70-es évek végén. A tárgyak jól reprezentálják az ausztrál őslakók hagyományos kultúráját és lehetővé teszik technológiáiknak bemutatását is.

A hetvenes évek végétől 1991-ig, a múzeum munkatársaként dolgozó Antoni Judit tevékenységéhez kapcsolható a nemzetközi gyűjtemény kiépülésének további időszak. Saját tudományos érdeklődését is figyelembe véve kereste a lehetőséget a tatai etnológiai gyűjtemény fejlesztésére, felvette a kapcsolatot a hazai etnológia meghatározó személyeivel is. A 80-as években történt gyarapodást az is elősegítette, hogy az intézmény rendelkezett – ha nem is bőségesen – tárgyvásárlási kerettel, amelyből alkalmanként az etnológiai anyag gyarapítására is fordíthatott. A hazai etnológia kutatói közül többen ajándékoztak is – vásárlásokkal párhuzamosan – tárgyakat a formálódó gyűjteménybe.

Korábban nem képviselt területekről is gazdagodott a gyűjtemény.⁴¹ 1980-ban kerültek be az első dél-amerikai indián tárgyak a múzeumba Boglár Lajos gyűjtése révén. Bodrogi Tibor majd később Vargyas Gábor révén folyamatosan gyarapodott a Pápua Új-Guineai eredetű tárgyak száma is.

A legnagyobb mérvű gyarapodás 1987-ben megint Pintér László ajándékának köszönhetően következett be. Újabb, közel kétszáz ausztráliai tárggyal gyarapodott az ausztráliai anyag. A gyűjtemény utoljára 1989-ben gyarapodott, mikor újabb pápua tárgyak mellett, Vargyas Gábortól vietnámi gyűjtéséből származó értékes anyagot vásárolt a múzeum.

⁴¹ Esetenként azonban a múzeumi munkajelentésekben szereplő etnológiai tárgyakat hiába keressük a néprajzi gyűjteményben. Sem a raktárban, sem a nyilvántartásban nincs nyoma pl. az 1979-ben a múzeumba került „*értékes afrikai művészeti tárgyának*”, vagy az 1977-es munkatervben szereplő nicaraguai eredetű gyarapodásnak.

4. sz. táblázat: Az etnológiai gyűjtemény gyarapodása

Év	Gyarapodás	Tárgyak száma
1969	162	162
1977	105	267
1978	8	275
1979	20	295
1980	4	299
1981	24	323
1982	23	346
1983	4	350
1984	50	400
1985	14	414
1986	13	427
1987	192	619
1989	35	654

A gyűjtemény a nagyobb tárgyegyüttesekkel képviselt régiók mellett szórvány tárgyi anyaggal rendelkezik Sárkány Mihály révén Kelet-Afrikából, Agüero Irma ajándékaént Kubából. Észak-Amerikát a Mócsy Andrástól 1985-ből származó kőszközők képviselik.

A gyűjtemény raktározása, állagvédelme

Az etnológiai anyag raktározási körülményei szoros kapcsolatban voltak a néprajzi gyűjtemény más részeivel. Miként ez a magyar anyagra is jellemző volt, hosszú ideig egyes raktárakban, rossz körülmények között tárolták a tárgyakat. Az 1990-es állapotörögztítés szerint ekkor négy raktárban volt szétszórva az anyag.⁴²

A Tatán elhelyezett anyagot kiválogatták a múzeum munkatársai és átszállították a raktározási célra hasznosított Miklós-malom két emeleti helyiségébe. Ez a költözés párhuzamosan zajlott a gyűjteményben 1991-ben megkezdett revízióval.⁴³ A gyűjtemény helyzetének további rendezése 1997-ben indult meg. A Miklós-malom emeleti szobájából a néprajzi gyűjteménynek átalakított földszinti raktárba költözött az anyag. A polcokon, dobozokban tárolt tárgyak költöztetésével párhuzamosan részleges revíziót végzett a gyűjtemény kezelője.⁴⁴ A jelenle-

⁴² Fatuska János igazgató idézett feljegyzése.

⁴³ A revíziót az Antoni Judit távozása utáni helyzet tisztázása érdekében végezte a múzeum. A munkát Kisé Cseh Julianna régész muzeológus irányításával még az év végére befejezték és összeállították a hiánylistát, illetve megkezdtek a hiányzó tárgyak keresését. A korábban évek óta a munkatervben és jelentésekben szereplő etnológiai revízióra utaló adatokat nem találtunk. (Vö. 1987-es múzeumi Munkaterv.)

⁴⁴ Kemecsi Lajos néprajzos muzeológus 1993-ban kapta meg feladatát az etnológiai gyűjtemény gondozását is.

gi raktárban télen temperáló fűtésre van lehetőség, de az érzékeny tárgyak tárolására a raktár hosszútávon alkalmatlan.

A nemzetközi gyűjteménybe tartozó tárgyak állagvédelme speciális ismereteket igényel. Esetenként a bonyolult anyagvizsgálatok és beavatkozások különleges felszerelést is szükségessé tesznek. A múzeum restaurátor munkatársai elsősorban a gyűjtemény tárgyainak kiállításokon történő bemutathatósága érdekében dolgoztak a tárgyakkal. Az etnológiai gyűjtemény értékeire és a tárgyak veszélyeztetettségére is fel kívánta hívni a múzeum a figyelmet időszaki kiállítások illetve kiadványok segítségével.

A nemzetközi néprajzi gyűjtemény nyilvántartása, feldolgozottsága

A néprajzi gyűjtemény leltárkönyvét 1977-ben nyitotta meg Verebélyi Erika és 1992 januárjában a revízió befejezésekor zárták le. A gyűjteménybe összesen 654 leltározott tárgy tartozik, az ausztráliai anyag egy része azonban leltározatlan. A gyűjtemény nyilvántartásában kialakult hiányokat kiterjedt kutatómunkával 1998-ra jelentős részben sikerült csökkenteni. A Néprajzi Múzeumban 1997-ben sikerült a Tatárról származó tárgyakat felkutatni és visszaszállítani a gyűjteménybe. 1998 nyarán a gyűjteményt korábban kezelő Antoni Judittól sikerült több tucat feldolgozási céllal korábban kiemelt tárgyat visszakapni.

A nyilvántartás részeként alapvetően fontos leírókartonok teljesen hiányoztak az etnológiai gyűjteményben.⁴⁵ 1999-től végzett intenzív munka eredményeként a gyűjteményben megtalálható leltározott tárgyairól elkészültek a leírókartonok, ezek egy része fényképpel is ellátott.

5. sz. táblázat:

Az etnológiai gyűjtemény leírókartonjainak gyarapodása

Év	Leírókartonok száma
1998	0
1999	160
2000	406
2001	604

⁴⁵ Annak ellenére, hogy már az 1980-ban készült munkajelentés szerint, „*elkészült az ausztráliai néprajzi gyűjtemény tudományos kartonanyaga*”. A hivatkozott kartonok (150 db) azonban a készítő szerint is csak kézírással készültek, s időközben nyomuk veszett. Leírókartonok készítése folyamatosan szerepel a múzeumi munkajelentésekben! Pl. 1988-ban „*40 db. leírókarton készült az egyetemes néprajzi tárgyairól*”.

A tatai Kuny Domokos Múzeumot 2001 nyarán érte története során a legnagyobb veszteség. A múzeum irodáinak és raktárai egy részének helyet adó Kiskasztély épületébe történt betörés során a nemzetközi gyűjteménybe tartozó két fegyver is eltűnt.

A nemzetközi gyűjtemény hosszú évtizedekig szinte ismeretlen volt a látogatók előtt. Igaz, hogy a Tatabányai Múzeumban az 1980-as évek közepén megnyílt dél-amerikai indián kultúrákat bemutató állandó kiállítás anyagának jelentős része a tatai múzeum gyűjteményébe tartozó tárgy, de ennek ellenére a tárlat kizárólag mint Boglár Lajos indiángyűjteménye kerül bemutatásra napjainkban is. S bár Antoni Judit muzeológusi tevékenységének időszakában törekedett hosszabb-rövidebb ideig látható etnológiai időszak kiállítások rendezésére Tatán, de ezek nem minden esetben a múzeum anyagára épültek.⁴⁶

A nyilvántartás hiányosságait is elsősorban a gyűjtemény bemutatásának igényével szerveződő időszak kiállítás előkészítése során sikerült pótolni. Az 1998 októberében megnyílt „*Kultúrák jelzései*” című időszak tárlat minden nagyobb gyűjteményi rész bemutatására törekedett. A kiállítással egyidőben elkészült a gyűjteményt bemutató katalógus is, A tatai Kuny Domokos Múzeum Gyűjteményei című sorozat ötödik köteteként jelent meg, 500 példányban.⁴⁷ A katalógus a gyűjtemény tárgyait földrajzi megoszlásban s azon belül a leltári számok sorrendjében tartalmazza. Minden nagyobb egység előtt rövid összefoglalás mutatja be a tárgyak által felidézett kultúrák jellegzetességeit. A tárgyleírások a hagyományos múzeumi adatokat rögzítik: leltári szám, a leltárkönyvben szereplő név, anyag és technika, jellemző méretek, származási hely. A tárgyleírásokat a gyűjteményből kiválasztott tárgyak fényképei illusztrálják. A katalógus a sorozat többi kötetéhez hasonlóan kétnyelvű (magyar-német).

A gyűjteményt bemutató katalógus megjelentetésének az is célja volt, hogy a megmentésre váró tárgyak állapotára is felhívja a figyelmet. A katalógus és a kiállítás révén ismertebbé vált gyűjtemény iránt megnőtt az érdeklődés. 2001-ben a paksi Városi Múzeum, míg 2002-ben a nyíregyháza-sóstói Falumúzeum kérte az ausztrál gyűjteményi egységből időszak kiállítás kölcsönzését. Az etnológiai gyűjtemény időszak kiállításainak tapasztalatait 2001-ben az országos muzeológiai továbbképzésen elhangzott előadás is elemezte.⁴⁸ Sajnálatos módon a hazai etnológiai szakirodalomban a tatai gyűjtemény anyaga nem jelenik meg.

⁴⁶ Ilyen volt pl. a „*Vadászati fegyverek különböző világrészekből I. Óceániai szigetvilág*” a Néprajzi Múzeummal közösen, vagy a „*Hétköznapok Melanéziában*” című 1980-as időszak tárlat.

⁴⁷ KEMECSEI 1998.

⁴⁸ Az előadást Kemecsi Lajos és a paksi kiállítás társrendezője Schleicher Vera veszprémi muzeológus tartotta Csillebércen. Az előadás szövege megjelenés alatt van a Néprajzi Értesítő 2001. évfolyamában.

A gyűjtemény jövője

A tatai Kuny Domokos Múzeum nemzetközi néprajzi gyűjteménye az elmúlt évtized során nem gyarapodott újabb tárgyakkal. A nyilvántartás hiányosságainak pótlása, az anyag rendezése illetve időszaki kiállítások, gyűjteményi katalógus és előadások révén a gyűjtemény ismertsége, feldolgozottsága komoly eredményeket ért el. Várhatóan a múzeum anyagi forrásai a későbbiekben sem teszik lehetővé vásárlás útján történő bővítését.⁴⁹

Továbbra is kiemelkedően fontos az esetleg még lappangó tárgyak felkutatása és ezzel párhuzamosan a raktárhelyzet megoldása. A gyűjtemény tudományos értékét jelentősen növelné, amennyiben sikerülne, a tárgyakhoz tartozó kiegészítő dokumentációs anyagot visszaszerezni, pótolni.

A tatai néprajzi gyűjtemény koncepcionális kérdéseinek tudatos végiggondolása nemcsak az eddigi gyűjteményi anyag létrejötté, tartalma és jellege vizsgálatát segítheti, hanem reményeim szerint gyümölcsöző a további kutatások, a muzeológiai tevékenység elméletileg is megalapozott alakítása szempontjából is.⁵⁰

Kemecsi Lajos
néprajzos

Irodalom

DANIS 1988

Danis József: *Szlovák tájház Oroszlányban*. In: Komárom Megyei Néprajzi Füzetek 3. Tata 1988, 143-144.

FEJŐS 1999

Fejős Zoltán: *Tárgyunk, tárgyaink*. In: 50 éves a Néprajzi Tanszék Jubileumi kötet. Folklor és Etnográfia 100. Debrecen 1999, 236-252.

FEJŐS 2000

Fejős Zoltán: *Útmutató néprajzi gyűjtemények értelmezésére*. In: A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Bp. 2000, 9-49.

KEMECSI 1995

Kemecsi Lajos: *A tatai fazekasság*. A tatai Kuny Domokos Múzeum Gyűjteményei 4. Tata 1995.

KEMECSI 1995a

Kemecsi Lajos: *A tatai fazekasság története*. In: A magyar kerámiaművesség 1000 éve. (Szerk.: Fülöp Éva Mária) A Kuny Domokos Múzeum – Tata, Vár – időszaki kiállításainak katalógusai I. Tata 1995, 33-42.

⁴⁹ Pintér László azonban készül újabb ausztráliai útra és szándéka szerint ajándékozással bővítené a gyűjteményt.

⁵⁰ Vö. FEJŐS 2000, 37.

KEMECSI 1988

Kemecsi Lajos: *Kultúrák jelzései*. A tatai Kuny Domokos Múzeum Gyűjteményei 5. Tata 1998.

KEMECSI 1999a

Kemecsi Lajos: *Adatok a tatai fazekasság történetéhez*. KEMMK 6. Tata 1999, 345-388.

KEMECSI 1999b

Kemecsi Lajos: *A fazekas céhremek*. Limes 1999, 175-178.

KEMECSI 2000

Kemecsi Lajos: *Fazekas legényegylet*. KEMMK 7. Tata 2000, 407-420.

KEMECSI 2000b

Kemecsi Lajos: *Miről árulkodik egy vándorkönyv?* A József Attila Megyei Könyvtár Évkönyve. Tatabánya 2000, 140-147

KEMECSI 2000c

Kemecsi Lajos: *A tatai fazekasság*. Kiállításvezető a Kuny Domokos Múzeum állandó kiállításához I. Tata 2000.

KEMECSI 2002

Kemecsi Lajos: *Címeres kerámiák a tatai Kuny Domokos Múzeum gyűjteményében (kézirat)*.

KÖRMENDI 1965

Körmendi Géza: *A tatai fazekasság története*. Tata 1965.

KÖRMENDI 1988

Körmendi Géza: *A tatai fazekasság története*. Tatabánya 1988.

KÖRMENDI 1999

Körmendi Géza: *Népi kismesterségek Komárom-Esztergom megyében*. In: Paraszti élet a Duna két partján IV. Tata 1999, 7-48.

KÖRMENDI-TISOVSZKY 1988

Körmendi Géza-Tisovszki Zsuzsa: *Múzeumok és néprajzi kutatás Komárom megyében*. In: *Néprajz a magyar múzeumokban*. (Szerk.: Selmeczi Kovács Attila – Szabó László) Bp.-Szolnok 1988, 159-164.

RÉVHELYI

Révhelyi Elemér: *A tatai piarista rendház és gyűjteményei*. Tata 1938.

SZATMÁRI 1987

Szatmári Sarolta: *Tájékoztató a Komárom megyei Múzeumi Szervezet munkájáról és célkitűzéseiről*. KEMMK 2. Tata 1987, 5-14.

TÚRI 2000

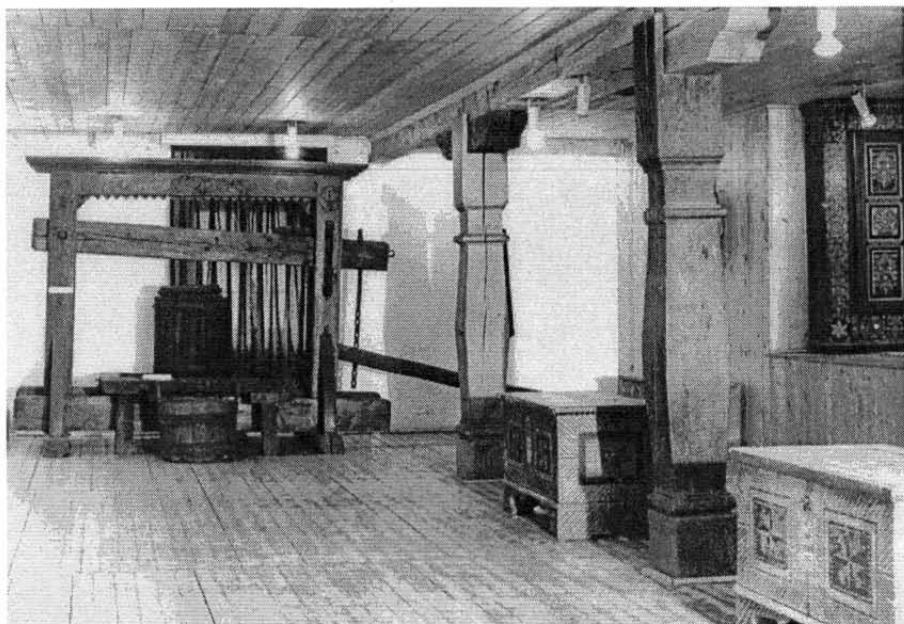
Túri Róbert: *Komárom-Esztergom megye néprajzi bibliográfiája*. Tata 2000.

VARGYAS 2000

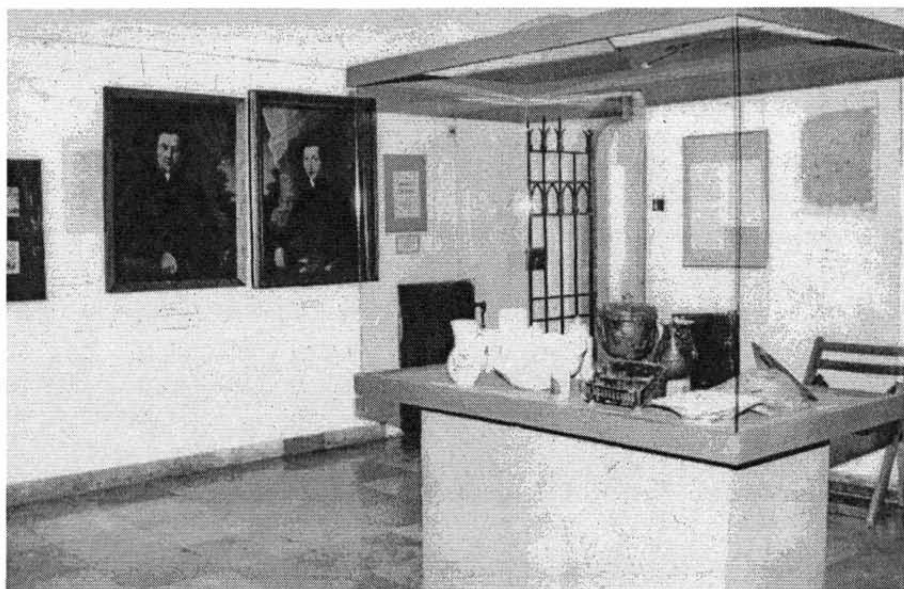
Vargyas Gábor: *Ócednia-gyűjtemény*. In: A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Bp. 2000, 553-595.

VIGA 2000

Viga Gyula: *A miskolci Herman Ottó Múzeum gyűjteményei*. Néprajzi Értesítő LXXXII. (2000) 55-70.

Részlet a Miklós-malomban rendezett állandó kiállításból

A Piarista múzeum című kiállítás részlete, 1998.

A helytörténeti gyűjtemény

A Kuny Domokos Múzeum mostoha sorsú gyűjteménye, amely jelentőségéhez mérten a múzeum gazdag gyűjteményei sorában is méltán tarthat igényt odafigyelőbb szakmai kezelésre. Jelen összefoglalót az 1995 előtt a megyei múzeumi irattárban töredékesen fellelhető, 1963-1994 közötti éves megyei munkajelentések és tervek, valamint a leltárkönyvek alapján állítottuk össze. A leltárkönyvekben több helyen is található helytörténeti anyag, s a helytörténeti adattárnak még nyilvántartását sem sikerült fellelnünk. Ugyancsak nehezítette munkánkat az 1995 előtt nem következetesen vezetett gyarapodási napló. Megjegyezzük, hogy 1995-től kialakult a Kuny Domokos Múzeum irattára, rendszerezések és pontosak éves munkajelentései és - tervei, s a múzeumi nyilvántartásnak megfelelően vezetik a kollégák a gyarapodási naplót. Ettől az évtől azonban, a Helytörténeti Gyűjtemény történetében nem először, a kezelő szakember hiánya okozza a gondot. Bár a gyűjtemény körüli teendők szükségességét mindig is jól látták a múzeum vezetői, több évben a helytörténész státusz hiánya, illetve betöltetlensége nehezítette e terület szakmai munkáját. Kiváltképp hiányzott a 16-19. századokkal foglalkozó történész szakember a múzeum gárdájából. Ezért is tűnhetnek túl általánosnak sok esetben a helytörténeti gyűjtemény fejlesztésére vonatkozó célkitűzések. Így például az 1974-ben keletkezett *BEVEZETŐ A Komárom megyei Múzeumi szervezet célkitűzései és fontosabb feladatai az 1974. évben* című tervezet *I. Gyűjtés, gyűjteménygyarapítás. Legújabbkori, helytörténet* pontja, amely így fogalmaz: „*Helytörténeti anyag folyamatos gyűjtése [XVIII-XIX. század].*” Az ez évi munkajelentés is megállapította, hogy lemaradás van a néprajz és helytörténet terén, olyan szakágakhoz képest, ahol voltak megfelelő szakemberek. Csaknem egy évtizeddel később, az 1983. évi munkaterv is a „*volt tatai és komáromi járás helytörténete*” gyűjtéséről szól további részletezés nélkül. Az 1986-ban készített munkajelentés „*Tatai helytörténeti anyagok gyűjtése az új és legújabb korból. (újságok, iratok, Eszterházy-uradalmi emlékek)*” megfogalmazása az 1974-es évhez hasonlóan, általánosan és a legújabb korból hangsúlyozva szól a helytörténeti munkáról.

A létszám-gondok mondhatni egyidősek a múzeum születésével. A Kuny Domokos Múzeum szakmai személyi állománya 1958. február óta 1 főfoglalkozású muzeológus volt, munkáját 1 félállású adminisztrátor és 1 teremőr, valamint szerződéssel alkalmazott restaurátor segítette (utóbbi Lenhardt György festőművész személyében). Így a múzeum régész igazgatója, Bíró Endre kezelte a helytörténeti anyagot is egészen 1966-ig. Szerteágazó tevékenységén belül, ennek a gyűjteménynek kapcsán először is a gyűjtemény törzssanyagában ma is jelentős értéket képviselő hagyatékok megszerzését emeljük ki: 1963-ban Hamary Dániel iratai és kéziratos hagyatéka (ez az anyag 1980-ban ajándékozás révén Hamary-relikviákkal egészült ki); 1967-ben a mintegy 350 darabos Dornyay-hagyatéki; 1968-ban az acsai Juszko család hagyatékának a vadászattörténet és Kelet-Ázsia története mellett, várostörténeti anyagot is tartalmazó gyűjteménye; 1969-ben a

Rédey-hagyaték került a múzeumba. Már 1973-ban tárgyaltak a Lenhardt-hagyaték megszerzéséről és 1974-ben az anyag egy része már az állandó kiállításban is látható volt. A tatái lótenyésztés és -versenyzés történetének feldolgozásában megkerülhetetlen Stranszky-hagyaték iratanyagának rendezése és jegyzékbe foglalása is ekkor történt meg. Bíró Endre vásárolta meg Révhelyi Elemér és Lenhardt György hagyatékát is.

Másrészt, Bíró Endre tevékenységétől elválaszthatatlan a vár kiállításainak megrendezése, s a múzeumszervező munka mellett, a forgatókönyvek, beleértve természetesen a helytörténeti kiállításokét is, megírása.

A múzeum első állandó kiállítását 1956-57-ben tekinthették meg az érdeklődők. A várban rendezendő új tárlat megnyitását célzó előkészítő munkák 1962-ben indultak meg. Ennek során történt meg a Tata helytörténeti ábrázolásai közt jelentős helyet betöltő alkotás, a Hány Gyula festette *Tatai anziksz* című kép tanúsága szerint is az udvarbíró ház tornáca sarokoszlopaként beépített római kori, ún. 12 istenalakos oszlop kiemelése. A várban 7 termet parkettáztak a kiállítások befogadására. Az akkor már másfél éve zárva tartó épületben a májusi Múzeumi Világnapra és június folyamán, 6 időszaki kiállítás nyílt az emeleti termekben. Így például a múzeum várostörténeti gyűjteményéből tatái várábrázolásokat mutatnak be, az esztergomi múzeumtól hajózástörténeti anyagot kölcsönöztek, s fogadták a Propaganda Iroda *A magyar munkásmozgalom története* című vándorkiállítását. A cél az volt, hogy „az állandó kiállítás megnyitásáig a hosszú zárva tartással ne szakadjunk el a látogatóktól és ébren tartsuk az érdeklődést.” Mindezen munkák mellett, a múzeum igazgatója már 1961-ben elkészítette az állandó kiállítása vázlatát, s 1963. január 7-én sor került a forgatókönyvet véglegesítő tárgyalásra. Az ekkor született szakmai döntés szerint, kronologikus felépítésű kiállítás készült, amelyben „azokat a gyűjteményrészeket emeljük ki, amelyek Tatára, illetve Komárom megyére jellemzőek.” A forgatókönyvet író Bíró Endre 5 tematikus egységet különített el, ezek a következők voltak:

Tata története a 18. században

A tatái kerámiaműhely a 18-19. században

Mikoviny Sámuel élete és munkássága

A tatái céhek története a 18-19. században

Komárom megye története a 19. században, különös tekintettel az 1848-1849. évi szabadságharcra

A vár folyosóin tatái várképek, a 18-19. századból származó lakatosmunkák és kovácsoltvas emlékek valamint „néprajzi bútorok” kaptak helyet. A tatái edzőtáborra tekintettel, külső szerző forgatókönyve alapján, készült egy kiállítás az olimpiák történetéről is.

Ha az állandó kiállítás későbbi történetét tekintjük, e kiállítás lebontása, a Műemléki Felügyelőség által irányított belső helyreállítás miatt 1970-ben történt meg: lebontották és kiürítették a helytörténeti raktárat, az anyagot elcsomagolták. A felújított várépület egy részét 1973. december 5-én vehette ismét birtokba a múzeum. 1974. augusztus 18-án 9 teremben, új installációval megnyílt az új-

járendezett állandó kiállítás és hozzá kapcsolódóan a szabadtéri kőtár. Bár a tárlat „szezon után” nyílt, de a nagy várakozást és érdeklődést jelzi az 50.000 látogató. Az akkoriban még megünneplelt Múzeumi Hónapban, novemberben, az MTV is bemutatta a tatai kiállítást. Ekkorra az állandó kiállításához már a két időszak kiállításai terem tárlatai is csatlakoztak. 1976-ra elkészült és német nyelven is megjelent az állandó kiállítás vezetője. A vár teljes épületének átvétele 1979 októberében ment végbe.

A múzeum krónikus raktár-gondjai már a korai években jelentkeztek. 1965-ben a „régészeti és várostörténeti raktárban a revízió megtörtént”, ugyanakkor különválasztották innen a restaurálásra szoruló képzőművészeti anyagot – tehát a gyűjteményi szakágak szerint elkülönített raktárak még nem alakultak ki.

A múzeum megszervezése utáni években, az egyetlen szakalkalmazott, a régész Bíró Endre végezte a helytörténeti anyag gyűjtését is, 1965-ben például 50 db céh- és 6 db 19. századi ipartestületi zászló, a piarista gimnázium alapítására és működésére vonatkozó 200 db irat, továbbá a megye munkásmozgalmának történetéről 200 db dokumentum gyarapította az anyagot. 1966. augusztus 1-től kapott újkoros történész muzeológus státuszt az intézmény. 1967-től Ravasz Éva újkoros muzeológus foglalkozott a „munkásmozgalmi és legújabb kori anyag gyűjtésével”, de ez évben már szervezés alatt állt a tatabányai munkásmozgalmi és ipartörténeti múzeum alapjait jelentő, újkori osztály szervezése. A helytörténeti munka célját 1968-ban így fogalmazta meg a múzeum: „*A haszaszeretetre, haladó hagyományaink megbecsülésére való nevelést segítették elő helytörténeti kiállításaink és az ezekhez kapcsolódó előadások...*” A helytörténeti munkának, a korszak ideológiájából is következően, szoros kapcsolatai voltak a Hazafias Népfront által is támogatott honismereti mozgalommal. A múzeum szakreferens muzeológust jelölt ki, s a megyei Honismereti Bizottság rendszeresen a múzeumban tartotta üléseit. Az 1975. évi országos honismereti terv kidolgozásában részt vettek a Kuny Domokos Múzeum munkatársai. A megye történetéről tartott előadások, tárlatvezetések jól szolgálták az ismeretterjesztést, de az anyaggyűjtésben nem érvényesítették kellőképpen e széles körű társadalmi tevékenység lehetőségeit. 1975-ben például, a honismereti munka keretén belül, számba vették a megyei iskolagyűjteményeket – sajnos, ezek a feljegyzések, a gyűjtött anyag dokumentálása nem található múzeumi adattárban. Kiváló elgondolások születtek és részben meg is valósultak, de dokumentációs anyaguk híján, ma már nem használhatóak fel az akkor feltárt adatok. Az 1981. évi munkatervben foglalmazták meg például először a községek történetére vonatkozó komplex kutatási tervet: „*A honismereti mozgalom irányítását évek óta a múzeum végzi. A VII. Honismereti Tábor keretében 1981-ben tervezzük Környe település komplex kutatásának elkezdését, a régészet, néprajz, helytörténet, természettudomány szakembereinek együttműködésével. Ezt a gyűjtési, majd feldolgozási csoportmunkát 1981-82-re tervezzük és későbbiekben más, erre alkalmas területen (pl. a Bakony megyénkre eső részének községeinél) alkalmazni kívánjuk.*” 1986-ban, a gyermelyi és szomori szociográfiai tábor interjúinak feldolgozását, paraszti életutak feltárását, a termelőszövetkezetek szervezése időszakának és a községfejlesztések vizsgálatát, 1988-ban, ezt ki-

egészítendő, termelőségvetkezeti elnökökkel és tagokkal rögzített interjúk felvételét tervezte a múzeum akkori legújabb koros helytörténésze. Sajnos, e munka torzó maradt, a gyűjteményben az elkészült részek sem lelhetők fel.

1971-ben Ácseszéren megnyílt a Táncsics Mihály Emlékmúzeum. Az előkészítő munka sürgetően vetette fel a helytörténész muzeológus alkalmazásának szükségességét: „...folyamatosan végeztük Komárom megye múltjára vonatkozó helytörténeti gyűjtést, amely bizonyos nehézségekbe ütközött, mivel a múzeumi szervezet helytörténész muzeológussal nem rendelkezik.” A munkásmozgalmi anyag gyűjtését a tatabányai csoport végezte, abban a tatái múzeum és az esztergomi Balassa Bálint Múzeum „részfeladatokat” vállalt. 1972-ben ismételtlen megállapították: „komoly lemaradást kell felszámolnunk, mivel különösen a XVIII. XIX. századi anyaggal rendszeresen még nem foglalkozott senki.” Így 1974-ben is az uradalomtörténettel, s a Tatán 1727 óta birtokos Esterházyak telepítéseivel is foglalkozó Fatuska János néprajzos muzeológus tartott előadást a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztálya Tatán tartott vándorgyűlésén a Komárom megyei örökszerződéses községekről, s publikált tanulmányt Komárom megye 18. századi agrártörténetéről az *Új Forrás*-ban.

1974-ben, legújabbkoros muzeológus kapott 4 hónapos ösztöndíjat Komárom megye 18-19. századi sajtója feltárására. Ez évben, „A helytörténeti anyag gyűjtésével párhuzamosan iparművészeti anyag is került a múzeumok gyűjteményébe vásárlás útján. (Tatái kerámia, bútorok.)”. A Helytörténeti Gyűjtemény 1976-ban „kereskedelmi nyomtatványok”-kal, azaz az 1890-es évektől kibontakozó polgári fejlődés jeleként sokasodó tatái üzletek, vendéglők hirdetéseivel, árlapjaival bővült. 1977-ben az *Egy kisváros hétköznappjai* című tárlat előkészítése keretében több irat, térkép és a plakátgyűjtemény leírókartonra vétele történt meg. Bíró Endre elindította a megye jelentős személyeire vonatkozó adatok leírókartonra vételét, ez az adatgyűjtés sem maradt meg azonban a helytörténeti adattárból. Ez évben „igen jelentős helytörténeti anyag [iratok és térképek] került a múzeum birtokába” a város 18-19. századi történetéről, amelyeket a majdani állandó kiállításban kívántak bemutatni. 1978-ban, Tata várossá nyilvánítása közelgő negyed százados évfordulójára, helytörténeti kiállítás nyílt meg a vár 2 időszakos kiállítási termében. A jórészt az Esterházy uradalmi levéltár múzeumba került töredékére alapozott, várostörténetet bemutató terem mellett, a másik, fő felőli kiállítóteremben a városban működő üzemek vonultatták fel termékeiket.

A Kuny Domokos Múzeumban 1978-ra lett helytörténész státusz, ekkor lett a múzeum munkatársa a friss diplomás Fülöp Éva. Ő azonban már 1979 júniusában megvált a múzeumtól a számára felajánlott budapesti agrártörténész muzeológus állás miatt. 1978 folyamán alkalmazta a múzeum helytörténészként a családi okokból Tatára költözött Simonné Tiegelmann Ilonát, akinek történelem-latin-levéltáros képzettsége kiváló alapot jelentett a helytörténeti munkához. A Zala Megyei Levéltár munkatársaként kezdte pályafutását, így 1980-ban elkészült doktori disszertációja is e megye történetével foglalkozott.

A Kuny Domokos Múzeumban ezekben az években folyt a fentebb említett töredék Esterházy-iratanyag elsődleges rendezése. Gyűjtést végeztek a munka-

társak a lótenyésztés-történet területéről (Tata, Kiszér, Bábolna), s 1979-ben a „kismesterségek, műhelyek anyagának talán utolsó pillanatban történő begyűjtésére” koncentráltak. A gyűjtemény a városi polgárság 18-19. századi emlékeivel gyarapodott, főleg a szanálendő városrészekből. Az éves beszámoló kiemelte, hogy „*A tatai helytörténeti gyűjtemény Patonai József volt gimnáziumi tanár gyűjteményével gyarapodott, amely irat és könyvanyagot tartalmaz... Simon Lászlóné levéltáros és helytörténész számbavette és leltározásra előkészítette a helytörténész hiányában évek óta gyűlő leltározatlan anyagot. 124 db új leltározás és 862 tétel átmásolása történt meg az új leltározási szempontok szerint.*” A helytörténeti anyag 1980-ra 1650 darabra gyarapodott, de az „*évtizedes lemaradást a leltározási munkában még nem sikerült behozni.*”

1980-ban megjelent *Tata története* cím alatt a múzeum éves munkajelentése szerint a „*városmonográfia*”, valójában a várostörténeti tanulmányok első kötete. A régészeti kutatások tárgykörébe eső korszakok bemutatásában a múzeum munkatársai jeleskedtek, de a további történeti korok elemzésénél csak Bíró Endre tett közzé tanulmányt *Tata története 1526-tól az Eszterházy-uradalom létrejöttéig* címmel. A második kötetben is csak a legújabbkori rész egy fejezetét írta múzeumi kolléga, Biczó Sándor személyében. Tudományos ülést tartottak Tatán *Táncsics Mihály* címmel 1984. május 7-8-án, szervezői a Magyar Történelmi Társulat, az Irodalomtörténeti Társaság, a Komárom megyei Múzeumok Igazgatósága voltak. Az ülés anyaga a múzeumi szervezet új sorozata, a *Tudományos Füzetek* 1. száma 1985-ben megjelent anyagát képezte. Sem az előadók, sem a szerzők közt nem szerepelt múzeumi történész munkatárs.

1980-ban feljegyzés készült „*A helytörténeti anyag irattározási problémáinak megoldása*” tárgyában. A megfogalmazás ellenére, természetesen a gyűjteménytári és nyilvántartási feladatok megoldását keresték. (Az Esterházy-levéltár iratait az igazgató szobájában, 2 gyűjteményi szekrényben őrizték. Ezek az üveges szekrények később a megyei múzeum irattára tárolására, 1996-tól, az egykori piarista gyűjtemény mintájára, a fajanszgyűjtemény elhelyezésére szolgáltak). Az éves munkajelentés a „*megyei helytörténeti osztály*” létrehozásáról szólt, amelynek vezetőjévé Fűrészné Molnár Anikót nevezték ki. A megfogalmazás ellenére, nem a megyei múzeumok helytörténeti gyűjtő- és kutatómunkáját irányító, megszervező részlegről, hanem a tatabányai múzeumi csoport osztállyá szervezéséről volt szó. Az 1980-ra tervezett tatai helytörténeti munka a városban működött népfőiskola, a 19-20. század fordulóján működött egyesületek, társaságok dokumentumainak gyűjtését célozta. A tervezett feldolgozások között a színjátszás Komárom megyében, a társasági élet, a Hamary-anyag publikálása, vasúttörténet (Budapest-Bécs vonal) szerepeltek, ám ezek a fontos témák jórészt máig feldolgozatlanok maradtak.

Kindler Péter helytörténész 1983-ban kezdett dolgozni a Kuny Domokos Múzeumban. Ez évben került sor a Helytörténeti Gyűjtemény kiemelkedő értékű része, Révhelyi Elemér hagyatéka első részének megvásárlására. A Fellner Jakab munkásságára vonatkozó levéltári, fotó- és kéziratanyagot 1982. augusztus-október közt Pusztai László művészettörténész, a Magyar Építészeti Múzeum veze-

tője vizsgálta meg a Kuny Domokos Múzeum kérésére. Szakértői jelentésében 1423 negatív-pozitív felvétel mellett, a kéziratos anyag (Révhelyi 50 év alatt végzett levéltári kutatásainak cédula-anyaga) és a tervrajzok (150 lap, építészeti alkotások felmérési rajzai) anyagát mintegy 10.000 rögzített adatra becsülte. A hagyaték részét képezte a 70%-os készülségű Fellner-tanulmány kézirata is. Kindler Péter 1984-ben megkezdte a Révhelyi-hagyaték leltározását, amelyet 1986-ra Haris Andrea fejezett be. 1988-ra elkészítette és a *Tudományos Füzetek* 4. számában közzétette a Révhelyi-anyag levéltári jegyzeteket tartalmazó része feldolgozását. 1989-ben Révhelyi- emlékkiállítás nyílt Payer Gábor és Csatai Mónika helytörténészek rendezésében és további 953 db fotóanyagot leltároztak be a gyűjteményből.

Az 1980-as évek szervezeti változásokat hoztak a Kuny Domokos Múzeumban. 1984-től Fatuska János osztályvezetőként vezette a Német Nemzetiségi Múzeumot, 1985-ben osztályból a megyei múzeumi szervezet tagmúzeumává szerveződött a Tatabányai Munkásmozgalmi és Ipartörténeti Múzeum. Még ez évben Esztergomba, a Balassa Bálint Múzeumba telepítették a tatai művészettörténész és egy néprajzos állást. 1986-ban Simonné Tiegelmann Ilona helytörté-

bemutatót. Töretlen optimizmussal 1986-ban ismét megnyitották az élelmiszeripar ezen ágával foglalkozó, a céhes hagyományok történetét is összefoglaló kiállítást.

1988. június 6-án a Magyar Nemzeti Galéria munkatársa, Buzási Enikő tartott előadást Tatán *Arcképek, személyiségek* címmel, kapcsolódva a Kuny Domokos Múzeum gyűjteményeit bemutató kiadványsorozat Esterházy-galériát bemutató, nagy sikerű kötetéhez. A Múzeumi Világnapra a majki műemlékegyüttesben, a 6. sz. cellaházban elkészült a majki premontrei kolostorra és a kamalduli szerzetesek itteni remetességére emlékező állandó kiállítás. Tatán Tóváros és Tata 1938. évi közigazgatási egyesítése 50. évfordulójára emlékezett a *Tata 1938-1988* című, Biczó Sándor által rendezett dokumentációs kiállítás, a Városi Művelődési és Ifjúsági Központban. Az évfordulóhoz kapcsolódva rendezték meg Magyar- emlékülést a várban.

1989-től a Kuny Domokos Múzeum, mint megyei múzeum igazgatása különvált a megyei múzeumigazgató személyétől. Szeptember 1-jétől az új megyei múzeumigazgató, a Tatabányai Múzeumot is vezető Fűrészné Molnár Anikó Fatuska Jánost, a Német Nemzetiségi Múzeum osztályvezetőjét bízta meg a Kuny Domokos Múzeum irányításával. Fatuska János vezetése alatt alakították ki a „*tatai múzeumok egységét... a részleges önállósággal rendelkező tatai múzeumokat*”. A helytörténetész feladatokat is ellátó Biczó Sándor szakmai igazgatóhelyettes is volt egy személyben.

Fatuska János a múzeum katasztrófális raktárhelyzete felszámolására törekedett. 1990 október 28-án összesítést készített *kelt Feljegyzés a tatai múzeumok raktári helyzetéről* címmel. A megye 4 városában, 18 raktárat vett számba, ahol a tatai gyűjteményeket tárolták – őrzésről az adott körülmények között csak feltételesen beszélhetünk. A szóban forgó helyszínek közül a helytörténeti anyag 10 úgynevezett raktárban volt található: Várkápolna, a vártorony első szintje, a vár főépülete padlásszintje bal és jobb oldali raktára, Nepomucenus-malom raktárépülete, Miklós-malom, Kiskastély, Győry-villa alagsora és pajtája, Malom utcai raktár és Igmándi erőd. Ezek közül múzeumi gyűjteménytárnak egyedül a Kiskastély volt alkalmasnak mondható, s fűtött helyiség mindössze a vár tornya első emeleti két szobája volt. Az intézkedések során a Malom utcai épületet kiürítették és felszámolták, s bár tervezték a Győry-villa raktára felszámolását is, de ez csak 1995-ben fejeződött be. A Miklós-malom szárnyépületének emeletét és a Vár toronyszobáit rendbehozták, de itt néprajzi és képzőművészeti, illetve régészeti (könyvtár, adattár) anyagot helyeztek el, valamint régészeti kutatót alakítottak ki. A vár padlásterének raktárait javíttatták, a tetőzet és az ablakok felújításával megszűnt a beázás. A jobb oldali, tetőtéri raktárba a természettudományos gyűjtemény került. A helytörténeti iratanyag a vár főépülete első emeleti időszak terméből nyíló raktárába került, a fűtött, ámde vizes, salétromos terembe. A tárgyi anyagot a vár földszintjén lezárt őskori kiállítás bepolcozott termébe helyezték át. Cél volt a tematikailag egységes raktárak kialakítása, „*mely biztonságos őrzésük és kezelésük alapfeltétele*”, és természetesen az, hogy a gyűjteményanyag állagmegővási szem-

pontból az eddiginél lényegesen kedvezőbb helyzetbe kerüljön. Helyesen állapította meg a feljegyzés azt is, hogy „*A raktári rend kialakításával lehetővé válik a kiemelten fontos nyilvántartási feladatok elvégzése.*” A nyilvántartási feladatok keretében, Fatuska János elkészíttette az Esterházy-iratok tematikus mutatóját.

1995-től ismét különálló megyei múzeumi egységként működött a két tatai múzeum. A Kuny Domokos Múzeum helytörténésze, Guzmicsné Miklós Márta 1996 februárjában tért vissza szülési szabadságáról, de alig egy év után, a megyei múzeumi szervezet létszámléépítéskor, 1997 januárjában ismét megszűnt a Kuny Domokos Múzeum helytörténész-státusza. Jelenleg a történész végzettségű igazgató gondozza a Helytörténeti Gyűjteményt, de egyéb teendőinek ellátása mellett, ez a megoldás gyakorlatilag gyűjteménygyarapítást és rendezést nem jelenthet. A kutatószolgálat ellátása azonban megfelelő és az állandó időszaki kiállítások sorában sem hiányzik a helytörténeti anyag bemutatása. A remélhetőleg rövid távon belül a gyűjteményt ismét átvevő felelős szakmuzeológus alapvető feladata a gyűjtemény revíziója, a helytörténeti adattár újbóli felállítása. Bár az éves munkajelentésekben folyamatosan szó esik ez utóbbiról – 1983: „*helytörténeti adattár folyamatos nyilvántartásba vétele*”; 1986: „*A helytörténeti adattárba bekerültek az Országos Levéltártól kért megyére vonatkozó xerox anyagok.*”; 1988: „*a helytörténeti adattár leltározása és revíziója folyamatos*” –, a leltárkönyv-leltár elkészítése során még nyilvántartásait sem sikerült fellelnünk, s adattári pecséttel ellátott anyagot mindössze három darabot különíthettünk el a rendezésre váró helytörténeti adattári anyagban.

Jelenleg a gyűjtemény a Kiskastély épületében található. 2002-ben a céhzászlók és 18. századból származó, restauráltatott térképmappa tárolására alkalmas szekrény készült és azt a vár második szinti tetőtéri raktárában helyeztük el.

A leltározott helytörténeti tárgyak száma 1602, az általános történeti dokumentumoké 7954, a kynológiai anyagé 214. A gyűjteményhez 642 leírókarton készült, ezek közül fotóval ellátott 357. 1998-ban, a megindított restaurálási munkák kapcsán, külső restaurátor szakember bevonásával, elkészült a céhzászlók fotó- és dia-dokumentációja, továbbá tárgyleírása. Ugyancsak ez évben, revízió során megtörtént az Iparművészeti Gyűjteményből a Helytörténeti Gyűjteménybe leltározott bútorok gyűjteményi-nyilvántartási elkülönítése.

A Helytörténeti Gyűjtemény kiemelkedő értékű gyűjteményrészei a fentiekben már említett hagyatékok, kiváltképp a Révhelyi-gyűjtemény, továbbá az Esterházy-uradalom iratai, a Stranzky-hagyatékok leltározott része, a várostörténeti aprónyomtatványok, az archív fotók. Bár kétségtávol szegényesebb a gyűjtemény tárgyi része, említsük meg, hogy 1995-ben ajándékozás révén az áctemetés emlékeivel gyarapodott az ipartestületi anyag.

Fülöp Éva
történész

A képzőművészeti gyűjtemény

A Kuny Domokos Múzeum 1729 darabos képzőművészeti gyűjteménye két különböző jellegű gyűjteményi egységből áll. Az egyik anyagsoport azon régi festményeket, szobrokat és grafikákat foglalja magában, amelyek zömét a múzeum elődjétől, a piarista múzeumtól örökölte, vagy melyek a kezdeti években a kastélyokból lefoglalt, államosított ingóságokkal együtt kerültek a gyűjteménybe. E történeti képtár mellett folyamatosan gyűlt a kortárs képzőművészeti anyag a megye területéről, s így az évek során létrejött egy olyan kollekció, amely a megye képzőművészetének közelmúltját és jelenét foglalja össze. Míg az előbbi egység esetleges, szervetlen, és gyarapodása látványosnak éppenséggel nem nevezhető, a másik egységes, összefoglaló jellegű, nagyobb számú, és folyamatosan gyarapódó anyag.

A régi képtár

A múzeum létrejöttének célja és első feladata elődje, a piarista rendházban őrzött Piarista (Tata-tóvárosi) Múzeum anyagának állami leltárba vétele volt. A Piarista Múzeum gyűjteményéről szerencsére rendelkezésre áll a múzeum 1938-ban megjelent, kiváló katalógusa, amely feltünteti az 1938-ig oda bekerült és kiállított műveket.¹ Ez a múzeum azonban a további években is gyarapodott, s arról az anyagról sajnos semmiféle dokumentum ez idáig nem került elő. Egyedül az állami múzeum alapításának évében, 1951-ben nyitott leltárkönyv („ősleltárkönyv”, teljes gyűjteményi anyaggal, befejezetlen) adatai adnak bizonytalan támpontot arra vonatkozóan, hogy pontosan mely tárgyak kerültek a piarista múzeumból az állami múzeum anyagába.²

Az 1952-ben kiadott államosítási rendelet folytán újabb alkotásokkal gyarapodott a gyűjtemény. A piarista rendház addig még be nem került festményei mellett a kastélyokban még fellelhető műtárgyakat kellett – részben letét, részben államosítás jogcímén – felvenni a leltárba. A tatai, majki, szőnyi, kömlői kastélyokból értékes képek, grafikák, bútorok és berendezési tárgyak kerültek ekkor a múzeumba.

A kezdeti évek eseményeinek dokumentumai ma már nem lelhetők fel. A Kuny Domokos Múzeum első – speciálisan képzőművészeti – leltárkönyvét 1955-

¹ RÉVHELYI 1938.

² Az ősléltárkönyvet 1951-ben nyitotta Dobroszláv Lajos. A leltározás 1953-ig zajlott, amikor is a távozó Dobroszláv átadta a gyűjteményt Korek Józsefnek és Jenci Ferencnek. A leltárkönyv kizárólag a Piarista Múzeum anyagát tartalmazza, ez, az eredeti leltári számok megjelölésével fel is van tüntetve. A piarista gyűjtemény államosításáról ld. KÖVESDI 1999, 473-483.

ben nyitotta meg az akkori igazgató, Jenei Ferenc. Ebben a leltárkönyvben már vegyesen szerepelnek az 1951-ben a piarista múzeumból, illetve az 1952-ben a kastélyokból bekerült darabok, végleg összeszova a kutató előtt a gyűjteménytörténet legkorábbi, alapvető fontosságú eseményeit. Ráadásul a „megszerzés módja” rovat gyakran kitöltetlen. Az 1955-ös évben 89 darab festmény ill. grafika került be a leltárkönyvbe, ez képezi a képzőművészeti gyűjtemény jókora túlzással régi képtárnak nevezhető egysége legértékesebb részét. Tekintélyes, elsősorban grafikai anyagot hagytak ekkor leltározatlanul, vagyis a kezdeti gyűjteménynek csak a javát leltározták be, és a kevésbé értékesnek ítélt darabokat, jelzetlen festményeket, nehezen meghatározható litográfiákat nem vették nyilvántartásba. A későbbi években ez a gyűjteményi rész összességében csak szórányosan, néhány darabbal gazdagodott, vásárlás útján. A múzeum gyűjtési koncepciójának megfelelően olyan darabok megszerzését tartották fontosnak, amelyek vagy az Esterházy-családhoz, vagy a birtokhoz kötődtek, vagy más formában (mesterük vagy az ábrázolt téma folytán) helyi jelentőségük volt. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ebbe a gyűjteménybe illeszkedő, igazán jelentős műtárgyat nemigen lehetett módja a múzeumnak vásárolni. Mindazonáltal jelentős gyarapodás *Télepy Károlynak* a tatai várat ábrázoló festménye (vétel Rédey Miklós örökösétől), *Wilhelm Richternak* a tatai falkavadászatokat megörökítő csoportportréi, és a pannonhalmi apátságtól kapott *Tata-veduta* (Stech Alajos műve).

1986-ban került gyűjteményünkbe egy értékes magángyűjtemény, Kuffler Dezsőné hagyatéka, amely életjáradék fejében szállt a múzeumra. E gyűjtemény darabjai nem érintkeznek a múzeum helytörténeti jellegű gyűjtőkörével, ám önmagukban is kiemelkedő jelentőségű, védett műtárgyak, amelyek nélkül gyűjteményünk és kiállításaink nagyságrendekkel szerényebbek volnának.

A gyűjtemény legjelentősebb darabjai

A piarista rendházból kvalitásos vallásos kabinetképek sora került a gyűjteménybe, összesen 15 darab festmény, 18. századi művek, többnyire a kor átlagos festői színvonalán álló, szép darabok, jelzés és adatok nélkül.

Legjelentősebb köztük *Felix Ivo Leichnernek*, Maulbertsch tanítványának és munkatársának Kalazanci Szent Józsefet, a piarista rend alapítóját ábrázoló képe 1767-ből.³ A sokáig Maulbertsch alkotásaként számon tartott, nagyméretű alkotás a rendház lépcsőházában függött 1951-ig, amikor is a múzeumba került. Jelenleg, kölcsönként, a Magyar Nemzeti Galéria állandó kiállításán látható, egy másik, hasonló provenienciájú művel, *Huetter János Lukács* Szent családjával együtt.

A másik szép barokk alkotás gyűjteményünkben a piarista kápolna egykori, Szent Miklóst ábrázoló oltárképe, amelyet *Stern Ferenc* (a tihanyi apátság oltárké-

³ GALAVICS 1993, 252-255. (további irodalommal).

peinek mestere) festett 1765-ben.⁴ Szent Miklóst, az alapító Esterházy Miklós gróf védőszentjét az ifjúság patrónusaként ábrázolta a mester. Sajnos a képet, több más, jelentős darabbal együtt 2001 nyarán ellopták, azóta nincs nyoma.

A piarista rendház házi képtárként őrizte *Stech Alajos* (1818–1887) piarista atya, műkedvelő festő teljes hagyatékát, amelynek néhány darabját 1952-ben a múzeumba hozták. Hogy a több mint száz képet tartalmazó hagyaték nagy része hol lehet, ma sem tudjuk. A múzeumban mindössze két Stech-képet leltároztak be ekkor, de valószínűleg több darab is bekerülhetett, amiről az a körülmény árulkodik, hogy 1986-ban, a Művészet Magyarországon-kiállítás előkészítésének köszönhetően (amely a Stech-oeuvre-re irányította a figyelmet), újabb szignált Stech-képeket és más jelzetlen, de nagy valószínűséggel neki tulajdonítható műveket leltároztak be. A művész oeuvre-jének összeállítása, a megfelelő korabeli dokumentumok híján, ilyen módon csak kísérlet lehet.⁵

A Piarista Múzeum szerezte meg gyűjteménye számára a baji kápolnából való Szent Péter- és Szent Pál-, valamint Szent Antal-szobrot, a népies barokk alkotásait, továbbá a majki kolostortemplomból való, rendi szenteket ábrázoló, kvalitásos szoborpárt – 1951-ben ezek is az állami múzeumba kerültek.⁶ Sajnos a főapostolok szobrai szintén a rablás áldozatául estek.

A kastélyokból bekerült alkotások között is vannak jelentős vallásos festmények. Ilyen *Donát Ferenc* Szeráfi Szent Ferencet ábrázoló képe, amelyet a tatai kastélykápolnába festett – Esterházy Ferenc megrendelésére – 1806-ban (jelenleg a majki cellaház kiállításán). A *Szent Romualdot*, a kamalduli rend alapítóját ábrázoló festmény ugyancsak a tatai kastélyból került birtokunkba (jelenleg szintén Majkon látható). A Segítő Szűzanya-kegykép részlemezre festett változata a szőnyi kastélyból származik. Egy rendkívül finoman, sfumatóban megfestett 18. századi Madonna-ábrázolás, amely a majki kastélyból való, egykor az Esterházy-gyermekek imázsamolya felett függött. A tatai kastélyból származik egy kivételes szépségű alabástrom Mária-szobor: *Jacob Christian Schletterer* Immaculatája az 1750-es évekből.⁷ A grafikai gyűjtemény legszebb lapjai szintén Majkról valók. A legértékesebb közülük a holland-velencei *Cornelis Cort* (Curtius) Szent Katalin sírbatételt ábrázoló metszete 1594-ből.

A vallásos tárgyú műalkotások egy része *Szagrális festészet és oltárplasztika a XVIII-XIX. században* címmel hosszú időn keresztül állandó kiállításon volt látható a várkápolnában.⁸ A grafikai anyag javát *Devóció és reprezentáció, A historizmus évszázada* illetve *A grafika dicsérete* címmel 1998-ban több válogatásban, több helyszínen is bemutattuk.

⁴ KÖVESDI 1995.

⁵ SZABÓ 1981, 426., 463. A Nemzeti Galéria-beli nagy kiállítás kísérő rendezvénye volt egy tatai kiállítás, ld. uő. A Kuny Domokos Múzeum képzőművészeti kiállításai 34. Tata 1981. kat. 26., 27., 28. További irodalom: SZABÓ 1985, 109.; KÖVESDI 2001, 361–382.

⁶ KÖVESDI 1995. és 1995a.

⁷ GALAVICS 1993, 421–424. (további irodalommal).

⁸ KÖVESDI 1995a.

A kastélyokból bekerült műalkotások között természetesen a vallásos ábrázolásokon túl más műfajok, témák is találhatók. A legjelentősebb mű a holland *Jan Davidsz de Heem* virágfüzér-csendélete (17. század), a majki kastélyból. Valaha a főúri képtár része volt ugyanitt Maximilian Schinagl *Tóparti halászat* című tájképe (18. század első fele). Benczúr Gyula: *Juno pávája* című pompás alkotása 1893-ban készült, és Esterházy Mórioné Károlyi Margit hozományaként került a majki kastélyba, onnan gyűjteményünkbe (szintén ellopták).⁹

A régi képtár jelentős része arckép. A II. Józsefet és Lipót főherceget életnagyságban, egész alakban, a felvilágosodás szellemének attribútumaival ábrázoló reprezentatív uralkodói portré *Pompeo Battoni* alkotása az 1780-as évekből (a tatái kastélyból). Az Esterházy-család ősgalériája a piarista rendház refektóriumából való, ahol donátorként jelentek meg. A 19 arckép mesterei között találjuk a 18. század második fele vezető mestereit, a bécsi *Meytenst*, *Lampit*, *Fügert*, *Hickelt*, és a svéd *Roslint*. A családi arcképsorozat a képtár legjelentősebb együttese, amelyet a múzeum több kiállításon is bemutatott, s amelynek kiváló tudományos feldolgozása is született: Buzási Enikő katalógusa.¹⁰ Ez a kiadvány közli legszebb barokk szoborunkat, Esterházy Miklós gróf bronz büsztjét, amely *Alessandro Martelli* munkája. Hat Esterházy-portréval és a Sirmiensis-testvérek képmásaival szerepelt múzeumunk a *Régi magyar arcképek* című, Tatán és Szombathelyen 1988-ban megrendezett, országos gyűjteményi anyagból válogató kiállításon, amely a Nemzeti Galéria-beli Főúri ősgalériák, családi arcképek-kiállítás párhuzamos rendezvénye volt.¹¹

Wilhelm Richter, a népszerű bécsi mester Esterházy Miklós gróf vendége volt Tatán, falkavadászat-képei a 19. század végén másodvirágzását élő grófi udvar életének hű dokumentumai. Az Esterházy-kastélyból kerültek magánszemélyek birtokába, tőlük vásárolta meg a múzeum.¹²

Feszty Árpád *Bánhidai csata* című alkotása a vármegye millenniumi megbízására készült kép vázlata. Provenienciája ismeretlen, biztosan tudjuk viszont, hogy a várban 1955-ben nyílt első állandó kiállításon a lovagterem falán függött.¹³

A régi gyűjtemény egy része időszakos kiállításon volt látható 1999-ben (*Műkincsek a tatái és majki Esterházy-kastélyból*). Jelenleg állandó kiállításon mutatjuk be legszebb tárgyait (*Főúri élet a XVIII- században*).¹⁴

A modern gyűjtemény

Már az 1955-ös évben, a régi képtár darabjai között találunk két kortárs alkotást, *Dobrosszláv Lajos* (1902-1986) Munkácsy-díjas festőművésznek, az állami mú-

⁹ BELLÁK 2001.

¹⁰ BUZÁSI 1994.

¹¹ *Régi magyar arcképek*. Katalógus. Szerk. Buzási Enikő, Budapest, 1988.

¹² KÖVESDI 1998, 27-32.

¹³ KÖVESDI 1999, 203-205.

¹⁴ KÖVESDI 2002.

zeum első igazgatójának műveit. Ez a vásárlás jelenti a Kuny Domokos Múzeum kortárs képtárának születését, amely napjainkra egy több száz darabos, rangos megyei képzőművészeti gyűjteménnyé izmosodott. A frissen megszerzett várban rendezett időszak kiállításokon, egyéni és kollektív tárlatokon rendszeresen nagyleptékű vásárlásokat eszközölt a Komárom Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának Népművelési Osztálya, s ezek a művek a megyei múzeum: a Kuny Domokos Múzeum gyűjteményébe kerültek. Az 1956-os évben 18 darab (!), az 1957-es évben 2 darab, 1958-ban 5 darab, 1959-ben 3 darab, 1962-ben újabb 2 darab kortárs műalkotással gyarapodott az anyag (a további években még nagyobb léptékben). Az azóta eltelt fél évszázad ezeket az akkori kortárs alkotásokat persze történeti távlatokba helyezte, s így valójában már nem nevezhetjük gyűjteményünk ezen egységét sem kortárs képtárnak, jelenleg inkább (erősen vitatható terminológiával élve) modern gyűjteményként tartjuk nyilván. A lezárult, művészettörténetté vált megyei kötődésű életművek közé tartozik többek között *Dobrosláv Lajosé*, a hozzá hasonlóan Munkácsy-díjas *Kerti Károly* grafikusművészé, *Brém Ferenc* szobrászé, *Szlávik Lajos*, *Kóthay Ernő* és *Nyergesi János* festőművészé, akik közül Kerti Károly és Kóthay Ernő nálunk őrzött alkotásainak együttese bír az életművet valóban reprezentáló mennyiséggel és minőséggel.

A vár épületének műemléki rekonstrukcióját követően az újjászületett várban rendezték meg évi rendszerességgel a megyei kollektív kiállítást, az Őszi, majd Tavaszi Tárlatot. Ezen kiállítások alkalmával is folytatódott a vásárlások sorozata. Mind a 70-es, 80-as évek kiállítási programjában, mind az ezidőben történt gyarapodás terén (s főként a tárlatoktól független, gyűjtési koncepció szerinti vásárlásoknál – BÁV, magánszemélyek), mind a nyilvántartási munkában érzékelhető, hogy a gyűjteményt végre szakember kezelte. Wehner Tibor művészettörténész nemcsak a gyűjtemény gondozója, de tudományos feldolgozója is volt, publikációk hosszú sora kötődik a nevéhez.¹⁵ Noha 1983 óta Budapesten dolgozik, máig nélkülözhetetlen kulcsszereplője a régió művészeti és tudományos életének.

Az 1964-es év kimagasló jelentőségű eseménye volt 9 darab Kernstok Károly-festmény megvásárlása. Ezzel az eseménnyel indult el a megye művészettörténetének feltárására irányuló tevékenység és az ezzel kapcsolatos gyűjtőmunka, amely kivételes figyelmet és jelentős anyagi áldozatot követelt. Legkiemelkedőbb képzőművészeti hagyományunk a megyében a Nyergesújfaluhoz kötődő művész, Kernstok Károly életműve. Az 1964-ben megszerzett alkotások igazi főművek, ezt a sorozatot aztán a későbbi évek során további festményekkel és főként grafikákkal gyarapította a múzeum, így összesen 113 darab olajfestmény, toll és grafit vázlat- és tanulmányrajz, valamint rézkarc van múzeumunk birtokában.¹⁶ A Tanácsköztársaságban szerepet vállaló Kernstok műalkotásainak gyűjtése azok-

¹⁵ Válogatott bibliográfia helyett két tanulmánykötetét említjük meg, amely további irodalmat is tartalmaz: WEHNER 1991. és 1994.

¹⁶ Az anyagot több kiállítás is bemutatta Tátán illetve megyeszerte, legutóbb 2002-ben a szombathelyi és nyergesújfalui Nyolcak-kiállításokhoz kölcsönöztük darabjait.

ban az években a „támogatott” kategóriájában szerepelt (ez az anyag és a ráfordítás nagyságában is érzékelhető), míg további jelentős, helyi kötődésű – ámde csak „túrt” – mesterek műveit is, a Kernstok-anyaghoz képest kisebb számban, de beszerezte a múzeum. *Vaszary János*, aki Tatán műtermes villát tartott fenn, számos korszakos jelentőségű alkotását itt festette. Noha tatai témájú képét nem sikerült megszerezni, két Vaszary-festményt és két grafikát is vásárolt a múzeum.

Wehner Tibor kutatásai irányították a figyelmet azokra a szinte elfeledett festőkre, akik a városban vagy a grófi udvarban működtek a 19. század végén és a 20. század első felében, így ők is bekerültek gyűjtési koncepciónk látókörébe.¹⁷ Ezen korszak alkotásai teremtenének kapcsolatot, folyamatosságot a régi és a modern gyűjtemény között. E téren azonban sajnos maradtak hiányok, amelyeket a jelenlegi műkereskedelmi árak ismeretében, egyelőre nincs módunk (legalábbis jellemző, reprezentatív darabokkal) pótolni.

A képzőművészeti gyűjtemény egységes egészét néhány teljes hagyaték bővíti ki. Az első helyen áll ezek között a fiatalon tragikusan elhunyt, tatai születésű *Zilahy György* hagyatéka, konstruktív szürrealista olajpasztelljeinek gazdag gyűjteménye (összesen 83 darab). 1987-ben került a múzeumba egy emigráns magyar művész, *Hegedűs László* anyaga, a művész ajándékként (224 darab). Ugyancsak 1987-ben került hozzánk egy avatgarde festő, Vaszary János tanítványa, *Győrfy K. József* hagyatéka, a művész Tatabányán élő lányának, Sz. Győrfy Klára festőművésznak közvetítésével (463 darab). A jeles rézkarcoló művész, *Dudás Jenő* hagyatékát 1990-ben kapta meg a múzeum (129 darab).

A 90-es évek gyarapodásainak fő forrása a kiállító művészek ajándékozása és a még leltározatlan darabok nyilvántartásba vétele volt. A korábbi évtizedek kiállítási koncepciójának megfelelően kiállításaink¹⁸ következetesen a megyében működő, innen kirajzó művészek, régi mesterek és kortárs alkotók bemutatására töreksznek, így ezen művészek ajándékozásai természetesen a törzsgyűjteményt gyarapítják. Vásárlásról csak néhány esetben beszélhetünk, és szinte jelképes az az összeg, amelyet erre fordíthattunk.

A gyűjtemény a megye művészettörténetének és a tárgy kutatásának bázisa. Darabjai nélkülözhetetlenek a kézikönyvek, albumok, bizonyos tematikus vagy önálló, gyűjteményes tárlatok, életműkiállítások esetében. A nyergesújfalui Városi Képtárban (állandó kiállítás) láthatók Kernstok Károly és Kóthay Ernő legszebb nálunk őrzött művei. Ennek ellenére sajnálatos körülmény, hogy állandó megyei képtár, amely az utóbbi 50 év képzőművészetét, vagy az előzményeket, a megye művészettörténeti tradícióit bemutathatná, nincsen. Az egyetlen állandó művészeti kiállítás *Martyn Ferenc* festőművész kiállítása volt a vár toronyszobájában (1983-2000).¹⁹ A festményeket a mester és felesége adományozta részben a mú-

¹⁷ WEHNER 1980, 138-191.

¹⁸ A megyei kiállításokról (köztük a KDM kiállításairól) készült egzakt feldolgozás NÁSZ 1986.

¹⁹ Martyn Ferenc állandó kiállítása. Katalógus. A Kuny Domokos Múzeum képzőművészeti kiállításai 46. Tata 1983.

zeumnak, részben Tata városának. Állandó történeti kiállításaink újrendezése és kibővítése során ez a tárlat megszűnt. A modern képtár első és egyetlen önálló, retrospektív bemutatása a 2002 nyarán a várban rendezett időszaki kiállítás volt, *Régilúj szerzemények. 50 év képzőművészete* címmel. Az anyag publikálásával még adósak vagyunk.

A modern gyűjtemény legszebb darabjai

Kernstok Károly korai, naturalista karakterű tájképei és portréi, az expresszionista korszakához kapcsolódó *Sírbatétel* és *Szent Antal megkísértése* című kép (1920-as évek), valamint a jellegzetes, nagy aktok („Éva”, Nyolcak-korszak, 1908) az életmű reprezentatív művei. Gyűjteményünk darabjai végigkísérik az életutat, főként a gazdag grafikai anyagnak köszönhetően. Orbán Dezső *Templomok* és Czigány Dezső *Park* című alkotását, valamint egy Czóbel-krétarajzot bizonyára a Kernstok köre, a Nyolcak munkáit célzó gyűjtési szándéknak köszönhetően vásárolta meg a múzeum. A Nyolcak és Kassák köréhez csatlakozó *Schadl János* – akinek életművére újabban figyelt fel a művészettörténet és a műkereskedelem – élete utolsó két évtizedét töltötte Tatán. Tőle egyetlen kisebb olajképet tudott megszerezni a múzeum 1998-ban. Vaszary János naturalista korszakából való az 1904-es, szűkszavú, balladisztikus *Beszélgetők* című vászon. 1981-ben még Martyn Ferenc ajándékozta a múzeumnak 5 korábbi, kiváló festményét, egy további munkát, Fülep Lajos bronz fejszobrát pedig a művész feleségétől vásárolta a múzeum 1982-ben.

A megyei alkotók jellemző műveinek keresztmetszetéből csak néhányat emelünk ki. A posztnagybányai iskolához tartozó *Dobroszláv Lajos* legszebb alkotása gyűjteményünkben egy tóparti tájkép az 1950-es évekből. Dobroszláv az akvarellben érte el művészete csúcspontját, néhány szép darabot őriz ezekből is a múzeum.²⁰ *Zilahy György* szürrealis, baljóslatú képi világának megrázó alkotásait emlékkiállításokon többször is bemutatattuk, sőt kismonográfia is készült életművéről, Wehner Tibor tollából.²¹ Szintén múzeumunk tulajdona Kóthay Ernő absztrakt expresszionista tájai közül a legszebb munka, a vérbeli főmű, a *Virágos lebegés*. Kerti Károly *Hírvivő* című 1982-es tollrajza legnagyobb, késői korszakának egyik kulcsműve. Vecsési Sándor *Tata, kék folyó* című, álomszerű, lírai képe a mester fontos alkotása. A tatai Kerti-iskola mellett a megye két további művészeti központja alkotóinak (az esztergomi *Andráskó István*, *Kaposi Endre*, *Kollár György*, *Végvári János*, *Prunkl János*, valamint a tatabányai *Krajcsirovits Henrik*, *Papp Albert*, *Brém Ferenc*, *B. Hegyi László*, *Szlávik Lajos*, *Sz. Györgyi Klára*, *Varga Bencsik József*) munkáit szintén gazdag válogatásban őrzi a gyűjtemény. A fiatal generációt, az 1990-es években megszűnt megyei kollektív kiállítások és a rendszeres vásárlások

²⁰ A Dobroszláv-életműről ld. KÖVESDI 2002a.

²¹ WEHNER 1985.

híján sajnálatosan kevés alkotás képviseli. *Neuberger István* két 1986-os festménye mellett számottevő és jelentős gyűjteményünkben *Lévai Ádám* grafikusművész egyedi és sokszorosított grafikáinak jónéhány darabja (lap a Haiku-sorozatból, az *Hommage à Vaszary*-kiállítás díjnyertes sorozata²²).

Kövesdi Mónika
művészettörténész

Irodalom

BELLÁK 2001

Bellák Gábor: *Benczúr Gyula*. Bp. 2001.

BUZÁSI 1988

Buzási Enikő (szerk.): *Régi magyar arcképek*. Katalógus. Bp. 1988.

BUZÁSI 1994

Buzási Enikő: *A tatai Esterházyak családi arcképei*. Katalógus. A Kuny Domokos Múzeum gyűjteményei 3. Tata 1994.

GALAVICS 1993

Galavics Géza (szerk.): *Barokk Közép-Európában. Utak és találkozások*. Katalógus. Bp. 1993.

KÖVESDI 1995

Kövesdi Mónika: *A piarista rendház, a piarista kápolna és az egykori piarista múzeum*. Tata 1995.

KÖVESDI 1995a

Kövesdi Mónika (szerk.): *Vallásos festészet és olajplasztika*. Kiállításvezető. Tata 1995.

KÖVESDI 1998

Kövesdi Mónika: *Az első és az utolsó tatai falkavadászat*. Új Forrás 1998/5, 27-32.

KÖVESDI 1999

Kövesdi Mónika: *Feszty Árpád: Bánhidai csata*. Limes 1999/1, 203-205.

KÖVESDI 1999

Kövesdi Mónika: *A piarista múzeum katalógusa, 1938*. KEMMK 6. (1999) 473-483.

KÖVESDI 2001

Kövesdi Mónika: *Stech Alajos művei a tatai Kuny Domokos Múzeumban*. KEMMK 8. (2001) 361-382.

²² *Hommage à Vaszary*. Katalógus. Tata, 1996.

KÖVESDI 2002

Kövesdi Mónika: *Főúri élet a XVIII. században*. Kiállításvezető a Kuny Domokos Múzeum állandó kiállításához 3. Tata 2002.

KÖVESDI 2002a

Kövesdi Mónika (szerk.): *Dobrosszláv Lajos 1902-1986*. Tata 2002.

NÁSZ 1986

Nász János: *Képző- és iparművészeti kiállítások Komárom megyében 1945-1985*. Tatabánya 1986.

RÉVHELYI 1938

Révhelyi Elemér (szerk.): *A tatai piarista rendház és múzeuma*. Bp. 1938.

SZABÓ 1981

Szabó Júlia (szerk.): *Művészet Magyarországon 1830-1870*. Katalógus. Bp. 1981.

SZABÓ 1985

Szabó Júlia: *A XIX. század festészete Magyarországon*. Bp. 1985.

WEHNER 1980

Wehner Tibor: *Tata a képzőművészetben*. Tata Barátainak Köre évkönyve II. Tata 1980, 138-191.

WEHNER 1985

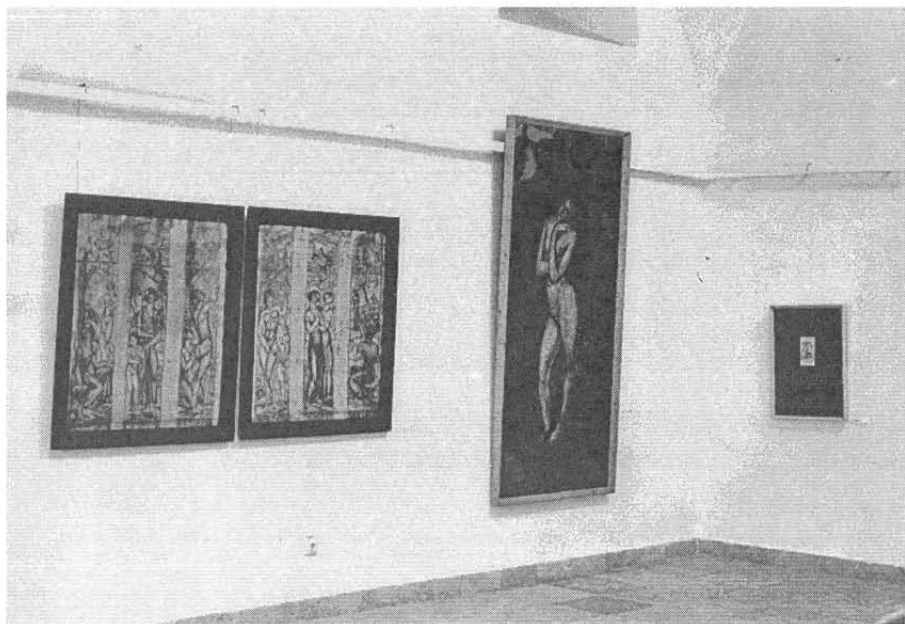
Wehner Tibor: *Zilahy György*. Tatabánya 1985.

WEHNER 1991

Wehner Tibor: *A hetvenes-nyolcvanas évek. Vonások Komárom-Esztergom megyei művészek arcképeihez*. Tatabánya 1991.

WEHNER 1994

Wehner Tibor: *Tata-veduta*. Szépművészeti antológia. Tatabánya 1994.

Kernstok Károly kiállítása, 1974.
(A felújított tatai vár első időszak kiállítása, a múzeum saját anyagából)

Balló Ede festménymásolatainak kiállítás megnyitója, 1975.
(Előterben Wehner Tibor, Steiner Tibor)

Az iparművészeti gyűjtemény

A Kuny Domokos Múzeumnak önálló iparművészeti gyűjteménye nincsen, mert kezdettől fogva a helytörténet része volt a vonatkozó, rangos iparművészeti anyag. Éppen ezért meglehetősen nehéz a vegyes tartalmú helytörténeti gyűjtemény egyes darabjait utólag szétválogatni, annál is inkább, mert a beszerzés és bekerülés fő szempontja, amelyet máig tiszteletben tartunk, az egyes tárgyak történeti jelentősége, nem pedig műbecse, készítéstechnikája volt. Így a helytörténeti gyűjtemény része például a kéziratokkal, térképekkel, céhes dokumentumokkal vegyülő metszetgyűjtemény, amelynek különleges kincsei a 16-17. századból való, Tata várát ábrázoló rézmetszetek és rézkarcok.¹ Ezek sosem kerültek át a képzőművészeti gyűjteménybe, hiszen nem ritka mesterdarabokként, hanem a törökkor forrásaiként és dokumentumaiként tartották őket számon. Talán még egyértelműbb a céhtörténeti gyűjtemény² esete, amely tartalmaz ugyan ritka, magas színvonalú tárgyakat (céhládák, céhzászlók, kannák, remekes, rajzos fejlécű iratok), ám összetartozó, történeti egységük nyilvánvaló. Ugyanígy nem vált az iparművészet részévé a döntő súllyal etnográfiai jellegű Juszko-hagyaték,³ amely pedig ragyogó ötvösműveket, faragványokat is tartalmaz. A helytörténeti gyűjteménynek igazából egyetlen olyan tárgycsoportja van, amelynek esetében a darabok művészettörténeti jelentősége minden vitán felül megelőzi a helytörténeti értéket: a tatái fajansztárgyak gazdag, értékes együttese.

Tatai fajansz

Fajanszgyűjteményünk a két világháború közti időszak múzeumszervezési, gyűjtői és kutatói koncepcióinak, nagy elődeinknek köszönheti létét. A Piarista Múzeum Magyary Zoltán támogatása folytán ez idő tájt komoly regionális múzeummá vált, s ennek megfelelően kiállításának rendezését és katalógusának igényes elkészítését Magyary két tehetséges ifjú kutatóra, Balogh Jolánra és Révhelyi Elemérrre bízta.⁴ Révhelyi Elemér, aki a 18. század magyarországi művészetével, elsősorban építészetével foglalkozott, elsőként tisztázta a tatái fajanszmanufaktúra működésének pontos adatait, elsőként határozta meg a mestereket, a fajanszgyárhoz kötődő életműveket (például Schweiger Antal szobrászt!). A tatái fajanszmanufaktúra termékei ekkor már országos viszonylatban az érdeklődés homlokterében álltak. A műkereskedelem és gyűjtés kedvelt darabjai voltak a század eleje óta a 18. századi fajansztárgyak, főként Holicról, de más magyarországi

¹ KISS 1998.

² MIKLÓS 1991.

³ KEMECSI 1998.

⁴ RÉVHELYI 1938. továbbá KÖVESDI 1999, 473-483.

műhelyekből – így Tataról – is (ld. az Iparművészeti Múzeum Bubics- és Wartha-gyűjteménye). Miután Révhelyi otthon volt a korszak kutatásában, könnyen ráta-lált azokra a forrásokra, amelyekre támaszkodva aztán a múzeumi katalógus beve-zető tanulmányát (*Tata a művészetben*⁵) írta, a kiállítást tudományos szempontok szerint rendezte (tekintélyes kölcsönzött anyaggal az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből), illetve 1941-ben kiadta a tatai fajansz corpusát.⁶ A monográfia alapos, hiteles adatokra támaszkodik, és nem utolsósorban közli az összes ismert darabot, ilyen módon egyenesen nélkülözhetetlen a kutatás számára.

Már a Piarista Múzeum tehát több mint száz darabos fajanszgyűjteményt ör-zött és mutatott be kiállításán. Ezt az anyagot vette át (az Iparművészeti Múze-um által a piaristáknak kölcsönzött tárgyakkal együtt) az állami múzeum, s ezt fo-lyamatosan, állandó kiállítás formájában be is mutatta. A tatai fajansz kiemelkedő művészettörténeti jelentőségének tudatában, továbbá mivel ez a terület volt az egyetlen kutatott és feldolgozott terület, emellett egységes és rendkívül gazdag gyűjtemény a múzeum akkori anyagában, adódhatott, hogy múzeumunk névadó-jául is egy jeles magyar, sőt tatai keramikust választottak: Kuny Domokost. (Az ő jelentőségét szintén egy monográfia hangsúlyozta, Siklóssy László 1917-ben meg-jelent munkája.⁷)

A kerámiakiállítás rendezése a várban mindig országos ügynek számított, a szakma legkiválóbbjai rendezték (pl. Kiss Ákos⁸), és az Iparművészeti Múzeum-ból kölcsönzött darabokkal egészítették ki. Még az is szóba került, hogy egyes da-rabok, amelyek nélkülözhetetlenek a tatai kiállítás számára, átkerüljenek az or-szágos múzeum nyilvántartásából hozzánk (ilyen volt a *József nádor-émlék*, ez a fel-iratos, ritka, egyedi dísz tárgy 1796-ból). A gyűjtemény időközben gyarapodott, hi-szen ennek az anyagsoportnak az őrzését és fejlesztését mindig szem előtt tar-totta a múzeum vezetése. (Szakmuzeológus nemigen állt a háttérben, hiszen, amint említettük, az anyag a helytörténet része volt.) Nemesak újabb szép tár-gyakat sikerült megvásárolni (papagáj alakú palack, káposztafej formájú tál, stb.), hanem az analógiák gyűjtése is sorra került. Holics termékeit és más népies fa-janszműhelyek munkáit is gyűjtötték, valamint Tata kerámiatörténetének későbbi fejezeteit úgyszintén. Már a piarista gyűjtemény felfigvelt a fajanszmanufaktú-rát 1824-ben megvásároló Fischerek kőedénygyárának háztartási és díszedényei-re, bár érzékelhetően kevésbé értékelték ezeket, mint a fajanszot. Nincs okunk ezen csodálkozni, országosan kisebb jelentősége miatt sem, és amiatt a körül-mélyn miatt sem, hogy a keménycserép tárgyak a két világháború közti kor közel-múltjának számítottak, a háztartásokban még szép számmal voltak ilyenek a vá-rosban. A fajansz- és kőedénygyártás mellett 1876-ban megkezdődött a porcelán története Tatán. Fischer Mór, elhagyva Herendet, visszatért szülővárosába, és itt

⁵ RÉVHELYI 1938a, 11-20.

⁶ RÉVHELYI 1941.

⁷ SIKLÓSSY 1917.

⁸ KISS 1966.

festődét állított fel.⁹ Ez a festőműhely Herend versenytársa volt évtizedeken át, amint azt a gyűjteményünkben őrzött tárgyak is bizonyítják.

A kerámiagyűjtemény ma is őrzi hangsúlyos szerepét a múzeum anyagán belül. A millicentenárium évében rendezett nagy kiállításunk, amely a magyar kerámiaművészet ezer évének helyi vetületét mutatta be, külön termet szánt a művészi kerámiának, a Tátán gyártott fajansz, kőedény és porcelán gazdagságának, előképeinek, ezen műfajok egymásra hatása, kölcsönhatásai bemutatásával.¹⁰ Jelenleg *Főúri élet a XVIII. században* c. kiállításunkon látható 57 db fajansztárgy, amelyeket tulajdonképpen e kiállítás főszereplőinek szántunk, tárlók helyett korabeli enteriőrökbe helyezve őket.¹¹

Jellemző adat az anyag gyarapodásával kapcsolatban 2002-ben eszközölt vásárlásunk. Ritka darabot kínált fel nekünk egy magángyűjtő: egy várábrázolással díszített tálát, amely 1916-ban bukkant fel utoljára a műkereskedelemben. Ennek ellenére a Révhelyi-corpus is feldolgozza, bár 1941-ben a tárgy lappangott.¹² Nem csekély szervezőmunka, izgalom, anyagi áldozat, és a gyűjtő részéről tanúsított türelem árán sikerült ezt a tálát megvásárolnunk.

A fajanszgyűjtemény kincsei

A fajanszgyűjtemény legszebb darabjai az állandó kiállítás említett termében, illetve a Német Nemzetiségi múzeum kiállításán láthatók. A híres rákos dísztalak – melykből öt darabot is őrzi gyűjteményünk – a korszak fajanszművészete jellegzetes tendenciájához, a megtévesztően, naturalisztikusan megformált, csendélet jellegű plasztikus edények köréhez kapcsolódnak.¹³ Ezekkel tart rokonságot a káposztafaj-talák, rózsza-tálkák, káposztalevél-tányérok együttese, vagy a papagáj alakú, fedeles palackocskák, melyekből két, különböző festésű példányunk is van. Ez utóbbi edényformák előképeit Holicsról vették át a manufaktúra Holicsról ide vándorolt mesterei, míg a rákos tányéroknak holicsi mintaképe nincsen. Szintén megtévesztően élethű a tabernákulumszekrényt utánozó fiókos dísztartó, amely jellegzetesen tatái terméknek számít. A fiókhomloklapokat bíborszínű tájképekkel díszítő, 1785-ben készült, ragyogó darabunk Magyar Zoltán ajándékként került a Piarista múzeumba, majd onnan az állami múzeum anyagába. A színes rózsacsokrokkal, egyszínfestésű dekorokkal, és más, döntően holicsi eredetű mintákkal díszített edények mellett megvannak gyűjteményünkben a gyár későbbi, füzérdíszes, szépiafestésű, klasszicizáló termékei is, bár jóval kisebb számban. Ezért is volt különösen jelentős a 2002-es év szerzeménye, a vár-

⁹ A tatái kerámiagyártás történetéről ld. KAT'ONA 1978. továbbá KAT'ONA 2001.

¹⁰ *A magyar kerámiaművészet ezer éve*. Katalógus. Tata 1995.

¹¹ KÖVESDI 2002.

¹² A tál képét közli a Gyűjtő V/3-4. V. tábla, továbbá RÉVHELYI 1941, 66. és XIII. tábla.

¹³ A kiemelt tárgyakat közli: KÖVESDI 1995, 43-54., 234-360. képek.

ábrázolásos tál, amely e periódus egyik főműveként tartható számon. A dezzert-készletek kiegészítői voltak olyan kisplasztikai alkotások, mint például a kosarat tartó férfi- és nőalak, amely fűszertartóként szolgált – mind a két figura megvan gyűjteményünkben. A Német Nemzetiségi Múzeum kiállítására kölcsönöztük Frank Krisztina német feliratú fajansz epitáfiumát. Frank Krisztina hosszú időn keresztül (1772-1788) – mint keramikus férje özvegye – volt a gyár vezetője, az ő korszaka jelenti a gyár fénykorát. A plébániatemplom kriptájából származó fajanszepitáfium plasztikus díszai a barokk Memento Mori-gondolat jegyében megfogalmazott szimbólumokat mutatnak. Művészi értékükön túl a kor ízlését és szokásait jelző, kultúrtörténeti jelentőségű tárgy a pot-pourri-váza, valamint a tintatartók, amelyekből összesen 6 darab van birtokunkban. A fajanszgyűjtemény sokoldalú, gazdag együtteséből egyetlen, jellegzetesen tatai tárgycsoport hiányzik, az asztalközépre helyezett, kútház illetve torony formájú dísztárgyaké, amelyek az ünnepi, alkalmi teríték ékességei voltak. Ezekből a tatai Eszterházy grófok házi múzeuma több darabot is őrzött (sajnos megsemmisültek).¹⁴

A korszak fajanszművességének termékei (az „analógiák”) közül egy modori, nagy korsót, egy bolerázi bokályt, egy stomfai kannát, egy delfti tányért, egy későhabán, szentek alakjaival díszített, gyönyörű korsót, egy budai kosárkát és egy nagyméretű, holicai káposztafej-tálat kell megemlítenünk.

A kerámiagyűjtemény további darabjai

A Fischer Mózes Áron-féle tatai kőedénygyár termékeinek rendkívül gazdag együttesét őrzi gyűjteményünk. A 112 darabos tatai fajanszgyűjtemény mellett a tatai kőedény a maga 110 darabjával ugyancsak jelentős. Mivel a gyár a híres fajanszmanufaktúra utódja volt, s mivel a város történetének gazdag, majd egy évszázadnyi fejezetét reprezentálja, az anyag gyűjtése már a Piarista Múzeumban megkezdődött, legelső darabunk beszerzésének évszáma 1916.¹⁵ A gyár termékei között találunk egyszerű házi kerámiát, a bécsi *wiener ranfil*-dekor kék csíkozásával (ezek talán a legkorábbi darabok), a fazekasság termékeivel versenyző, népies edényeket, valamint a historizmus magyaros-keleties ornamentikáját mutató, aranyozott díszedényeket. A Fischer-gyár jellegzetes termékei voltak a plasztikus díszű gyümölcstálak, étkészletek, amelyekben felfedezhető a fajanszgyár plasztikus díszedényeinek hatása is. Kályhák is készültek a Fischer-gyárban: egy zöld mázas, génuszok plasztikus alakjaival díszített svédkályha került ezek közül gyűjteményünkbe. A gyár termékei közül a legszebb darabok közé tartozik az a népies csutora, amelynek hasára két betyárjelenetet festett mestere (az egyik egy Munkácsy-festmény adaptációja).¹⁶

¹⁴ A tatai grófi gyűjteményről ld. RADISICS 1891, 190-192. Az architektonikus dísztárgyakat közli: RÉVHELYI 1941, 82., I. és XXI. tábla.

¹⁵ A kiemelt darabokat közli: KÖVESDI 1995, 43-54., 234-360. képek.; KÖVESDI 2000, 421-431.

¹⁶ KÖVESDI 2000, 421-431.

Az 1876-ban hazatérő Fischer Mór festődéjének gyönyörű termékei közül gyűjteményünkben 25 herendi, valamint cseh és német porcelánra festett edényt, készletbe tartozó tányért, csészét, kannát találunk. Egy Chilébe elszármazott tatai polgártól vásárolta a múzeum azt a Cubash-dekorral díszített kannácskát és tálát, amely szintén Tatán, ám egy másik festőműhelyben készült.¹⁷

A kerámiagyűjtemény az 1952-es államosítási rendeletnek köszönhetően további főúri darabokkal gazdagodott. Ezek az üveg- és porcelántárgyak nem helytörténeti jelentőségűek, hanem meglehetősen különböző eredetű tárgyak, vegyes anyagot képeznek. A gyűjtemény ezen részét gazdagította a Kuffler-hagyaték, amellyel bécsi, meissen-i, sèvres-i porcelánok, valamint számos más európai gyárban készült edény és kisplasztika került birtokunkba. A legpazarabb köztük egy Altwien teafüpalack, arany, kék és bíbor fondján mitológiai jelenetekkel, egy sèvres-i díszváza bronz füllel és talppal és egy tojás formájú tál, egy bécsi potpourri-váza és egy talpas gyümölcstál pásztorfigurákkal. A pirkenhammeri gyár terméke, egy 12 személyes, botanikai dekorral díszített, dúsan aranyozott teljes teáskészlet jelzi a 19. század második fele ízlését.

Az iparművészeti gyűjtemény további darabjai

Mint minden vidéki múzeum, a mi gyűjteményünk is érdekes darabok, nagy egységekbe be nem sorolható, egykori használati, berendezési tárgyak, vagy egyszerűen csecsebecsék sorát őrzi. Ezek gyakran csak véletlenül, alkalmilag, vagy ráadásaként kerültek hozzánk, a helytörténeti szempont mellett – vagy helyett –

bútorok is kerültek hozzánk. A piarista múzeum gyűjteményében nemigen volt bútor, de magában a kiállítótérben igen: két szép biedermeier hátszék, bőr ülés-sel őrzi a Piarista Múzeum és kiállítása emlékét. Az évtizedek alatt vásárlások sorával gyarapították a bútoranyagot (szó szerint vagyont költöttek rá), bizonyára azért is, mert időközben a múzeum a grófi nyárilak épületébe költözött, amelynek méltó berendezésére tudatosan törekedtek. 1974-ben vásároltak meg egy védett tárgye gyűjtést, 16-17. századi, itáliai bútorokat, amelyek egyenesen a várba kerültek, egy ottani, korabeli enteriőr berendezésének szándékával. E bútorok néhány darabja jelenlegi állandó kiállításunk hangulatkeltő részleteként látható. A legnagyobb beszerzés a gyűjtemény történetében a Kuffler-hagyaték, amely ragyogó rokokó, marketeriával díszített darabokat, angol, francia és magyarországi munkákat tartalmaz. Sajnos épp ezeket a tárgyainkat érinti leginkább a 2001-es rablás. A nyárilakból elvitték a furnérozott, tollszalag filel-vel díszített, hattyúnyak oromzatú háromrészes könyvtári kabinetszekrényt, egy emeletes, rokokó fiókos szekrényt, egy tájképes intarziával díszített, francia toilette-szekrényt, egy szintén francia eredetű, lehajtható lapú, számárhát ívű, kockamustrás íróasztalt, hogy csak a jelentősebb darabokat említsük.

Óráink jó része tatai készítésű, későbarokk szekrényóra és biedermeier oszlopos óra. A Párizsban készült, rokokó, aranyozott bronz kartelóra a majki kastélyból származik. *Michael Fogl* tatai órásmeister alabástrom oszlopos, aranyozott griffekkel és sassal díszített óráját még a múzeumalapító Dornyay Béla ajándékozta a Piarista múzeumnak.¹⁹ Ezt az órát *Óraszímfónia* című, 1998-as kiállításunkra restauráltattuk, működőképes szerkezetét megjavíttattuk. Sajnos, ezt is ellopták, a Kuffler-örökségből származó, ragyogó angol szekrényórával egyetemben.

Legszebb tárgyaink a kiállításon

Legszebb iparművészeti tárgyaink új állandó kiállításunkon láthatók, így a majki kastélyból származó tabernákulumszekrény, a rácsozott könyvszekrény, a szőnyi kastélyból való sarokszekrény és rácsintarziás kétajtós szekrényke, a Kuffler-hagyatékból származó áttört, szalagsokros támlájú szék-garnitúra és rokokó ülőgarnitúra. A vétel útján bekerült, intarziás, copf asztalka, a kockamustrás lapú játékasztal, és a Stranzky-hagyatékból származó angol biliárdasztal szintén gyűjteményünk kincsei közé számít. Igen ritka és különleges tárgy a chinoiserie jellegű, applikációs hímzéssel díszített, faragott keretű, francia paraván, amely a majki kastélyból került hozzánk, és frissen restaurálva most látható először a nagyközönség előtt. Bútorainkat összefüggő berendezési együttesekbe komponáltuk, ilyenként láthatók *Főúri élet-kiállításunkon*, valamint a céhtörténeti, birtoktörténeti és várostörténeti teremben.²⁰

¹⁹ RÉVHELYI 1938, 55 és XXIX. tábla

²⁰ A kiemelt darabokat közli: KÖVESDI 2002.

Raktározás

Noha kiállításaink látványosak és vonzóak, korunk műtárgyvédelmi szempontú eredményeit nincs módunk alkalmazni, sőt az installáció, a feliratok megfelelő elhelyezésétől a jó világításig bezárólag is hagy kívánnivalót maga után. Ennél súlyosabb gondunk azonban a kiállításra nem kerülő tárgyak raktározása. A 408 darabos kerámiagyűjtemény elhelyezésére szolgáló szekrények nem megfelelőek, míg a 112 darabot tartalmazó bútoranyagnak egyáltalán nincs raktára. Kezdetből fogva a nyárilak fogadta be a bútorokat, ebből adódik, hogy nem egyet közülük ráadásul használni is kénytelenek vagyunk. A romos állapotú bútoranyag mindig is külön helyen volt, ám az állandó helyhiány miatti, többszöri költöztetés csak rontott ezek állagán. Jelenlegi elhelyezésüket – az egykori rabkápolnában – újra csak átmenetinek tekintjük.

Kövesdi Mónika
művészettörténész

Irodalom

ARANYLELTÁR

Aranyleltár: Rejtett kincsek az ország múzeumaiból. Katalógus. Bp. 1989.

KATONA 1978

Katona Imre: *A magyar kerámia és porcelán.* Bp. 1978.

KATONA 2001

Katona Imre: *A tatái fajansz-, kőedény- és porcelánkészítés múltja.* KEMMK 8. (2001)

KEMECSI 1998

Kemecsi Lajos: *Kultúrák jelzései.* A Kuny Domokos Múzeum gyűjteményei 4. Tata 1998.

KISS 1966

Kiss Ákos: *Barokk fajanszművészet Magyarországon. Holics, Tata, Stomfa.* Bp. 1966.

KISS 1998

Kiss Vendel: *Thatha Arx Regia. A tatái vár metszetábrázolásai a XVI-XVIII. századból.* Tata 1998.

KÖVESDI 1995

Kövesdi Mónika: *Művész kerámiagyártás.* In: A magyar kerámiaművészet ezer éve. (Szerk.: Fülöp Éva Mária) A Kuny Domokos Múzeum – Tata, Vár – időszak kiállításának katalógusa I. Tata 1995, 43-54, 234-360. kép.

KÖVESDI 1999

Kövesdi Mónika: *A piarista múzeum katalógusa, 1938.* KEMMK 6. (1999) 473-483.

KÖVESDI 2000

Kövesdi Mónika: *„Rajta ürrőljön e pohár”. Gondolatok két tatái keménycserép edény kapcsán.* KEMMK 7. (2000) 421-431.

KÖVESDI 2002

Kövesdi Mónika: *Főúri élet a XVIII. században.* Kiállításvezető a Kuny Domokos Múzeum állandó kiállításához III. Tata 2002.

MIKLÓS 1991

G. Miklós Márta: *A tatái céhek.* A Kuny Domokos Múzeum gyűjteményei 1. Tata 1991.

PÁSZTORY 1985

Dr. Pásztor Tibor: *Egy tatái porcelánfestő felfedezése.* Tata Barátainak Köre évkönyve 1985, 117-120.

RADISICS 1891

Radisics Jenő: *Az Esterházy-gyűjtemény Tatában.* Művészi Ipar 1891, 190-192.

RÉVHELYI 1938

Révhelyi Elemér (szerk.): *A tatái piarista rendház és múzeuma.* Bp. 1938.

RÉVHELYI 1938a

Révhelyi Elemér: *Tata a művészetben.* In: A tatái piarista rendház és múzeuma. (Szerk.: Révhelyi Elemér) Bp. 1938, 11-20.

RÉVHELYI 1941

Révhelyi Elemér: *A tatái majolika.* Bibliotheca Humanitatis Historica VIII. Bp. 1941.

SIKLÓSSY 1917

Dr. Siklóssy László: *Kuny Domokos, egy budai keramikus a XVIII. században.* Bp. 1917.

A restaurálás fejlődése a Kuny Domokos Múzeumban

Mai műtárgy- és műemléki szemléletünk, majd a művészeti- és tárgyre Restaurálás fogalma és igénye kultúrtörténetünkben meglepően későn jelentkezett. Mai elvárásaink szerint a múzeumi restaurálás célja egyrészt a tárgyak konzerválása, állapotának biztosítása a szükséges kiegészítésekkel, másrészt kiállítás és feldolgozás számára alkalmassá tétele. Különleges feladat a régészeti restaurálás, amely előfeltétele a leletek leltározásának is. A restaurálás alapelve az állagmegóvás és a hitelesség biztosítása, figyelemmel a tárgy esztétikai megjelenésére. Míg a 19. század második felében festők restaurálnak, esetleg régészek ragasztgatják a kerámiákat és a múzeumokban is eleinte művészeket alkalmaznak restaurátorként, később már múzeumi mindenesteket, ügyes kezű mesterembereket foglalkoztatnak. A tárgyre Restaurálás elsősorban a meginduló ásatások anyagának valamiféle feldolgozását jelentette. A múzeumi terület háború utáni újjászervezését követően, az 1950-es években történt a múzeumok teljes gyűjteményanyagának számbavétele és revíziója. Ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy a kiállításokon és raktárakban lévő nagyszámú műtárgy állapota kritikus, sok közülük jelentősen károsodott. A károsodás és romlás okát a konzerválási-restaurálási kezelések, beavatkozások hiányára lehetett visszavezetni, hiszen a múzeumok ekkor még kevés restaurátort alkalmaztak. 1960-ban az országban 53 restaurátor volt közgyűjteményi dolgozó. Közülük mindössze három rendelkezett egyetemi, illetve főiskolai végzettséggel. A legtöbb múzeumban még restaurátor műhely sem működött. A helyzetet súlyosbította, hogy nem alkalmaztak korszerűnek mondható restaurálási-konzerválási eljárásokat. Az említettek miatt halaszthatatlan múzeumi feladattá vált a restaurátorok létszámának növelése, szakmai tudásuk színvonalának emelése, a műtárgyvédelemben addig alkalmazott eljárások, anyagok felülvizsgálata, az új módszerek, a restaurálás-konzerválás nemzetközi eredményeinek átvétele és a felhasznált anyagok tudományos vizsgálatának bevezetése. Természetesen szem előtt tartva, hogy a restaurálás speciális felelősséggel járó tevékenység, ennek során a restaurátor pótolhatatlan eredeti műveket kezel, melyeknek jelentős művészi, történelmi, tudományos, kulturális, társadalmi, vagy kereskedelmi értékük van. Ezen tárgyak értéke előállításuk módjában, történelmi dokumentum jellegükben, valamint eredetiségükben rejlik. Sokszor függetlenül attól, hogy művészi szempontból rendkívüliek-e, vagy pedig egyszerűek, a mindennapi élet tárgyai. A restaurálás során a tárgyon található információkat őrizzük meg az utókor számára, így ebben az értelemben a restaurálás egyenlő az információmegőrző tevékenységgel. Más értelemben a restaurálás egyenlő az optimalizálással, vagyis a

kulturális emlékeken található információk közül a lehető legtöbb megőrzésével. A restauráláshoz szorosan kapcsolódik a kulturális emlékeken található olyan információk kiolvasása, melyek szabad szemmel nem láthatók. Ezeket az információkat természettudományos vizsgálatok segítségével sikerül feltárni. A restaurátor tevékenységének három fő eleme a tisztítás, a konzerválás és a restaurálás. Ma már a restaurátor munkakörbe beletartozik a passzív műtárgyvédelem is.

Az említett feladatok megoldására 1960-ban a Művelődési Minisztérium létrehozta a Központi Muzeológiai Technológiai Csoportot /KMTCS/. A csoport először az ásatásokból előkerült fa-, fém-, kerámia-, bőr-, üveg- és textil régészeti tárgyak konzerválási és restaurálási eljárásainak megismerésével és vizsgálatával foglalkozott. Első próbálkozásait a fővárosi múzeumok hidegen fogadták, viszont jó partnerré váltak a vidéki múzeumok és az Országos Műemléki Felügyelőség. 1963-ban indult meg a KMTCS (a későbbi Központi Múzeumi Igazgatóság) szervezésében az egyhónapos restaurátor alaptanfolyam, melyet 1973-ig 162 restaurátor végzett el. 1974-ben megalakul a Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ, melynek feladata volt a kutatás, a képzés-továbbképzés is. A múzeumi terület igényeinek megismerésére felmérés készült a restaurátorok számáról és végzettségéről. Ennek ismeretében beindítják a többszintű restaurátorképzést. 1974-ben az MRMK-val kötött együttműködési szerződés alapján megalakul a Magyar Képzőművészeti Főiskola Restaurátorképző Intézetében a Múzeumi és Közgűjteményi Tárgyrestaurátor Szak. A cél olyan restaurátor szakemberek kibocsátása, akik önállóan, illetve muzeológusok és természettudományos szakemberek bevonásával képesek felmérni a műtárgyak kultúrtörténeti jelentőségét, megbecsülni a tárgyak által hordozott információkat, elvégezni a műtárgyak készítés-technikai és anyagvizsgálatait, felmérni azok állapotát, megtervezni és kivitelezni leletmentésüket, tisztításukat, konzerválásukat és restaurálásukat. A különféle oktatási formáknak köszönhetően a képzettség tekintetében minőségi változás állt be, új generáció nevelődött ki. 1977-ben az MRMK társult tagként csatlakozott a római székhelyű Nemzetközi Restaurátorképző Intézethez (ICCROM).

Restaurátorok és feladataik a Kuny Domokos Múzeumban

Az 1950-ben létrehozott tatai állami múzeum szakmai állománya 1 fő muzeológus és 1 fő rész munkaidős adminisztrátor volt. Ilyen körülmények között az alapgyűjtemény kialakítása és fejlesztése volt a legsürgetőbb feladat. 1966 fordulatot jelentett a múzeumi életben, átkerült a Megyei Tanácsi kezelésbe, így Tátán 3-ra emelkedett a muzeológusok száma (2 fő régész, 1 fő újkoros muzeológus).

gus). A szervezet megalakulásával teremtdőött meg a feltétele a tervszerű és árnys gyűjteményfejlesztésnek és a hathatósabb közművelődési munkának. Néprajzos, helytörténész muzeológus szakember még nincs, de már rendelkezik a múzeum 1 fő teljes és 1 fő részmunkaidős restaurátorral.

A Kuny Domokos Múzeumban 1962-től alkalmazták restaurátorként Lenhardt György festőművészt, aki maga is műgyűjtő volt, római és őskori ásatási anyagot gyűjtött Dunaalmás és Neszmély területén. Bíró Endre múzeumigazgató felkérésére római kerámia és fém anyagot restaurál a múzeumnak. Egy 1965-ös megyei múzeumi munkajelentésben leírtak szerint 163 db edényt restaurált, félnapos állásban, nyugdíj mellett, 65 évesen. 1963-ban veszi fel a múzeum második restaurátorát, Nagy Máriát a megszorodott régészeti anyag restaurálásához, hiszen a tatai vár feltárásának kérdése egyre sürgetőbben veti fel a tatai múzeum restauratori kérdésének végleges megoldását. Nagy Mária a Magyar Nemzeti Múzeum szervezésében elvégzi az alaptanfolyamot, majd 1995-ben felsőfokú fémrestaurátor szakképesítést szerez. 2000 decemberében bekövetkezett haláláig dolgozott a múzeum kötelékében. Kerti Károly 1971 óta dolgozik a múzeumban, és ő az első, aki egyetemi végzettséget szerez a Képzőművészeti Főiskolán, 1979-ben, szilikát-restaurátor művész-restaurátorként. 1972-ben került a múzeumhoz Farbinger Éva, aki szintén régészeti kerámia anyagot restaurál. 1976-ban szülési szabadságra ment és innen már Tatabányára került vissza, ahol napjainkban is kerámia restaurátorként dolgozik. Tóth Katalin 1976-os belépése óta szintén régészeti anyag restaurálásával foglalkozik és alaptanfolyami, majd felsőfokú szilikát szakképesítést szerzett 1999-ben. Papp Kinga 1985 óta dolgozik a múzeumban és 1990-ben elvégezte a Képzőművészeti Főiskola farestaurátor-művész szakát. Jelenleg három restaurátora van a múzeumnak, Tóth Katalin, Kerti Károly és Papp Kinga.

A múzeumok tárgygyűjtő, feldolgozó és bemutató feladatai értelmetlenné válnak, ha a múzeumi műtárgyak tartós állagvédelme nem biztosított. Mivel a tárgyrestaurálás igényének megindulásakor is már a restaurátorra bízták, hogy milyen anyaggal dolgozzon, ezért egyre nagyobb súlyt helyeznek a megfelelő szakképzettség elérésére és annak fejlesztésére itt Tatán is. A restaurálási dokumentáció készítése rendszeressé válik a bonyolultabb vagy kiemelkedőbb tárgyak restaurálásánál, melyet minden esetben természettudományos vizsgálatok előznek meg.

A tatai restaurátoroknak az országos múzeumokhoz hasonlóan a restaurálás mellett ásatáson történő feltárásokban, leletmentésekben, valamint a kiállítások rendezéséből és raktárak rendezéséből is ki kell venniük részüket. Később a múzeumi restaurátorok egyre nagyobb szerepet vállalnak a kultúra közvetítésében is. Múzeumi ügyeletbe bevont restaurátorok kiállítás vezetésben vettek részt eleinte, később a múzeumpedagógiai foglalkozásokhoz kapcsolódó gyakorlati feladatok

levezetését végzik. Ilyen volt 1999-ben a Múzeumi Világnap alkalmából megszervezett múzeumpedagógiai délután a várban, a *Kultúrák jelzései* című kiállításához kapcsolódva. Az előadásokat Cseh Julianna és Kemecci Lajos muzeológusok tartották, a foglalkozásokat Papp Kinga. Két korosztály, az általános iskola ötödik és a gimnázium harmadik évfolyama képviseltette magát az eseményen. A cél, hogy az egyetemi és iskolarendszerű nevelést kiegészítve, a múzeum a diákok számára a szaktanárok együttműködésével szépezzék, magasabb kultúrára neveljen.

Kiemelkedő restaurátori feladatok a Kuny Domokos Múzeumban

1961-ben, Bíró Endre vezetésével feltárássra kerültek az ókori Brigetioban (Újszőny) egy falfestményekkel díszített épület maradványai. 1962-ben az ásató régész szakmai vezetésével indult meg a tatai Várban a rekonstrukció, amely nem csak méreteit tekintve, de restaurátori és technikai szempontból is egyedülálló. Először Németh Gábor, Móré Miklós, Prudzik József vett részt a munkálatokban, majd későbbi nézeteltéréseik a munkálatokat félbeszakították. Az oldalfalak beépítését Móré Miklós egyedül végezte. Újabb hosszabb szünet után Szigeti József vállalta el a munkát, de ő sem fejezte be. Később Bíró Endre újra neki lát a restaurálási munkálatoknak Móré Miklóssal, de végül ifj. Bóna István vezetésével (mennyezet) készült el a falfestményekkel díszített belső tér végleges rekonstrukciója.

1963-ban a múzeum gyűjteményéből bronz tárgyak restaurálását végezték el a KMTCS műhelyeiben Lenhardt György közreműködésével. A restaurálás során a bronz tárgyak restaurálásának legújabb módszereit alkalmazták.

1965-ben az OMF terve és pénzügyi támogatása segítségével megindult a tatai várásatás Szatmári Sarolta régész vezetésével. 1974-75-ben megnyílt a helyreállított tatai várban egy 12 teremből álló állandó kiállítás, aminek egyes termek még ma is láthatóak. Ehhez a kiállításához kapcsolódóan készült el a lovagalakos kályha rekonstrukció, a Budavári kályha alapján és az eredeti darabok felhasználásával. A koronán lévő angyalokból mázas és mázatlan matt is előkerült. A munkálatokat a tatai restaurátorok végzik: Lenhardt György, Kerti Károly, Nagy Mária. Hazai szilikonnal veszik le a mintát és gipszből pótolják a hiányzó darabokat. A várásatásból származó számos fémtárgy restaurálása is megtörtént.

1971-ben néprajzi textilek anyagmegővási munkálatait végzik el a restaurátorok. A képzőművészeti gyűjtemény 18. századi képeit és faszobrai külső munkatársak restaurálják, Kerti Károly közreműködésével 1971-72-ben.

1972-ben a szomodai kelta fémananyag és az almásfüzitői római tábor leletanyagának restaurálására kerül sor. Az Almásfüzitő-foktoroknál előkerült római falfest-

mény eredeti helyéről történő szakszerű lefejtését szerződéses restaurátorok végezték.

1973-ban a tatai Vár faragott köveinek összeillesztését és ragasztását a múzeum restaurátorai végezték.

1974-ben a néprajzi faanyag konzerválása kezdődött meg. Ez a kályha-rekonstrukció éve is. Kelemen Péter elvállalja a szamuráj páncél restaurálását. A karvédő, a vállvédő, a mell- és hátvért textiltárnáinak restaurálását Tóth Márta textilrestaurátor elvégezte, de a lakkozott fém részek restaurálása nem történt meg. A tatabányai avar kori temetőből előkerülő fa vödröt Kerti Károly bravúrosan restaurálta.

1977-ben a helyreállított volt tatai zsinagógában megnyílt a Görög-Római Szobormásolatok Múzeuma, melynek alapját a budapesti Szépművészeti Múzeum antik szobormásolati anyagából átvett tárgyak képezik. Az itt kiállított szoboranyagot a tatai restaurátorok tisztították, javították, festették és hozták kiállítható állapotba Kiss Dániel szobrászművész segítségével. Elkészült a bajnai középkori fazekas kemencék restaurálása és a Nyergesújfalun feltárt bronzkori urna temető restaurálása a Régészeti Intézet segítségével.

1978-ban a helytörténeti gyűjtemény papírányaga (iratok, térképek) egy részének restaurálása történt meg, külső szakemberek bevonásával.

A nyolcvanas évek elején folytatódik a német néprajzi fa- és textilanyag konzerválása, a festett bútorok tisztítása és konzerválása, melyben Kerti Károly restaurátor mellett Kiefer József vett részt.

1982-ben indult el a vértesszentkereszti apátság feltárása az OMF szervezésében, Mezősiné Kozák Éva régész vezetésével. Ezzel egy időben megkezdődött az ásatási anyag restaurálása is. A munkákat Nagy Mária és Tóth Katalin, később Kerti Károly és Tóth Katalin végzik.

1986-ban a Kuffler-gyűjteménnyel gyarapodott a múzeum, mely iparművészeti anyagot tartalmazott. Fémanyagát Nagy Mária, bútoranyagát Papp Kinga tisztította, javította. Papp Kinga a zebegényi nyári restaurátor táborban az óragyűjteményből egy empire órát restaurált.

1988-ban a majki kamalduli cellaházban rendezett kiállításához fa és fém tárgyakat restaurált Nagy Mária, Tóth Katalin és Papp Kinga.

1989-ben hartai parasztbútorok kiállításra történő előkészítését, konzerválását, restaurálását, valamint az iparművészeti gyűjtemény faanyag restaurálását végezte el Papp Kinga.

1990-ben a Kállay-gyűjtemény anyagának kiállítása kapcsán és a Tatabányai Múzeum régészeti kiállítására a teljes kerámia- és fémanyagot Nagy Mária és Tóth Katalin restaurálják. Papp Kinga diplomamunkájaként a közel-keleti anyagból egy gyöngyház-, csont-, teknőchél- és faberakásos Korán-tartót, valamint egy

gyöngyház- és ónberakásos szószéket restaurált. Szintén diplomamunkaként szakdolgozatot készít a flóderozás technikájáról.

1991-ben 101 db római üveg tisztítása, konzerválása és restaurálása történik meg Papp Kinga restaurátor és Tribl Ferenc fogtechnikus segítségével. Új anyagként alkalmazták kiegészítéshez a fogászatban már bevált átlátszó műanyagot, melyet anilinnel színeznek utólagosan. A 20. század előtti festmények restaurálását külső restaurátor végzi. 1993-ban Kerti Károly Horváth Ferenc festőművész képeit restaurálta.

1994-ben a kecskédi tájház, valamint a Német Nemzetiségi Múzeum bútortárgyainak konzerválását és restaurálását Papp Kinga és Berendi Zoltán asztalos végezte. Egy Tatabányán nyíló kiállításához keleti fegyverek tisztítását végezte el Nagy Mária.

1996-ban a Petényi Sándor régész vezette baji ásatásról bekerülő középkori kályha rekonstrukciója készült el. Római díszpáncélhoz tartozó sisakot restaurált Nagy Mária felsőfokú fémrestaurátori vizsgájára. Tóth Katalin egy római kori, fém szemellenzőt restaurált. Elkészül a tatai várban felállított fajansz kályha restaurálása, melyet Kerti Károly és Nagy Mária végzett.

1998-ban a nagy sikerű *Óraszinfónia* című időszaki kiállításra 18-19. századi órákat restaurált Papp Kinga és Nagy Mária.

1999-ben Tóth Katalin felsőfokú szilikátrestaurátori vizsgájához restaurált egy római üveget a Kállay-gyűjteményből, valamint egy *terra sigillata* tálat. Papp Kinga egy 18. századi, festett gálya-oromdísz restaurált az új állandó kiállításra.

2000-ben megnyílt a múzeum új állandó kiállításának a helytörténeti, a főúri életet és a tatai fazekasság történetét bemutató része. A helytörténeti anyaghoz készültek el 2 db festett Esterházy színházi zsöllye, egy 19. századi, eredeti Thurston biliárdasztal és tartozékai, a főúri életet bemutató terem bútorai, melyeket Papp Kinga és Elekfy Péter restaurált. A helytörténeti terembe egy 19. századi intarziás asztalt is restaurált Papp Kinga. A kiállítás anyagához Tóth Katalin restaurálta a kerámia és fajansz anyagot. A kiemelkedő értékű műtárgy, a rokokó paraván fa anyagát Kovács Petronella, a Magyar Nemzeti Múzeum, míg selyem részeit Nagy Katalin, az Iparművészeti Múzeum restaurátorai restaurálták.

2001-ben további teremmel bővült az új állandó kiállítás, itt a céhes anyag kapott helyet. 10 db céhláda és 1 db céhemlék tisztítását, restaurálását végezték el az MKE III. éves hallgatói Papp Kinga felügyeletével, valamint a felmerülő technikai és műtárgyrestaurálási etikai problémákban való szakmai segítségével.

2002-ben restaurálásra került a néprajzi anyagból egy intarziás pipatartó állvány és a bútortárgyból az intarziás lombard típusú reneszánsz karszék, melyet Papp Kinga végzett el.

A restaurátor műhelyek és eszközök változásai

Az első restaurátor műhely Tátán a várban kapott helyet, majd az Angolparkban lévő Kiskastélyban. 1974-ben kapott új restaurátor műhelyt a múzeum a Vaszary-villában. A mai műhelyt 1981-ben alakították ki a Vár területén az ún. udvarbíró-házban.

A múzeumi restaurátorok eleinte csak szikével és egyszerű szerszámokkal próbálták megoldani a restaurálást, majd 1960-ban a Központi Múzeológiai Csoport ellátta a vidéki műhelyeket szárítóberendezéssel, mérleggel, vákuum szekrényvel, vákuum szivattyúval és alapvető eszközökkel. A hetvenes évek elején már víz-desztilláló készülékkel és sztereó mikroszkóppal is rendelkezik a tatai múzeum, de a vegyi fülke csak a nyolcvanas évek elején kerül a restaurátor műhelybe, amikor a jelenlegi helyére költözik. A restaurálást segítő kisgépek és speciális szerszámok alkalmazására és beszerzésére a nyolcvanas évek második felétől van lehetőség, főként pályázati pénzből. Sajnálatos, de a mára megnövekedett restauratori költségeket is csak pályázaton elnyert összegekből tudja a múzeum finanszírozni, pedig a múzeum egyik igen fontos feladata a tárgyak állagmegóvása, konzerválása.

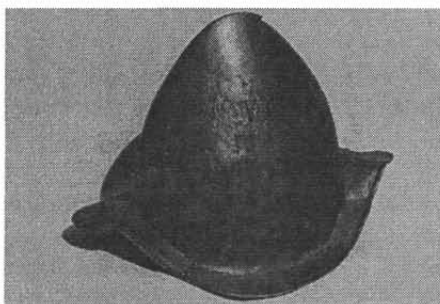
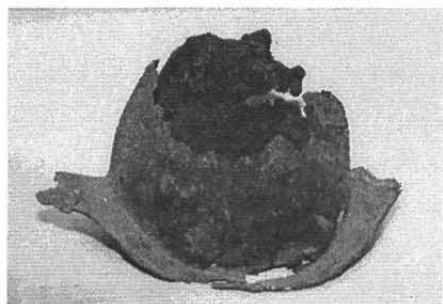
Papp Kinga
restaurátor

A szőnyi falfestményekkel díszített terem restaurálása, rekonstrukciója

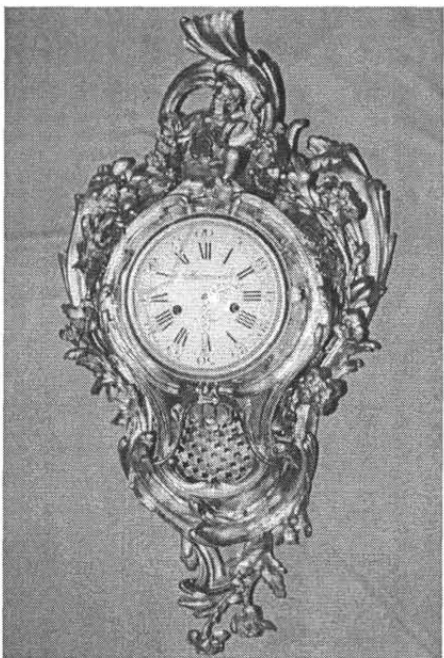
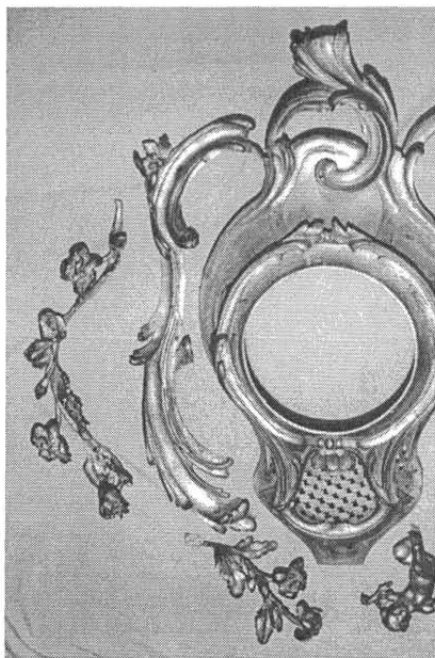
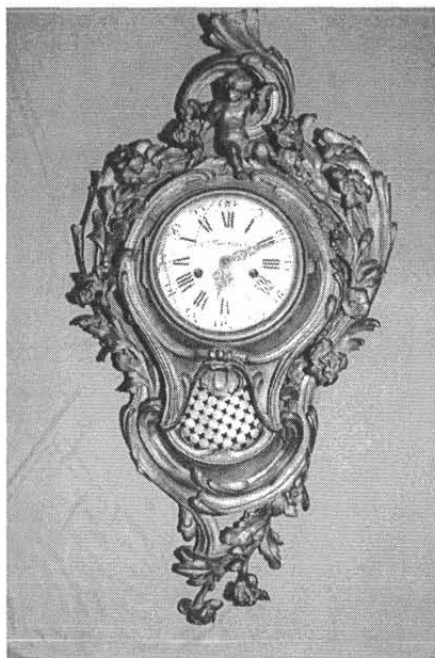
Készül az új állandó kiállítás, 2001. (Kerti Károly)

Birnhelm-sisak, 16. század
(Restaurálta: Nagy Mária, 1996)

A restaurálás folyamata. Bemutató előadás a Múzeumi Világnap alkalmából, 2002.
(Tóth Katalin)

Barokk óra restaurálása (Restaurálta: Nagy Mária, 1998.)

A Kuny Domokos Múzeum könyvtárának története

Komárom vármegyében is – hasonlóan az ország nagy részéhez – a 19. század második felében formálódott meg egy olyan társadalmi kezdeményezés, amely a későbbi múzeum magját alkotó egyesület megalapításához vezetett. A nem minden előzmény nélkül 1886-ban megalakult *Komárom vármegyei és Komárom városi történelmi és régészeti egyesület* elsősorban a komáromi bencés gimnázium anyagára támaszkodott. A gimnázium az 1860-as évek végétől – elsősorban oktatási célból – régészeti és történelmi emlékeket tartalmazó régiségtárat tartott fenn, és azt folyamatosan, vásárlásokkal is gyarapította. 1911-ben az időközben egyesületté vált egyesület (1900) és a helyi *Közművelődési Egyesület* egy közös szervezetet hozott létre, a *Jókai Közművelődési- és Múzeum Egyesületet*, amely 1913-ban megkapta még a *Vármegyei Könyvtárat* is. Ugyanebben az évben nyílt lehetőség a múzeumnak és a könyvtárnak a kor színvonalán álló, modern körülmények közé történő elhelyezésére a Kultúrpalota átadásával. (A komáromi Duna Menti Múzeum ma is ebben az épületben található.) A könyvtár gondozója a múzeum igazgatója, Alapy Gyula volt. Az egyesületi könyvtár alapjául Kulcsár István gyűjteménye szolgált, az idők folyamán különböző adományokból, hagyatékokból fokozatosan gyarapodott. Így ide került a Ghyczy-féle könyvtár, Ányos Lajosnak és feleségének könyvtára, id. Szinnyei József könyvtára, Palkovich Viktor hagyatéka a Besztercebányai- és a Körmöcbányai Kaszinó magyar könyvtárának nagy része. (Napjainkban a múzeum könyvtára több mint 40.000 kötettel rendelkezik.)

Az első világháború után a közel negyvenéves szerzőmunkával és sok-sok áldozattal létrehozott intézmény, értékes gyűjteményével és a könyvtárral az ország számára elveszett, megyénkben megszakadt a múzeumügynek az a szerves fejlődése, amely a békekötés által nem, vagy csak részben szerencsésen folytatódott tovább.

Miután a két világháború közötti politika központi kérdése a revízió, az elvesztett javak visszaszerzése, nem pedig a pótlása volt, Komárom megye Magyarországon maradt részén ebben az időszakban új múzeum nem alakult. Ezt csak a második világháború után, 1950-ben történt meg állami támogatással Tatán. Ennek az új múzeumnak az alapjául is egyházi iskolai gyűjtemény szolgált, mégpedig a tatai Piarista Gimnázium 1912-ben alapított gyűjteménye.

A Kuny Domokos Múzeumnak ekkor még önálló épülete sem volt, csak 1954-ben kapta meg a tatai vár néhány termét. 1957-ben az összlétszám 1 főből és egy félállású adminisztrátorból állt, a vár sem volt még teljesen a múzeumé, a földszinten például mezőgazdasági iskola volt. A könyvtár, melynek döntő többségét a piarista gyűjtemény múzeumba került darabjai alkották, egy kétajtós szekrényben cfért. Ennek az anyagnak 1848 előtt kiadott példányai még ma is a könyvtár

legértékesebb állományát jelentik. E 210 darabból álló együttesnek csaknem a felét (90 db) a történelemtudomány témakörébe tartozó munkák teszik ki, amiből 58 darab foglalkozik kifejezetten a magyar történelemmel. A második legnagyobb tételt az irodalmi illetve nyelvészeti tárgyú könyvek alkotják (43), ebből 23 szép-irodalmi témájú. Jelentős számot képviselnek még a vallási tárgyú (26, ebből 3 Biblia) és a jogi (20) munkák. Ezeken kívül a gyűjtemény részét képezi még 9 földrajzi, 8 könyvészeti, 5 természettudományi, 3, a művészetek témakörébe tartozó kiadvány, valamint 2-2 filozófiai illetve általános társaságokkal foglalkozó könyv, továbbá 1-1 naptár és etikai témájú munka. A könyvtár gyarapításához hozzájárultak olyan személyek is, akik a két világháború között foglalkoztak a régi tárgyak gyűjtésével vagy csak voltak a múlttal foglalkozó könyveik, majd később ezt az anyagot a múzeumnak eladták, illetve elajándékozták. Így kerültek be könyvek a híres műgyűjtőktől, Kállay Ödöntől és Lenhardt Györgytől. Amikor lehetőség volt rá, hagyatékot is vásárolt a múzeum. Ezek közül kiemelkedett Révhelyi Elemér és Dornyai Béla hagyatéka, de Szőke Béla könyvtára is megvételre került. Szintén jelentősen növelték az állományt a MNM Központi Régészeti Könyvtárának duplumaiból a könyvtárunknak juttatott könyvek, folyóiratok. Ugyancsak szép gyarapodást értünk el az 1967-ben megjelent megyei múzeumi közlemények első kötetének a cseréje által. A múzeumi költségvetésen belül pedig ezekben az években mindig volt elkülönített keret vásárlásra. Ebből sokszor nem csak a frissen megjelent munkák kerültek megvételre, hanem lehetőség volt a hiányok pótlására, aukciókon, antikváriumokban való vásárlásokra is. A 70-es évek elejére került a múzeum olyan helyzetbe, hogy a vásárlások már kiterjedtek a környékbeli országok régészeti folyóirataira.

1967-ben a múzeum irodáit új helyre, az Angolparkban álló Kiskastélyba költöztették, ahol a könyvtár is helyet kapott.

1971-ben született javaslat egy legújabb kori és munkásmozgalmi múzeum tatabányai létesítésére. Ez nemcsak a múzeum tárgyi gyűjteményét, hanem – igaz kis mértékben – a könyvtár vonatkozó részét is érintette. Nagyobb változást idézett elő a Nepomucenus-malomban, 1982-ben megnyílt Német Nemzetiségi Múzeum létrejötte, mert ez az igen jelentős néprajzi állomány oda való átköltöztetésével járt. A természettudományos gyűjtemény speciális ágaként fejlődött a múzeum paleobotanikai gyűjteménye. Ennek várban lévő raktára mellett egy munkaszoba lett kialakítva, és ide kerültek a természettudomány témakörébe tartozó folyóiratok. A könyvtár említett tematikus részeinek más-más épületbe való elhelyezésével a cél nemcsak a muzeológusi munka hatékonyabbá tétele, hanem a Kiskastélyban lévő könyvtár krónikus helyhiányának enyhítése is volt. Ebben az épületben található jelenleg többek között a könyvtár régészeti, történeti, helytörténeti (ennek igen értékes része a 19. század második feléből és a 20. század első feléből származó helyi újságok számai), művészettörténeti, irodalmi, művelődéstörténeti állományai, valamint a szótárak, lexikonok.

A múzeum költségvetése csak 1971 és 1982 között tette lehetővé, hogy a könyvtár élén szakképzett könyvtáros legyen (Kerti Katalin 1971-1982 és Payer

Gábor 1989-1993. között). Ebben az időszakban történt meg a korábban csak könyvek gyűjteményeként funkcionáló anyag könyvtári rend szerinti elrendezése és a könyvek katalogizálása. Az 1848 előtt kiadott munkák elkülönítését a könyvtár többi részétől 1996-ban végezték el a városi Móricz Zsigmond Könyvtár munkatársai.

A Kuny Domokos Múzeum Könyvtára jelenleg 29.232 tételből áll, melyből a könyvállomány 23.055 tétel, a többi a periodika.

Petényi Sándor

régész

(1996 óta a könyvtár megbízott kezelője)

A konferencia előadói
(Fatuska János, Szatmári Sarolta, Fülöp Éva, Vizkelety András, Bodó Sándor)

A konferencia közönsége

*A tatái múzeum története című kiállítás megnyitása
(Szatmári Sarolta, Fülöp Éva)*

Részlet a kiállításból

Hommage à Vaszary I. kiállítás, 1993.
(középen Kerti Katalin, Rudlof Tibor, Kálmán Attila, Fatuska János, Wehner Tibor)

Brigetio. Egy pannoniai város élete című kiállítás megnyitója, 1990.
(Tóth Endre, Rolkó István, Fatuska János)

A magyar kerámiaművesség ezer éve című millicentenáriumi kiállítás megnyitója, 1996.
 (Lovag Zsuzsa, Mezősiné Kozák Éva, Kövesdi Mónika, Kemecsi Lajos, Horváth István, Petényi Sándor, Kisé Cseh Julianna, Sabján Tibor)

Részlet a kiállításból (középkor)

Részlet a *Kerámiaművesség ezer éve* című kiállításból (18-19. század)

Tottis recepta. Kiállítás a török kori bejáróban, 1996.
(A képen háttal: R. Várkonyi Ágnes)

A falfestményekkel díszített római kori terem szakmai megnyitója, 1997.
(Kerti Katalin, Szatmári Sarolta, Juhász János, Horváth István, Fülöp Éva, ifj. Bóna István)

A falfestményekkel díszített római kori terem szakmai megnyitója, 1997.
(ifj. Bóna István, Kisné Cseh Julianna, Móré Miklós, Márkus Péter)

A római kori terem megnyitójának szakmai közönsége
 (Az előtérben: Fitz Jenő, Tömka Péter, Bóna István, Szőnyi Eszter, H. Kelemen Márta, Vékony Gábor, Vadász Éva, Palágyi Szilvia, Barkóczi László, Borhy László)

Részlet az *Egyházi festészet és oltárplasztika* című állandó kiállításból. Tata-Várkapolna, 1992-2001.

Részlet a *Kultúrák jelzései* című időszaki kiállításból, 1998–1999.

Az *Óraszinfonia* című kiállítás részlete, 1998.

Részlet a *Vendégváró otthon* című kiállításból, 1999.
(A *Kristály szálló története* című kiállítással párhuzamosan, a Víz-Zene-Virág fesztivál alkalmából)

Részlet a *Vendégváró otthon* című kiállításból, 1999.

A Dunántúli Mészbetétes Edények kultúrája Komárom-Esztergom megyében című kiállítás megnyitója
(Szakály Dénesné, Szatmári Sarolta, Kisé Cseh Julianna, Vékony Gábor, Fülöp Éva, Horváth István)

Részlet a kiállításból

A Dunántúl középső bronzkora és kapcsolatai című konferencia résztvevői, 1999.
(Előttérben Horváth István, Bóna István, Sz. Máthé Márta, Fülöp Éva, Szatmári Sarolta)

Részlet *A tatai fazekasság története* című állandó kiállításból, 2000.

A tatái céhek története című állandó kiállítás megnyitása, 2001.
(Dóka Klára, Fülöp Éva, Kempf Mária, Fatuska János)

Főúri élet a XVIII. században című állandó kiállítás megnyitása, 2000.
(Kövesdi Mónika és T. Németh Annamária)

Főúri élet a XVIII. században című állandó kiállítás megnyitása, 2000.

Főúri élet a XVIII. században című állandó kiállítás megnyitása, 2000.

Részlet a *Főúri élet a XVIII. században* című állandó kiállításból
A Tudomány Napja alkalmával megnyitott kiállításon mutatták be az új állandó kiállítás első vezetőjét (Fülöp Éva, Fatuska János, Kemecsi Lajos, Kemecsi Zsuzsanna)

Régilijű szerzemények. 50 év képzőművészete. Válogatás a múzeum gyűjteményéből című kiállítás, 2002.
(Kövesdi Mónika, Fülöp Éva háttal, Papp Albert, Homola István, B. Hegyi László, Szentessy László, Virág Jenő)

A néprajzi gyűjtemény kerámiaraktára

A csizmadia céh restaurált zászlója. (Restaurálta: Lakyné Tóth Ilona)

Színházi zsöllye restaurálás előtt. (Restaurálta: Papp Kinga)

A restaurált színházi zsöllye a kiállításban, 2000.

DOTIS Vagus THATA
Aex. Inferioris Vagus
lax oportunitate. et opere
manutijuna

Commune Georg Houtward